

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ČZN
1992

119920102,2

COBISS •

ISSN 0590-5966

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

2	ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE	LETNIK 63 NOVA VRSTA 28	STR. 245–372	MARIBOR	1992
---	---	----------------------------	--------------	---------	------

KAZALO — CONTENTS

Razprave — Studies

Vekoslav Grmič: JANEZ EVANGELIST KREK IN NJEGOVO DELO	247
Janez Evangelist Krek and his Work	
Andrej Hozjan: STAREJŠI PRIIMKI V VITANJSKI OKOLICI	255
The Ancient Familiar Names in the Vitanje Neighbourhood	
Jože Curk: UMETNOSTNOZGODOVINSKI PREGLED FRAMA IN NJEGOVE OKOLICE	269
Historical and art survey of Fram and its surroundings	
Sašo Radovanovič: KAMNICA IN NJENI PREBIVALCI V 17. STOLETJU V LUČI MATIČNIH KNJIG	280
The Village Kamnica and hers inhabitants in 17. century in the Light of registers books	
Ivan Rihtarič: MARBURGER ZEITUNG IN DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM OD 1886 DO 1901	317
Marburger Zeitung and parliamentary elections in Slovene Styria from 1886 till 1901	
Edvard Glaser: SLOVENSKI ZDRAVNIKI V EVROPSKI IN SVETOVNI MEDICINI	335
Slovene Physicians in European and World Medicine	
Štefan Lednik: DEVET DESETLETIJ ELEKTRIKE V MEŽIŠKI DOLINI	343
Nine decades of electricity in the Meža Valley	

Na naslovnici: Dr. Janez Evangelist Krek, slovenski teolog, filozof in politik

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavljata »Historical — Abstract« in
»Amerika: History and Life«.

Abstracts of this review are included in "Historical — Abstract"
and "Amerika: History and Life".

ISSN 0590-5966

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Letnik 63 — Nova vrsta 28

2. zvezek

1992

IZDAJATA
UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

ZALOŽNIK
ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

MARIBOR 1992

Časopisni svet — Publishing Counsel

Branko Avsenak, dr. Borut Belec, dr. Vladimir Bračič,
Franc Filipič, dr. Bruno Hartman, dr. Matjaž Klemenčič,
dr. Jože Koropec, dr. Slavko Kremenšek, Matija Malešič,
Ivan Sernek, dr. Milan Ževart

Uredniški odbor — Editorial Board

dr. Vladimir Bračič, Marjeta Ciglencečki, dr. Bruno Hartman,
dr. Jože Koropec, Marjan Matjašič, dr. Stanko Ojnik,
Irena Šavel, dr. Sergej Vrišer, Vili Vuk,
dr. Milan Ževart, mag. Marjan Žnidarič

Glavni in odgovorni urednik — Chief and Responsible Editor

mag. Marjan Žnidarič
Muzej narodne osvoboditve Maribor
62000 Maribor, Ul. heroja Tomšiča 5, Slovenija
telefon 062/211-671

Uprava in založba — Administration and Publisher

Založba Obzorja
62000 Maribor, Partizanska 5, Slovenija
telefon 062/25-681

Za znanstveno vsebino in jezikovno pravilnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

IZDANO Z DENARNO POMOČJO

Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije
Ministrstva za kulturo Republike Slovenije
Skupščine občine Maribor

RAZPRAVE — STUDIES

JANEZ EVANGELIST KREK IN NJEGOVO DELO*

Vekoslav Grmič**

UDK 929 Krek J. E.

GRMIČ Vekoslav: Janez Evangelist Krek in njegovo delo. (Janez Evangelist Krek und seine Arbeit.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, str. 247—254.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov in angl.

Dr. Janez Ev. Krek (1865—1917), teolog, filozof in politik je za rešitev narodnega vprašanja in osamosvajanje slovenskega naroda z organiziranjem v izobraževalnih društvih, z združništvom in ustanavljanjem ustreznih strokovnih šol postavil trdno gospodarsko, politično in kulturno osnovo. Svoje socialno in politično delo je zidal na etičnih temeljih, krščanskem sporočilu in socialnih smernicah Katoliške cerkve in je lahko še danes naš učitelj.

UDC 929 Krek J. E.

GRMIČ Vekoslav: Janez Evangelist Krek and his Work. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, p. 247—254.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

Dr. Janez Ev. Krek (1865—1917), theologian, philosopher and politician had created a solid economic, political and cultural foundation for the resolution of the national question and for the emancipation of the Slovenian people, by organizing educational societies, cooperatives and by the foundation of vocational schools. He developed his social and political opus upon ethical foundations, following the Christian tradition and the social directives of the Catholic Church. There, we may still consider him to be our teacher today.

Letos mineva 75 let, odkar je umrl veliki Slovenec in neutrudljiv borec za pravice delavcev in kmetov dr. Janez Ev. Krek. Tudi pred 5 leti smo se na različne načine poklonili spomenu tega moža in skušali dostojno ovrednotiti njegovo delo. Vendar to ne pomeni, da smo tako rekoč povedali vse, kar je mogoče, še manj pa, da smo si ustrezno vtisnili v spomin, kar je za slovenski narod storil in iz česar se lahko učimo tudi danes.

V tem času je postal sen o popolni osamosvojitvi Slovencev resničnost in zato je tem bolj prav, da se spominjamo svojih velikih mož iz preteklosti, ki so s svojim delom pripravljali slovenskemu narodu resnično lepšo prihodnost v tistih časih, ki temu njihovem prizadevanju nikakor niso bili naklonjeni. Ti moške nam imajo še vedno veliko povedati, še vedno so lahko v marsikaterem pogledu naši učitelji. In med nje spada nedvomno dr. Janez Ev. Krek. O njem je zapisal pesnik Oton Župančič: »Mož, preprost in dober kakor vsakdanji kruh, genij ne za luksus, temveč za potrebo, genij širokih mas.«¹ Ivan Cankar pa mu je dal vse priznanje ob njegovem pogrebu z besedami: »Tisto uro, ko je presunil slovenski narod bolesten glas, da doktorja Kreka ni več, je zakrvavelo vsako srce, so se nam vsem orosile oči... Nikoli se še niso vsi, ki resnično ljubijo slovenski narod in

* Predavanje 7. 10. 1992 v Mariboru (iz ciklusa predavanj Muzeja narodne osvoboditve Maribor o najnovejši zgodovini).

** Dr. Vekoslav Grmič, naslovni škol.

¹ Nav. J. Malnič, Oton Župančič in Janez Evangelist Krek, v Delo, 11. 10. 1987, 7.

zaupajo v njegovo prihodnost, tako tesno zgrnili v eno vrsto, si tako segli v roko, si tako verno in brez hinavščine pogledali iz oči v oči . . . Krek je dokazal z vsem svojim življenjem, da je laž tista beseda o dvojni morali, temveč da je morala povsod in vselej samo ena, doma za pečjo, na očitni cesti, na razburkanem shodu, na zaupnem sestanku in v državnem zboru. Dokazal je, da poštenost ni suknja, ki se jo da v prednji sobi zamenjati za svetli frak sebičnosti . . . Bolj nego kdaj zaupamo v njegovo slavo! Kajti njive, ki je imela take orače in take sejalice, ne pomori slana, ko pride čas.*²

V zgodovini slovenskega naroda je v resnici malo ljudi, ki bi o njih lahko rekli, da so se tako nesebično zanj žrtvovali, zanj živeli in delali, kakor to velja za dr. Janeza Ev. Kreka. Krek zato ne samo zasluži, da ohranjamo nanj živ spomin, temveč je to tudi naša dolžnost, saj tudi nas čas, v katerem živimo, kliče, naj se po svojih močeh žrtvujemo za napredek slovenskega naroda in slovenske države. Glede na to, da zidamo svojo prihodnost na novih družbenopolitičnih in ekonomskih temeljih, pa nam ima Krek najbrž veliko povedati, če mu bomo znali prav prislusniti. Moralne vrednote, iz katerih in za katere je on živel in delal, so tudi nam potrebne, če hočemo zidati trdno stavbo svoje prihodnosti.

Življenjski podatki

Janez Ev. Krek se je rodil 27. novembra 1865 pri Sv. Gregorju nad Sodražico. Oče Valentin je bil po poklicu učitelj, a je umrl, ko je bil Janez star komaj 9 let. Zato je imela na njegov razvoj poseben vpliv mati s svojo globoko vernostjo in dobroto. Šolo je Janez obiskoval v Komendi, Kamniku, Škofji Loki in gimnazijo v Ljubljani. Po končani gimnaziji je vstopil v bogoslovje, kjer je posvetil vse svoje moči ne samo študiju bogoslovnih ved, temveč še posebej tujih jezikov. Škof Jakob Missia ga je po končanih študijah v Ljubljani poslal na Dunaj, da bi nadaljeval študij na univerzi. Ta študij je Krek končal z doktorsko tezo o apostolu Pavlu. Tukaj se je tudi seznanil s krščanskosocialnim gibanjem, v katerem je bil posebej znan K. von Vogelsang (1818—1890).

Po končanih študijah je kmalu postal profesor na ljubljanskem bogoslovju. Predaval je sholastično filozofijo in potem še osnovno (pač s filozofskimi vedami najtesneje povezano in njim dokaj sorodno) bogoslovje. Nadaljeval pa je tudi z izdajo Zgodb sv. pisma.

Leta 1897 je Krek za tri leta postal državni poslanec, leta 1902 pa je raje prevzel deželnozborni mandat in se tako posvetil družbenopolitičnemu delu na Kranjskem, hkrati pa si je prizadeval za organizacijske in družbenopolitične temelje osamosvajanja po vsej Sloveniji. Leta 1907 je bil izvoljen za poslanca v državni zbor, kjer je tesno sodeloval nekaj časa z dr. Šušteršičem, pozneje pa z dr. Korošcem, s katerim sta pripravila tudi Majniško deklaracijo leta 1917. Potem je po Istri, Dalmaciji, Hrvaški ter Bosni in Hercegovini nastopal za združitve južnih Slovanov. Umrl je v Šentjanžu na Dolenjskem pri svojem prijatelju Ludviku Bajcu, in sicer 8. oktobra 1917.

Takšna je bila življenjska pot tega zavzetega delavca in borca za pravice slovenskega naroda in sploh južnih Slovanov. Vsebina njegovega dela pa je prebogata, da bi jo mogli zaslutiti iz teh vrstic.

Osebnost dr. Janeza Ev. Kreka

Krek je bil v pravem pomenu voditeljska osebnost, saj so se že zgodaj začeli gimnazijci v Ljubljani spontano in neorganizirano ob njem zbirati. Imenovali so

* Ponatis v Slovincu, 8. 10. 1937.

se ligaši in med njimi je bil tudi Oton Župančič. Izdajali so tudi svoj list Slovenska vila. Po mnenju prof. Trstenjaka je Kreka odlikovala posebej skromnost, hkrati pa je imel dve lastnosti, zaradi katerih je bil izredno privlačen: inteligentnost in dobroto ali nesebičnost. Obe naj bi povezovala širina duha.³ Najrazličnejše napredne skupine so se prištevale h »Krekovcem«, posebej seveda tisti, ki so se več let po Krekovi smrti začeli imenovati »Krščanski socialisti«. Njemu nika kor ni bilo dovolj, da je imel močan vpliv na kmete, temveč se je prav tako zavzemal za delavce in katoliške izobražence, hkrati pa s širino svojega duha objemal celo drugače misleče. Ustvarjalnost in organizacijsko sposobnost je bilo mogoče povsod opaziti, kjerkoli se je pojavil in se lotil dela po načelu, da je treba samo začeti in zaupati. Slovenski Narod ga je leta 1897 ocenil kot »moža neukrotljive narave, v duhovski talar oblečenega socialista«. Ideje, katere širi, naj bi bile »splošno nevarne, revolucionarne v polnem pomenu besede«, zato ga treba imeti »za propovednika socialne revolucije v smislu socialnodemokratske stranke.«⁴ Prof. Trstenjak tudi pove: »Krek je bil harmonična osebnost; v njem je skladno deloval duhovnik s profesorjem, časnikarjem, pisateljem, organizatorjem, javnim delavcem in ljudskim voditeljem.«⁵

Seveda pa so tudi Kreku mnogi nasprotovali. Nekateri so mu celo hoteli vzeti moralno integriteto, zato so ga blatili osebno. Nekoliko nenavadna je npr. Jegličeva sodba ob Krekovem pogrebu, čeprav sta dolgo časa nekako sodelovala. V svoj dnevnik je zapisal: »Govori so bili le politični, edino Korošec je podal nekoliko hladnih verskih stavkov. Listi vseh strank pišejo o Kreku izredno lepo in pohvalno. Seveda mnogo pretiravajo. Res vse politično gibanje pri nas in sploh na jugu je on začel; za narod je storil prav mnogo, toda za cerkev? Za versko življenje? V tem oziru je njegovo življenje bolj žalostno. Tudi sv. zakramentov za umirajoče ni prejel. V 14-ih dneh bivanja v Št. Janžu je le enkrat maševal. Zadnji dan je zbijal šale: vse le posvetne, nič božjega ni govoril. Zato sem jaz žalosten in se mi nenavadno slavlje kar zoperno zdi. Mislim, da ga je Bog o pravem času poklical iz sveta. Dogodki so se tako razvijali, da je bil v veliki nevarnosti nekorektnega mišljenja o izvoru državne oblasti in samoodločbi narodov.«⁶ Prav iz zadnjih besed je mogoče slutiti, zakaj je škof Jeglič zapisal te v resnici presenetljive besede.

Splošen pogled na dr. Janeza Ev. Kreka in njegovo delo*

Krekova dejavnost je bila tako vsestranska, razvejana in bogata, da bi težko našli področje javnega življenja in dela, kamor ne bi segala in zapustila tam svojih sledov. Bil je pisatelj, novinar, mislec, teolog, politik, gospodarstvenik, socialni delavec, predvsem seveda povsod neprekosljiv praktik. Na vseh področjih je bil zvest svojemu prepričanju in opravljal svojo dolžnost vestno ter pošteno, ne da bi iskal priznanje in čast, ki pa ju je bil prav zato deležen, naj je šlo za njegove somišljenike ali drugače misleče. Njegovo hotenje je bilo vedno dobronamerno in njegovo vedenje prepričljivo. Zato celo E. Kardelj ni mogel v Razvoju slovenskega narodnega vprašanja mimo priznanja: »Krek je slovenske nacionalne zahteve povezal s celo vrsto demokratičnih in socialnih ter ekonomskih zahtev in teženj slovenskih delovnih množic, predvsem kmečkih. S tem je narodnoosvobodilnemu boju dal novo demokratično in socialno ostrino. Na tej osnovi je Kreku dejansko uspelo mobilizirati široke kmečke množice in jih spremeniti v resno politično

³ Prim. A. Trstenjak, Ob Krekovi osebnosti, v: Tretji dan, 17(1987)1, 4.

⁴ Prim. Slovenski Narod, 1887, št. 389.

⁵ Prim. A. Trstenjak, n. d., 6.

⁶ Nav. F. Rozman, Ob 70-letnici J. E. Kreka, v: Delo, 10. 10. 1987, 13.

* Prim. V. Grmič, Janez Evangelist Krek in naš čas, v: Dialogi, 24(1988)1-2, 81–82.

silo.⁷ Ker pa mu je šlo za čim popolnejšo enotnost slovenskih množic pri reševanju nacionalnega vprašanja, zato je s svojim gibanjem ostal v Ljudski stranki ter tesno sodeloval z drugimi voditelji te stranke, posebej še s Korošcem. Gotovo pa je vprašanje, kako bi se Krek vedel po ustanovitvi samostojne države Srbov, Hrvatov in Slovencev in kakšen bi bil njegov vpliv v tej stranki, saj ni nikdar postavljaj strankinih interesov nad interese slovenskega ljudstva, predvsem še delavcev in kmetov.

Krek je prebudil slovenski narod, vlil mu je samozavest, moč in utemeljeno upanje posebno z organiziranjem v izobraževalnih in socialnih društvih, z združništvom in ustanavljanjem ustreznih strokovnih šol. Tako je dal za rešitev narodnega vprašanja gospodarsko, politično in kulturno osnovo. Pod njegovim vplivom ali na njegovo pobudo so nastala tale društva: Slovensko katoliško delavsko društvo, Katoliško društvo za delavke, Prvo ljubljansko delavsko konsumno društvo, Poučno zabavno društvo — namenjeno posebno vajencem, Slovenska krščansko-socialna delavska zveza, ki se je pozneje preoblikovala v Slovensko krščansko-socialno zvezo, Jugoslovanska strokovna zveza itn. Med združnimi ustanovami pa moramo posebej omeniti: Zvezo kranjskih posojilnic, Gospodarsko zvezo in Zadržno zvezo. In naposled naj omenimo še šole, ki so bile ustanovljene na njegovo pobudo, in sicer: Zadržno šolo, Slovensko trgovsko šolo in Gospodarsko šolo. Pri uršulinkah v Ljubljani pa so začele delovati Krekove gospodinjske šole.

Svoje socialne nazore je Krek utemeljeval s človeško naravo, z njenimi razsežnostmi in zahtevami. V knjigi *Socijalizem* takole govori o tem problemu, ki je bil zanj središčnega pomena: »Socijologu ali družboslovcu je pa ljudstvo prva in pglavitna reč. Človeška narava mu je središče vidnega sveta in po nji meri pravico in resnico, dobro in slabo, lepo in grdo, koristno in škodljivo. Ne kak posamezen stan, ne kaka posamezna družba, marveč človek sam na sebi ga v prvi vrsti zanimlje. In ko pregleduje zgodovino, gleda jo prav s tega stališča. Tako sodi vse dogodke in jih uvrščuje med zmote in resnični napredek. Človeška narava, katera mu je bližnje merilo za vse, kar je v vidnem, človeku neposredno dostopnem svetu, mora biti seveda do pičice jasna. Ako se tu moti, potem je vse drugo izvajanje neresnično. Ker je pa človeku nemogoče pojmovati človeško naravo brez razodetja, zato je v tem oziru na trdnem samo krščanski družboslovec. Samo on ve, kaj je človek, od kod je, od kod je zlo ali greh v njem in okrog njega, kam gre. Samo on ve, da je človek živo, čutno, umno bitje, bistveno od Boga odvisen, za Boga ustvarjen, povzdignjen v nadnaravni namen, po grehu pokvarjen, po Kristusu odrešen in hkrati namen vsemu tvrnemu stvarstvu. Kdor se moti v tem oziru, moti se v vsem družboslovju. S tega stališča hočemo motriti posamezna družbena načela in preosnovne poskuse.«⁸ S tem spoznanjem je Krek jasno postavil temelj svojemu krščanskemu socializmu in na njegovi podlagi je zavračal socialne nazore, ki so mu nasprotovali ali so se mu zdeli nasprotni. Tudi o Lutru in Husu je zapisal: »Husov in Lutrov nauk ni bil upor samo proti veri, marveč tudi proti družbi.«⁹ Posebej pa je odločno obsodil gospodarski liberalizem in iz njega izvirajoči materializem in takratni kapitalizem.¹⁰ V zvezi z Marxovimi idejami Krek ni pozabil omeniti, da je bil Marx Žid in da je »grdil zatirane slovanske narode«, kakor pravi.¹¹ Čeprav priznava Marxu »res velike zmožnosti«,¹² ostro zavrača njegov materializem in nauk o revolucionarnem (nasilnem) spreminjanju razmer kakor tudi njegove poglede na religijo. Isto velja za ostale

⁷ E. Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana (Državna založba) 1977, 392.

⁸ J. E. Krek, *Socijalizem*, Ljubljana (Slovenska krščansko-socialna zveza) 1901, 198—199

⁹ Prav tam, 210.

¹⁰ Prav tam, 323.

¹¹ Prav tam, 337—339.

¹² Prav tam, 340.

marksiste. Vsekakor pa je v tej zvezi zanimiva njegova sodba: »Kakor neutolaženi ogromni izdih po rešitvi teh (socialnih) zagonetk se glase vsi sociališki in anarhiški programi. Ker je toliko zla v dejanskem življenju, toliko nesorazmerja med željo po svobodi in med silami, ki jo duše, zato pa se tudi vedno več trpečih ljudi združuje s temi vzdihmi. Iz skrajnih zmot komuniškega socializma in individualističnega anarhizma doni orjaška prošnja po rešitvi, zdravo, sveto jedro človeške nature, koprneče po sreči. To resno koprnenje ne more ostati brez sadu. Čim dahne duh krščanstva, duh Kristusove cerkve v uboga srca, pa dobe odgovor vse razumne smeri komunizma, socializma in tudi anarhizma. Komunizem ljubezni odmeva iz vseh nauk Jezusove vere in večno nihalo pravičnosti v silovitih taktih razbija vsako sled oderuštvu in zatiranja.«¹³ Tako je pač lahko govoril samo Krek s svojo širino duha in na podlagi trdnega, duhovnega temelja svojega socialnega nauka, na podlagi resnično humanističnih, se pravi evangeljsko naravnanih spoznanj.

A. Ušeničnik upravičeno ugotavlja o Krekovi socialni filozofiji: »Osnovne misli Krekove socialne filozofije so skupna last krščanske sociologije in tudi že naša skupna last.«¹⁴ Nedvomno pa je Krek tudi upošteval socialni nauk katoliške cerkve, posebno še okrožnice *Rerum novarum*, na katero se je sploh sklicevalo krščansko-socialno gibanje.

Rekli bi lahko, da Krekovo socialno delo, njegova skrb za delavstvo in kmečko ljudstvo, njegove ustanove in njegove spodbude v tem pogledu slonijo na globokih etičnih temeljih, verskih — krščanskih navdihih in zaupanju v Cerkev. Zanj tudi ekonomija ni samo empirična veda, temveč znanost, ki izhaja končno iz filozofije in ima svoj temelj končno v etiki, spada po svojem bistvu v etiko, kakor smo že nakazali.

Kar zadeva Krekove politične nazore v ožjem pomenu, je treba poudariti njegovo jasno in odločno prizadevanje za demokracijo, avtonomijo posameznih narodov v habsburški monarhiji in sploh za človekove pravice in svoboščine. V boju zoper centralizem, absolutizem, zlorabo oblasti in teptanje svobode je bil odločen, pogumen in neizprosni. Bil je v resnici demokrat v polnem pomenu.

Nekoliko morda moti Krekovo demokratično mišljenje njegova sodba o Židih, ki se posebej jasno pokaže v razpravi o Lassalu.¹⁵ Vendar je takšen pogled na Žide povezan z njegovim izostrenim socialnim čutom in zavračanjem liberalizma, brezdušnega kapitalizma in dobičkarstva. Nedvomno pa se tudi v tem pogledu kaže vpliv dunajskega krščanskosocialnega gibanja in zato v resnici ne moremo pri Kreku govoriti o antisemitizmu v običajnem pomenu besede.

Jasno pa potrjuje Krekovo demokratično miselnost dejstvo, da je zagovarjal celo ločitev Cerkve od države. V novembru 1907 je namreč bil na Dunaju katoliški shod. Na shodu je govoril K. Lueger o razkristjanjenju univerz in dejal, da so univerze gnezda brezverstva in revolucionarnih teorij, zaradi česar je treba primerno ukrepati. Krek se je nato v parlamentu dotaknil tudi vprašanja ločitve Cerkve od države, se v resnici približal pogledom T. Masaryka in sprožil potem tudi debato z A. Ušeničnikom v Času (1908).¹⁶

V deželnem zboru se je odločno potegoval za pravice slovenskega jezika v zboru. Deželni predsednik baron Hein je nazadnje moral zapustiti to mesto. Predlagal je tudi deželnemu zboru, naj ne sprejme nobenega dopisa deželne vlade, ki bi bil napisan samo v nemškem jeziku. In glasovanje o tem predlogu je imelo za posledico razbitje zveze slovenskih naprednjakov z Nemci.

¹³ Prav tam, 392.

¹⁴ A. Ušeničnik, Dr. Jan. Ev. Krek sociolog, v: Čas, 20(1925—26), 102.

¹⁵ Prim. J. E. Krek, n. d., 344—346.

¹⁶ Prim. I. Dolenc, Janez Ev. Krek, v: Biografski leksikon, Ljubljana (Zadružna gospodarska banka) 1925—1932, 564.

Ob ankesiji Bosne in Hercegovine je izjavil: »Deželni zbor pozdravlja aneksijo Bosne in Hercegovine v trdni nadeji, da je s tem izvršen prvi korak k združenju vseh južnih Slovanov naše monarhije v državnopravno samostojen organizem pod žezlom habsburške dinastije.« Govor pa je zaključil s preroškimi besedami o bodoči jugoslovanski državi.¹⁷

Predvsem pa je seveda Krekovo veliko in nepozabno dejanje na političnem področju Majniška deklaracija leta 1917, ki smo jo že omenili.

Takšen bi bil kratek oris Krekovega dela in idej, iz katerih je izhajal. Kratko se sedaj še dotaknimo vprašanja, kaj nam ima Krek povedati za razmere, v katerih danes živimo.

Pomen Krekovih pogledov za naš čas

Najprej lahko rečemo, da nam Krekovi nazori dajejo precej jasen odgovor, zakaj je realni socializem v deželah, v katerih se je po 2. svetovni vojni uveljavil, moral propasti. Propasti je moral predvsem zato, ker ni bil v pravem pomenu demokratičen, ker je premalo upošteval prepotrebne etične temelje in sploh duhovno razsežnost človeškega življenja, ker je zavračal in hotel nasilno zatreti vero, posebej še krščansko sporočilo popolnega humanizma in vse preveč zidal samo na kolektivizmu in materializmu. Socializem namreč more uspevati samo, če je resnično demokratičen in zida na globoko etičnih temeljih, kakršne gotovo na poseben način navdihuje evangeljsko sporočilo. Za vso krizo, ki jo je doživljal posebno v zadnjem času realni socializem, je bila odgovorna predvsem kriza moralnih vrednot.

V času pa, ko uveljavljamo pri nas demokracijo in tržno gospodarstvo, zopet ne smemo misliti, da bomo lahko živeli v novih razmerah brez etičnih temeljev in brez vrednot, ki so nujni pogoj za uveljavljanje novega sistema, posebej za uveljavljanje svobodnega in odgovornega odločanja in delovanja v službi resnične blaginje slovenskega naroda, ne pa strankarskih interesov v borbi za oblast. Načela splošno priznane človeške etike so nam še kako potreben kašpot pri vsem družbenem angažmaju. Kolikor je socializem enak humanizmu, mora biti sestavnica tudi kapitalističnega reda, kakor to poudarja tudi sedanji papež v svojih socialnih okrožnicah. Vse mora biti podrejeno človeku, človeški osebi. Krek pravi: »Človek je osebnost, zunanji svet ima nujno smotrno smer do človeka . . . Kar prilega človekovi osebnosti, je npravno dobro; kar ji ne prilega, je npravno slabo . . . Odnos zunanjih stvarnih dobrin do človeka je etičnega značaja; potemtakem se mora presojati po etičnih zakonih.«¹⁸

Od Kreka se lahko vsi učimo prepotrebne širine duha, ki ob iskrenem priznavanju in spoštovanju drugačnosti zna ceniti vse, kar je resnično človeško in dobro, ki zna živeti tudi s konflikti v preteklosti in sedanjosti, ki se vedno ravna po načelu: Kdor ni zoper nas, je z nami. Duh dialoga, kakršnega smo mogli spoznati iz Krekovega življenja in dela, nam ne sme biti tuj, pač pa nam mora biti tuja vsaka izključevalnost in vsako politikantstvo zaradi ideoloških razlik. Krek je vedno znal najti pozitivno jedro tudi v prizadevanjih svojih političnih nasprotnikov. Zato pravi o liberalni stranki: »Jaz želim, da bi ta stranka zasledovala vsako kretnjo in brezobzirno ožigosala vsako sled korupcije, katera bi se v naših vrstah pokazala, ker je le na ta način mogoče intaktno, pošteno javno življenje ohraniti.«¹⁹

¹⁷ Prav tam

¹⁸ Nav. dr. Janez Juhant, Krekovo berilo, Celje (Mohorjeva družba) 1969, 61–62.

¹⁹ Prav tam, 180–181.

Danes veliko govorimo o svojem vstopu v Evropo, ne da bi morda pomislili, da ta korak lahko storimo predvsem z bogastvom svoje kulture in z novimi spodbudami za resnično humano družbo narodov in držav v skupnem evropskem domu. Tudi v to smer kažejo Krekove misli, saj si je Krek na najrazličnejše načine prizadeval za kulturno rast slovenskega naroda ob povezovanju z drugimi narodi, posebno seveda južnoslovanskimi. Sicer pa je o političnem delu sploh dejal: »Politično delo, ki ni obenem kulturno, je šušmarstvo.«²⁰ In o svojem načrtu za prihodnost je izjavil: »Jaz bom pustil politiko in porabil ostanek življenja zato, da spišem knjige o stvareh, ki bi jih moral pri nas vedeti vsak človek, pa tečaje in predavanja bom prirejal.«²¹ Tudi mi danes potrebujemo naravnost kulturno in moralno renesanso tako za zidanje trdne stavbe svoje države kakor za povezovanje z drugimi državami. Pri tem moramo upoštevati vse razsežnosti človeškega bivanja, posebej še individualno, socialno in religiozno, kakor je poudarjal Krek.

Lahko bi še nadaljevali s temi razmišljanji, vendar naj zadostujejo navedene misli, ki naj bodo predvsem spodbuda za preučevanje Krekovega sporočila in naj dajo nov poudarek pomenu njegovega dela tudi za nas, čeprav ga loči od nas še takšna časovna razdalja in nujna zgodovinska zamejenost.

DR. JANEZ EV. KREK UND SEIN WERK

Zusammenfassung

Anlässlich des 75. Todestages gedenken wir des großen Sohnes des slowenischen Volkes, Dr. Janez Ev. Krek (1865—1917), der durch sein Leben und seine Werke in die Geschichte des slowenischen Volkes eingegangen ist.

Er war als Professor der Theologie in Ljubljana tätig, war Landes- und Staatsabgeordneter und als solcher ein unerschrockener Kämpfer für die Rechte des slowenischen Volkes, was er insbesondere mit der Maideklaration im Jahre 1917 bewies. Er war eine harmonische Persönlichkeit, wirkte als Geistlicher, Professor, Journalist, Schriftsteller, Organisator, als Mann des öffentlichen Lebens und als wahre Leitfigur des Volkes.

Die Tätigkeiten von Krek waren vielseitig. Er war Schriftsteller, Journalist, Denker, Theologe, Politiker, Wirtschaftler, Sozialarbeiter und insbesondere ein unübertroffener Praktiker. Er erweckte das slowenische Volk und verlieh ihm Selbstbewußtsein und die Kraft, sowie eine begründete Hoffnung, indem er Ausbildungsvereine und Genossenschaften organisierte und sich um die Gründung von entsprechendes Fachschulen bemühte. Er setzte die wirtschaftliche, politische und kulturelle Basis für die Lösung der slowenischen Nationalfrage.

Die sozialen Anschauungen, die er befürwortete, begründete er mit der Natur des Menschen, ihrer Dimension und ihrer Forderungen. Die Natur des Menschen war für ihn als Soziologen und Sozialarbeiter der Mittelpunkt, wonach man Recht und Wahrheit, das Gute und Schlechte, das Schöne und Häßliche, das Nützliche und Schädliche beurteilen sollte. Um zu erkennen, was in dieser Hinsicht für ihn wesentlich ist, braucht der Mensch den Glauben. Mit dieser Erkenntnis schaffte Krek das Fundament für seinen christlichen Sozialismus, den bei uns insbesondere die »christlichen Sozialisten« befürwortet haben. Krek war entschieden gegen den wirtschaftlichen Liberalismus, gegen den daraus entstandenen Materialismus und gegen den damaligen Kapitalismus.

Kreks soziales Werk, seine Fürsorge für die Arbeiter und Bauern, seine Institutionen und Anregungen, all das basierte auf tiefen ethischen Grundlagen, der christlichen Botschaft und Richtlinien der Katholischen Kirche. Auch die Ökonomie ist für Krek nicht nur eine empirische Lehre, sondern eine Wissenschaft, die letztendlich aus der Philosophie hervorgeht und ihre Grundlage in der Ethik hat.

Ein klares und entschiedenes Einsetzen für die Demokratie und Autonomie einzelner Völker in der Habsburger Monarchie, wie auch die Bemühungen für die Durchsetzung der Menschenrechte und Freiheiten auf allen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens war die Hauptaufgabe der politischen Mission von Krek. Er war ein Demokrat im wahrsten Sinne des Wortes. Er befürwortete sogar die Trennung von Kirche und Staat.

²⁰ Prav tam, 167

²¹ Prav tam, 168.

Dr. Janez Ev. Krek hat uns noch heute viel zu sagen. Er gibt uns die Antwort auf die Frage, warum der reale Sozialismus erfolglos blieb. Dieses System verachtete nämlich die Grundlagen des wahren Sozialismus, und zwar die Demokratie, den Glauben, die allgemeine Moral der Menschen und die Geistigkeit überhaupt, welchen Krek eine besondere Bedeutung beimaß. Aber Krek gibt uns auch klare Richtlinien für die Verwirklichung der wahren Demokratie und für den Aufbau des jetzigen politischen und wirtschaftlichen Systems durch die Betonung ethischer Werte, die uns überall als Leitweg dienen sollten und wegen dieser Werte muß alles dem Menschen und seinen wahren Bedürfnissen untergeordnet sein.

STAREJŠI PRIIMKI V VITANJSKI OKOLICI

Andrej Hozjan *

UDK 808.63-313.2(497.12 Vitanje)•14/17•

HOZJAN Andrej: Starejši priimki v Vitanjski okolici. (Die ältere Familiennamen in der Vitanje Umgebung.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 83 = 28(1992)2, str. 255—268.

izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Že več obelodanjenih ter novoodkritih virov so piscu omogočili predstavitev starejših družinskih priimkov iz vitanjske okolice in samuga trga Vitanje. Posebno pozornost zasluži nov vir, popis podložnikov vitanjskega gospostva z Vitanjem iz 1580. Za vsakogar je preteklost lastnega priimka dragocen, slikovit dokument obstoja.

UDC 808.63-313.2(497.12 Vitanje)•14/17•

HOZJAN Andrej: The Ancient Familiar Names in the Vitanje Neighbourhood. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 83 = 28(1992)2, p. 255—268.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

On the base of more published and new historical sources the opportunity has been given to the writer for making the presentation of ancient familiar names from the region around the Vitanje (Vitanje = N of Celje). Under a special attention the new founded source, list of inhabitants at Vitanje—village from the year 1580 took place. For each of us the familiar name's past is a precious, picturesque document of his own being.

Vitanje ob cesti Vojnik—Slovenjgradec je kraj, s čigar preteklostjo smo zelo dobro seznanjeni. O širši vitanjski okolici s krajem vred so razen zgodovinarjev pisali še geografi, etnologi, ekonomisti in drugi. Eno od vsebin, ki jih lahko s pridom uporabljajo ti znanstveniki, predstavljajo izvirni priimki nekega območja. Nekdanje vitanjsko gospostvo v lasti krške škofije je bilo od začetka 15. st. naprej deležno več popisov oseb z različnimi nameni — ugotavljanje posestnih in premoženjskih razmer, davčne obveze, vojaški nabor ali ljudsko štetje. Že v prejšnjem stoletju se je o priimkih razpisal neutrudni Ignacij Orožen.¹ Kmalu po 2. svetovni vojni je Hermann Wiessner pripravil za objavo urbar posestva iz 1404. in s tem omogočil nadaljnje historično-topografske ter antroponične mikroraziskave.²

* mag. Andrej Hozjan, asistent na Pedagoški fakulteti v Mariboru.

¹ Ignac Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant, VIII, 1893, str. 464—488.

² Hermann Wiessner, Gurker Urbare (Bistum und Kapitel), str. 239—272, Dunaj, 1951.

Lotila sta se jih Milko Kos (le fragmentarno) in Pavle Blaznik, slednji z veliko zavzetostjo ob hkratnem zbiranju gradiva za historično topografijo slovensko-štajerskega in koroškega prostora.³ Njegovo obsežno delo mi je bilo eno od ključnih pomagal pri iskanju modernih oblik priimkov, seveda pa tu ni šlo brez spodrsrljajev glede na Wiessnerja in Koropca. Tudi Jože Koropec se je večkrat srečal z Vitanjem in namenil dodatno pozornost tamkajšnjim priimkom.⁴ Specialno demografsko problematiko so poglobljali drugi, Anton Sore z geografskim pristopom ter etnologinja Duša Krnel-Umek interdisciplinarno.⁵

Mnogo priimkov, zabeleženih že v 15. st., se je ohranilo v naše dni, nekateri celo na istih kmetijah. Mladi ženini so se največkrat preselili (če so se) v bližnjo okolico rodne domačije. Ob študiju urbarja iz 1404 namreč ugotovimo, da je Blaznik topografsko določil le tiste kmetije in priimke, ki jih najdemo prav tam še danes. Zato seveda ni zajel vseh priimkov (ali topografskih oznak) v urbarju in krški fevdni knjigi iz 15. st., virih, ki ju je uporabil v Historični topografiji. 16. st. je bilo čas vrhunca nastajanja priimkov, torej pretvorb topografskih zaznamov v osebna — lastna poimenovanja. Narekovala jih je razmnožitev prebivalstva. Najbolj poudarjeno nastopa krajevna oznaka v prijavah, kjer oseb niso sistematično popisovali po krajih. Te Koropčeve besede potrjujeta dva popisa vitanjskih ljudi, razdeljenih že na urade, se pravi krajevno. Vir iz l. 1544 pozna med 215 podložniki gospostva (brez trga in vasi Vitanje) še 26 s krajevno oznako, kar je šestiina, vir iz 1580. pa izmed 234 popisanih še 31 ali dobro osmino.⁶

V primerjavi z urbarjem iz 1404., kjer so priimki zapisani v tedanji onomastiki praviloma kot ime kmetije,⁷ je upad krajevnih oznak precejšen, pojavljajo se nove oblike (Gregor Khoroscho Wessin). V viru iz 18. st. jih lahko seštejemo na prste ene roke. Starejši izraz Raven (15. st. — an der Eben) je 1580. doživel variacijo v an der Ebn. Podobno so se v 16. stoletje ohranile oznake sorodstvenih kategorij (prim. Larentz Rackhenikh des Wetsho Sun, . . Urban am Plat — sein Prueder, . . Martin des Leballe Sun) ter izjeme (Achaz des Sershen Äyden). Razen že prezentiranih (Koropec) in novoobdelanih poznamo za 16. st. še več virov.⁸

Povsem drugo sliko kažejo mlajši viri iz 17. in 18. st.⁹ Priimki so dobili prave oblike z novimi končnicami (-gg namesto -gkh ali -ckh). Vse več je bilo nosilcev družinskih priimkov, hkrati so s priseljenci beležili nove. Najpopolnejši vseh virov sploh pa je ljudsko štetje iz 1754. s 303 priimki, čigar dragocenost ugotavlja Jože Curk.¹⁰ Nemški način zapisa je tod prišel do končne, izdelane stopnje,

³ Milko Kos, ZČ 17, 1963, št. 271—277.

⁴ Pavle Blaznik, Topografin vitanjskega grada v letu urbarja iz 1404, ČZN 37-nv 2, 1966, str. 96—103.

⁵ Isti, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500, I, A—M, Maribor 1986, 2, N—Ž, Maribor, 1988, 3, Dorja Mihelič, Seznam obk krajevnih imen v srednjeveških virih, 1989 (Blaznik I, 2).

⁶ Jože Koropec, Vitanjski zemljsko gospodni dn 17. stoletja, ČZN 52-nv 17, str. 5—22. Metodsko in oblikovno uporabljim v prispevku primeri razpisnih imen, kar je Koropec na str. 10—11 za sedanja hišna imena, znana za v 15. in 16. st. Z vključitvijo nekaterih virov iz I. pni 16. st. (npr. urbari kiske škofije 1502) je spisek populnejši kot Blaznikova Topografija vitanjskega grada, kar je razumljivo glede na dotok prebivalstva iz drugih krajev (Koropec).

⁷ Anton Sore, Demografska struktura vitanjskega podolja, Celjski zbornik 1975—1976, str. 247—262.

⁸ Duša Krnel-Umek, Zmago Šmitek, Krioh in politika, Ljubljana, 1987, V. leti 750-štajski študij o Vitanju ne najdemo posebnih zaznamovanih izvirnih priimkov, čeprav so, kar bomo videli, narodopisni zem. izpovedi.

⁹ Štajerski deželni urhiv, Grader (Šd.), Imenjska imenik 1544, XIII:141.

¹⁰ Seznam podložnikov vitanjskega gospostva, Mihulina, Allg. Klein. Reihe, fasc. 1586:1. Vir je nastal ob vpokleni Habsburškega in drugega moča na Štajerskem po določbah zasedanja generalnih stanov v Brucku na Muri 1578, avtor je Adam Smit pl. Knudberg.

Vsakdanje oznake s — mansum dietum am —, mansus situs in —. Ničel so pri teh primeri sedanjega priimka, nastalega iz dveh različnih istopimskih oznak: am Skitfichen, in Hsihthilff. = Škuflek. Zanimiva je tudi transformacija priimkega osebnega imena v priimek Janitschiz = Janžič, Janežič.

¹¹ Šd., Glavarna (Leibsteuer) 1529—1530, II.

¹² Dimnina (Ranchfeld) 1572—1574, 202, 211 (poudarek J. Koropec).

¹³ Šd., Hsih goldinar (Haugolden) 1103—1108, 158.

¹⁴ Glavarna (Leibsteuer) 1622, C2a, C2b, C2c, C4.

¹⁵ Dimniška dimajev (Ranchfang — Anshilag) 1140—1144, C27 (Summa).

¹⁶ Ognjski davok (Hindstern) 1705—1709, C28a, C35. Tudi ta poudarek Jože Koropec, za kar se mi iskreno zahva-

ljuje.

¹⁷ Jože Curk, Slovenski Štajerska v popisu iz leta 1754, Kronika 35, 1987, št. 1-2, str. 4—8. Tu predstavljam le lastniški popis hišnih lastnikov v mestih in trgih. Šd., Ljudsko štetje (Volkszählung) 1754 — Cilih Kreis, fasc. 41, popisi 219 — gospostvo Vitanje, 220 — trg Vitanje, 221 — Jamov.

slovenske oblike se berejo kot na dlani. Prav zanimivo bi bilo primerjati priimke, zapisane 1754., s priimki vitanjskega konca, zapisanimi med nacistično okupacijo.

Obseg gospostva se je spreminjal. Jedro — strnjeno ozemlje s trgom in okolico je segalo na vzhodne obronke ter pobočja Paškega Kozjaka, na severu do naselja srednji Dolič s potoki Jesenica, Paka in Hudinja, severni rob je bila Glažutska planota, nato naselja vzhodno od Vitanja do Koroške vasi, širše področje Stenice do Strmca pri Vojniku in obrežji potoka Hudinja do izliva v Savinjo. Kasneje sta bili priključeni enklavi Šmartno pri Slovenjgradcu ter Loče pri Poljčanah (Ambt zum Heilligen Geist), vendar slednje v popisu 1754. ni več (prodana), zato teh priimkov nisem upošteval. Prav tako nisem mogel delati po Blaznikovem ključu iskanja priimkov le na točno opisani lokaciji, saj mlajši viri jasno izpričujejo preskakovanje iz enega urada v drugega, priseljence, odhode ali izumrtja. Veliko pomoč je pomenil Atlas Slovenije s specialkami ter izpisanimi kmetijami.¹¹

Tabela št. 1 predstavlja še danes živeče priimke iz 15. st. (1. stolpec), vzete iz urbarja 1404 ter krške fevdne knjige. Vrstni red velja po abecednem redu modernih oblik v 5. stolpcu. Stolpci 2, 3 in 4 so imenjska cenitev 1544, popis 1580 ter ljudsko štetje 1754. Več oblik nekega priimka pomeni zapisano na več načinov, tudi podvajanja ali pa več modernih oblik starega priimka. Nekateri so se kasneje porazgubili, izginile so tudi topografske oznake.

¹¹ Atlas Slovenije, Ljubljana 1985, karte 63 — Šoštanj, 64 — Mislinja, 65 — Vitanje, 66 — Oplotnica, 90 — Žalce in 91 — Vojnik

1	2	3	4	5
Ekhern	Aichernigkh	Achernickh	Aychernigg	Ahernik, Obernik
Wayot in Visch, Vysch	— in Vysch	— Wetschcanigkh, Wetskhonickh	Beygatt Wetsghaunigg	Bajgot Bečkovnik, Beškovnik
Borde ze Puech. bey der Puechn	Prodte	Wrode	Wradey	Brodej, Bravde
Zwelffer	Nabokhan	Nabukhoum	—	Bukovnik
Natscheremt	—	—	—	Cvelfer
am Tschresko	Tschreschkhorn	Tshernäckh	Tshernägg	Čerenjak, Črnak
Tscherne	Tscherne	Tschreschkauez	Vtshröshkaumb	Čreskovec
zu Strepnich	—	Tscherne	Tsherne	Černe
Schresnonik	Tschreschanigkh	—	Tshrepinko	Črep
in Schriet	Tschretnigkh	Tscherschnonickh	Tshreshnougig	Čresnovnik
Nadinaym	Dinenigkh	Tschretnickh	Tshretnigg	Čretnik
Aychach	Dabnigkh	Denonigkh	Denougig	Denovnik
Deren vel	—	Dobnickh,	—	—
Derebin, Dren in Enczelas	Trabinschagkh	Thobnuckh	Dobnigg	Dobnik
Gaetschnik	Entzilaves	Drauscheckh	Draushm	Dravšnik, Drvišek
Dietmarnik	Gassigkh	—	Enznegg	Encnik, Cenc
Ghntz	Diettmarnigkh	—	Gätshnigger	Gačnik
Goltschackh	Ghntz	Dietmarnickh	Dekhmayrnigg	Dekmanik, Detmernik
Haintzmann	Geltschach	Ghntz	Klinz	Ghnc, Khnc
Gradischnackh	—	Geldtschackh	Goutschach,	Goltar, Golčar
Kraste	—	—	Goltshnigg	—
Qualtz	Khrastr	Sägradin	Hauzman,	Haucman
in Ekkern	Hwautz	Khrastrnickh	Hauss	—
Janns.	Jeritz	Hwautz	Sägrashegg	Gradišnik
	Janschitz	Igriz	Hrastnigg	Hrastnik
		Jäntschez	Huautz, Kauz	Hvavc, Kauc
			Jegerz	Igere, Jegre
			Jäntsshitsh	Jančič, Janežič

1	2	3	4	5
Ekhern	Aichernigkh	Achernickh	Aychernigg	Ahernik, Ohernik
Jantschitz			—	Jastrevnik
Jasernickh	—	Jästrenickh	—	—
Jaswein	Jaswinagkh	—	Jassweneg	Jazbenik
am Gelenko	—	Jellenco	Jellen, Jellenko	Jelenko
Kaiser	—	—	Kassár	Kajzer
Gamenik, am Stein	Gamenitz	Khamenickh	Camenigg	Kamenik
Chanal	Khanonigkh	—	Canounigg	Kanovnik
Wagner, Kholer	—	Colar, Khollar	Kollar	Kolar
Chnapphainreich	Khnapp	Khnap	Khápp	Knap
Konatschnik, in der Konatsch	—	Khonetschnickh	Konetshnigg	Konačnik Matčák
Chuntz	—	Khonz	Konz	Konc
am Rosperg	Khänschagkh	—	Conshägg	Konšák, Konišák
Huba Curie	Khore	Khare	Korrey	Korej
Stasschicz	Sthochitsch	Khösitsch	Kashitsh	Košič
in Winkel,	Khatnigkh	Khatnickh	Katnigg	Kotnik
Konik				
Gosiak,	—	—	Kossenburger,	Kozjekar
Kosiakch			Kosber	
Krayl	Khrellitz	—	Kraill, Krallitsh	Kralj, Kraljič
Kreymenach	Khremenigkh	Khremenickh	Kremeinegg	Kermijek, Kremejek, Kremenjak
Kritsche	Gritsche	Gritsche	Kritshey	Kričej, Kričaj
Kusman	Khusman	Khusman	Kussman	Kuzman
Kusther	Khusther	Khusster	Custer	Kuster
Lamprecht	Lamprecht	Lamprecht	Lampret	Lampret
in Ladin	Ladnigkh	Ledineckh	Ledinegg	Ledinek
am Liepko	Lebkho	Lepco	Lebkho	Lepka, Lepko
in Haslach	Haslach	Haslach	Leshnigg	Lešnik, Podlešec

1	2	3	4	5
Ekhem	Aichernigkh	Achernickh	Aychernigg	Ahernik, Ohernik
Coppan	—	Lopan	Loppan	Lopan
Luthar	Luther	Lutter	Lutter	Luter
Magendorf	Magendorf	Magkholach	Maggolshegg, Makhoushegg	Makovšek
Medwed	Medtwedt	Medwed	Medueth	Medved
Mikecz	Migkhegkh	Migkheckh, Mikhekh, Mekheckh	Miggekh	Mikek, Mik
am Meiwco	Hautz	Mauz	Mauz	Mavc, Mavec
Male	—	—	Malutsh	Mah, Mahé
Micush	Mikhusch	Migkhush	Miggush	Mikuš, Mikuž
Seine	Meizen oder Sme	Meizen	Meizen	Majcen
Milinschnik	Mlimshagkh	Mlimscheckh	Mlimshegg	Mlinšek
Motschil, zu Fewcht	Motschel	Mutschilach	Matshoungg	Močenik
in Mersvdol an der Mautt	Mersyhedonigkh	Mersedonickh	Mersdounigg	Mrzdovnik
Nabesnik, am Gupf	Machor Nauerschmigkh	— Nauerschnickh	Mauther Nauershningg	Mutnik Navršnik
am Wertz	—	am Wertsch	Obertsh	Oberč
Oberman	Oberman	Oberman	—	Oberman
Enricht	Obritsch	Obritsch	Obritsh	Obrč
Swaiger	Otschar	Otschar	Outshär	Očar, Ovčar
Ottenhof	Otteme	—	—	Ovčar
Ossuenitz.	Osamigkh	Ossonickh	Ossaunigger	Osojnik, Osojnikar
Ossynitsch am Pacher	Pachernigkh	Pachernickh	Pachernigg	Pahornik, Pohornik, Pohrnk, Bornik
am Petternaws underm Stam	— Pedschnigkh	— Petschnickh	Petrer Pettshnigg.	Paternež Pečnik, Pečovnik

1	2	3	4	5
Ekhem	Aichernigkh	Achernickh	Avchernigg	Ahernik, Ohernik
in Pyessanik	—	—	Pessiagg. Possnigg	Pesjak, Pesnik
an dem Pikan in Pysko	Pickhen Pidschko	Pigkhan Piesheckh, Pischeckh	Pikhäun Pishegg	Pikan, Pik Pišek
in Alpe. am Plan	an der Alben	an der Albm		Plansak
Blasenik am Poschwain	Blassonigkh Potschwalschek (1542. Koropec) Podbresnigkh	Plasonickh —	Plassounigg —	Plazovnik, Plazenik Počivalnik, Počivalšek Podbreznik
in den Pirkeach underm Holtz Pogriecz Polan. am Polaniczen underm Jawr	Podlesnigkh — Planngkhl —	Podlesnickh Pogerecz Plänggl Podjauerschni- ckh	Podbreshnigg Podlesnigg Podgoreuz Plänckhl Podjauershegg, Podjauerjamb	Podlesnik Pogorelc, Podgorelc Plankl, Polenšek Podjaveršek, Podjaveršnik
in Pach Presekk	Pototschnik Posseg	— Pasheg, Pascheckh	Pototshnik Pashegg	Potočnik Požek
Presnigkh am Prewal Perkonik in Maierhof Pseintza Pawmgarten in Rakowetz	— — Brebannigkh — Pschemtschnigkh Pudtgaurschmakh Rackhenigkh, Rokhonigkh Rambshagkh	— Preualnickh Perkhanickh Pristaunickh — — Rakhenigkh	Prässne Preuolnigg Perkhounigg Pristounigg — Pundtschuch (?) Rakhonigg	Prešnik Prevolnik Prhovnik, Prkovnik Pristovnik Pšeničnik Pungartnik Rakovnik, Rakovec
Rawinschak. Rawmsagkh Eben, Ronik	Rambshagkh an der Eben	Rembschäckh Raunickh, Ebm	Rembshägg, Reimbshagg Raunigg, Raunagg	Ramsak, Ramslak Ravnik, Ravnak

1	2	3	4	5
Ekhern	Aichernigkh	Achernickh	Aychernigg	Ahernik, Ohernik
an der Leitten	Rebernigkh	Rebernickh	Rebernigg	Rebernik, Rebrnik
Rappas	Rabats	Repas	—	Repas
Repp	Repnigkh	Repnickh	Reppnigg	Repnik
Vyscher	Visch	Ribitsch	Rabitsh	Ribić
am Raswor	Raswar (1502. Koropec)	—	Rasswornigg, Rezzar	Rezar
Rostawscher	Rostaucher	Rosdauscher	Rosdarich, Rostisher	Rošer
in Rot	Radt	Rath	Rath	Rot
in Satl, Patel	—	—	—	Sedovnik
im Zketsch	Stkhodschey	Skhatschey	Scatshey, Seaha (?)	Skačej, Skočej, Skočaj
Skrillenik	Schkhorlonigkh	Scarlonickh	Scerlounigg	Skrlovnik
Stutnik	—	Scutnickh	Scuttigg	Skutnik
Slatn.	Sladinigkh.	Slatnickh	Slätinegg.	Slatnek, Slatijek,
Slatnak	Schlattengkh	—	Slattetshän, Slattinshegg	Slatnjek, Slatinsek
am Vierst	—	—	—	Slemenek, Slemenjak
Shembnik	Shbnigkh	—	—	Shvnikar
Stane.	Stane	Stänne	Stänney	Stanej
am Stanes	—	—	—	—
Stodrasnik	Stodressnigkh	Stodreschnickh	Stodershnigg	Stoderžnik, Studeržnik
Stokker	Stogkher	Stockher	Stockher	Stoker, Stokar, Štokar
am Portel	—	—	Schbarousegg	Štarošek
an Skofflehen.	Schkofflagkh	Scofläckh	Scofflegg	Škoflek
Bischoffhoff	—	—	—	—
Spanner	Schpaner	Späner	Späner	Španer
am Strassen	Strauss	Stros, Strauss	Strass, Strauss	Štravs, Štros
Taschetz	Taschitz	Täschitz	Täshitsh	Tašić
in Tremnik	Temnigkh	Themnickh	Thembnigg	Temnik

1	2	3	4	5
Ekhiern	Aichernigkh	Achernickh	Aychernigg	Ahernik, Ohernik
Tuppe	—	Teppe	Tappey	Tepej
Trimad	Termuet	Termuet	Thermath	Termod, Tarmot
Teutschmann	Thuschman	Tutschman	Tutshmann	Tučman
Turrin, Turn	Turnschagkh	—	Thurnshegg	Turnšek
am Wurm	Wurmb	Ürmb	Urm	Urm, Urni
am Wetschko	Wetshkko	Wetscho	Vatshgo, Wetshgau	Večko, Svečko
am Wydes,	Widetschnigkh	Widetschnickh	Widetshnigg,	Videčnik, Videnšnek
Videc	—	—	Videnshegg	—
Wodal, Wadol,	—	—	Wodaunigg	Vodenik, Vodusek
Wodalnik	—	—	—	—
Wolfstain	in der Wulffin	—	Wolf	Vovk
Branitz	Vranz	Vränz	Vränz	Vranc
Braynak	Vranigkh	Vraunekk	Vreinegg, Vrännä	Vranjek
am Werbnak	Warbnigkh	Vrbneckh	Verbningg	Vrbnik
am Gupf, Guph,	am Gupff	am Gupff	Woraunigg	Vrhovnik, Vrhunik
Werschun	—	—	—	—
im Worbern	Kharber	Khorbota	Warbotha	Korbota, Korbelj
Zendlini	Sadegkh	—	Sadegg	Zadek
Saloch,	Soloschnagkh	Saloschnickh	Salläshnigg	Založnik
Seleschnik	—	—	—	—
Habersnak,	Sauerschnigkh	Sauerschnickh	Sauershnigg	Završnik
Sabernik	—	—	—	—
Suppan	Suppan	Suppan	Supping, Suppanz	Zupan, Županc

Lincab Dostalovich
 Voban an der Elbe
 Lincab Grotzke
 Willib. Dancovich
 Mathe Majedovich
 Jurcan der Elbe
 Jacob am Elff
 Joes Pöfing
 Joes Döfing
 Jannich Pöfing
 Cristoff vordöfing
 Simon Sjöfin
 Jundus Döfing
 Mathias Mühling
 Willib. Pöfing
 Jundus Pöfing
 Mathe vranich
 Joes Pöfing
 Meuro Pöfing
 Seite 18

Joes Oberdöf.
 Joes vordöfing
 Joes Pöfing
 Joes Pöfing
 Mathe vordöfing
 Mathe Pöfing
 Simon Pöfing
 Jacob Pöfing
 Mathias vordöfing
 Voban vordöfing
 Joes vordöfing
 Mathias vordöfing
 Mathe vordöfing
 Joes vordöfing
 Jundus vordöfing
 Mathias vordöfing
 Jundus vordöfing
 Joes vordöfing
 Mathe vordöfing
 Joes vordöfing
 Seite 19

Med 136. oblikami najstarejših priimkov je bilo kar nekaj zapisanih po tedanjih topografskih oznakah, ki so kasneje dobile dvojno vlogo: postale so izključno geografska imena (prim. iz 15. st.: in Pulsach — Polže, in Rasdiell — Razdelj, am Luben — Ljubnica ter druge), posamezne pa ob tem še koreni priimkov. Potoka Jesenica in Hudinja ter zaselke Senica, Lošperk, Padeški vrh, Ločnik, Gorica in Rajšperk najdemo na specialkah kraja, priimki zgledataj takole (pomen ter vrstni red stolpcev sta ista):

in Jassenitz	in der Jessenitz	in der Jessenizen	Jessenitshnigg	Jeseničnik
an der Chodin	an der Khodig	an der Khödinen	Huditsch	Hudič
Steniz	—	—	Stenitshnigg	Steničnik
Losperger	—	Losperger	Losperger	Lošperger
am Pades	am Pades, Pattes	am Pades	Pädeshnigg	Padežnik
in Latschnik	im Latschnig	im Lotschnickh	Lotschnigg, Lotshnigget	Ločnik, Ločnikar
an der Gorzen	an der Gortzen	an der Gorizen	Goritshän, Gornegg, Gorshegg	Goričan, Gornik, Goršek
Raspurg	—	am Raisperg	Reissberger	Rajšperger

Na izoblikovanje priimkov so različno intenzivno vplivali predalpska okolica, v okviru nje predvsem imena zaselkov in domačij, poklicne — obrtniške spretnosti, življenjske navade ter — zanimivo — nekajkrat povsem osebne poteze (Kričaj, Počivalnik). Pri Tučmanu (Teutschman) bi lahko govorili o nemških prišlekih. Že v urbarju 1404. se je pojavil Šnajder (Sneider), 1544. sta v trgu dva, prav tako 1580., vendar jih terezijansko štetje ne pozna. Problem umikanja starejših priimkov je ob tržanih kislj jabolko, saj popisi dajejo sliko neprestanih migracij podeželanov v trg, nato pa v svet. Na kratko predstavimo še vir iz 1580. Vojaški nabor je zajel le okolico Vitanja, v trgu so popisali komaj 27 lastnikov in s tridesetim možem ni bilo nič. Izmed teh omenimo kot rečeno dva Šnajderja, vitanjskega župnika, Tuška, Maurerja, Šmida, Ledrerja, Virštla, Šererja, pa posebeje Miho Kestnerja Kiršnerja ter Šisenvolfa. 235 kmečkih družin je plodove zemlje in rok oddajalo v več uradov: Novo Vitanje/Stenica 21, Jesenica 9, Pod Javorjem 30, Pri Planini 35, Prav na Planini 30,¹² V Ločniku 7, Pri starem gradu 10, Leupacherjev urad 8, Sirnica 3, Lušperk 33, Nova cerkev 22, Bevče 8, Sv. Martin (Šmartno pri Slov. Gr.) 9, Sv. duh 9. Prekanjeni Šrot je na vsak način hotel iztisniti z naborniki čimveč iz deželne vojne blagajne, zato je vedel ali nevedel število spremenil v 236 in kot zaokroženo na 240 določil za tridesetega moža 8 podložnikov, kar mu je prineslo 22 f(untov) 5 š(ilingov). Od nadaljnjih 227(228!) je spet določil za desetega moža 23 kandidatov, to mu je vrglo 56 f 1 š.

V primerjavi z imenjsko cenitvijo so se ti priimki bistveno približali izvirnim slovenskim oblikam, npr. pravilen zapis vokalov ter sičniško — šumniških skupin. 16. stoletje je topografske zaznambe spremenilo v priimke, bilo je več priseljencev in tako nastale nove oblike predstavljamo v tabeli s štirimi stolpci. Pod št. 1 je imenjska cenitev 1544 z dodanimi nekaterimi iz Koropčeve (K) razpredelnice, nato popis 1580(2), terezijansko štetje(3) in moderni priimki(4), po katerih velja vrstni red.

¹² V obeh primerih gre za Glažutsko planoto s od Vitanja

1	2	3	4
Hardinagkh	Hardineckh	Ardinegg	Ardenik
Barlosnik(K), Preloschnagkh Wutscher Zigl Drevar Gauger(K), Kamger Gruebelnigkh Hartman Jager Gauernigkh Jurtz Kheusher Khaballe Khakhhtsch Khoroschiz, Khoroschkabesse	Preloschniekh Wutscher Zigl Dreuar Gauger Groblniekh Hartman Jäger Jauerniekh — Kheutscheckh Leballe — Khoroschez, Kharoscho wessin Khorotanz Khoprimniekh Khues Khuscher Khrainer, Crainer Khreinitsher Lemesch Lesiäckh Loprecht — Meglitsch Marinschagkh Neyger — Abädt Osstroch, Osstrach — Plahutniekh Pogladitsch Prapretniekh — Potegje, Pattegl Puschniekh Smaigen — Sershen	Pertoshnigg Wutsher Zügl Drabar, Dreuar Gauger Groblnigg Artmann Jäger Jauernigg Jurz — Kobälle Koklitsh — Koroshez Karätautshnigg Coppriunigg Kooss Kusher Kreinig, Krainik Kräntshann Lemesh Lessiagg Loppret — Meggiltsh Marinshegg — Messner Abbath — Asstriuch Pintter Plächutnigg Pogladitsh Präpprätnigg Prodning — Patteglej Pushnigg Smagej — —	Briložnik, Preložnik Bučar Cigl Drevar, Drvar Gauger Grobelnik Hartman Jager Javornik Jure Keyšek Kobale Koklič — Korošec, iz Koroške vasi Korotavčnik Koprivnik Kos Kušer, Kušar Krajner, Krajnik, Krenkar Kranjčan Lemeš, -ž Lesjak Lopret — Lušanc Meglič Marinšek Najzer Mežnar Obad, Abat — Ostruh, Ostrak Pintar, Pinter Plahutnik, Plahutjek Pogladič Praprotnik Prodnik — Potegej Pušnik, Pušenik, Pušel Smagej — Smrečnik Sršen

1	2	3	4
Hardinagkh	Hardineckh	Ardinegg	Ardenik
Stermschek(K), Stermb Schnagkh	—	—	Strmčnik, Strmičnik
Stralar	Strelar	Strellär	Strelar
Schuetler	Schueler	Schuller	Šolar
Suess	Sues	Schouss	Šus
Schussel	Schussel	Schushl	Šusl, Sušel
Tichegkh	Ticheckh	Tühegg	Thék
Timoschagkh	Tinuischeckh	Thimaushegg	Timošek
Waytsch	Wabitsch	Wabitsch	Vabič
Walch	Walch	—	Valh
Wapötsch	Waupötsch	Voupath	Vaupot, Vaupotič
Wegina	Wegina	Wegina	Vegina
Weber	—	Weber	Veber
Seitz	Seitsch	Schaittsch	Zaje
Slody	Slode	Slodey	Zlodej.

Med vzroki nastanka tolike množine novih priimkov v 16. st. so nedvomno pridobitve nekaterih posesti ter tamkaj nastali uradi. Gospostvo se je širilo na južne in vzhodne predele Vitanjskega, iz krajevnih imen spet nastajajo priimki (pomen stolpcev je isti). Vasi Brdce, Plate in Višnjica se zrcalijo v priimkih:

an der Vreitzen	am Warz	am Wartsh	Brdnik, Vrdnik
am Plat	am Plat	Plätaushegg	Platovšek
in Wechssl	im Weixl	Vähner, Vühner,	Višner, Višnjar
	Vücher		Vucher

Dotok novih družin je konstanten proces, kar se očitno kaže v terezijanskem štetju 1754. Že iz skrbno zapisanih slovenskih priimkov lahko sklepamo, da je Adam Šrot l. 1580, ko je lastnoročno zapisoval podložnike, znal izgovarjati ali vsaj dobro prisluhnuti domači besedi. Kar nekaj priimkov je zapisanih prvič. Po stolpcih si sledé Šrotov popis(1), terezijansko štetje(2) in moderne oblike(3):

1	2	3
Fizman,		Čizman
Sizman	Schizman	
Valziäckh	Washnägg, Vautshägg	Božjak
Deschman	Deshmann	Dežman
Arlich	Ehrlich	Jerlih
Fiausch	Fraush	Fijavž
Quäs	Quass	Kvas
Nekhomekh	Nodenigg	Nekovnik
Newackh	Nauakh	Novak
Puekhitsch	Puglitsh	Puklič
Skrhningar	Schriner	Škrinjär
Schurz	Schorz	Šurc, Škorec
Schwab	Schuab	Švab
Tarneckh	Thernegg	Trnek

1	2	3
Veneinen	Wänauschegg	Venavšek
Widmayr	Vidmayr	Vidmar
Vriskh	Vriskh	Vrisk
Söläue	Sällezl	Zalesnik
Swrtscheinickh	Schbitsheinigg	Zbičajnik

Tudi vasica Lušperk je z imenom botrovala priimku:

am Luschperg	Lusperger	Lusperger.
--------------	-----------	------------

Ta razgibani, za slovenskega človeka tako usodni vek, začenjajoč se pred slabimi petsto leti, se nam torej razkriva na še en način. Novonastalih priimkov je tu le slaba polovica manj kot iz 15. st. — 77, odvrgli smo posamezne, ki jih je pozneje vzela noč. Prav med njimi so nekateri vredni omembe: Hertzag, Pfeiffer, Lepitsch, Huetter, Dienstman, Moratsch, Vitnaues.

Ljudsko štetje 1754. je pravi studenec domačih priimkov. Predalec bi šli z naštevanjem še preostalih, oglejmo si takratne oblike nekaterih danes znanih domačijskih imen:

Capaun	Kapun	Smodey	Smodej, Smolej
Clädnigg	Kladnik	Tätsh	Tič
Koshey	Kovše, Kučej	Weittaushegg	Vitovšek
Lach	Lah	Sässiall	Zazjal
Mathaush	Matevž	Sdouz	Zdove
Oschlak	Oslak	Shgänigg	Žgank
Räntshnigg, Retshnigg	Rečnik	Tshunko	Žunko

Priimki niso le krajevno — onomastične posebnosti in s tem sestavni del ljudskega izročila, so najstarejši pisani dokazi posameznikove zasebne biti. Le tako moremo dojeti njih pravo vrednost.

DIE ÄLTERE FAMILIENNAMEN IN DER VITANJE UMGEBUNG

Zusammenfassung

Mit den Familiennamen des Vitanje Gebietes (Vitanje nördlich von Celje) hat sich im vorigen Jahrhundert Ignacij Orožen befasst, forschungsweise waren aber Milko Kos (nur fragmentar), Pavle Blaznik und Jože Koropec mehr tätig. Im Rahmen der Herrschaft Vitanje findet man vom Beginn des 15. Jahrh. weiter mehrere ausdrucksvolle Familiennamenaufzeichnungen. Einige aus diesem Jahrh. sind erreichbar in der Historische topografija slovenske Štajerske in Koroške des P. Blaznik. Urbar aus dem J. 1404 ist daher grundlegend, meiste Familiennamenwurzeln finden hier Platz, was bedeutete auch ihre Erstreckung schon im 14. Jahrh.

Neue Familiennamen kommen uns vor mit den Sozialverwechslungen des 16. Jahrh., dafür zeugen die Gülterschätzung 1544 und neugefundenes Verzeichnis der Untertanen aus dem J. 1580. Überraschend zeigt sich die richtige Einschreibung, auch die Ausrede ist der Heimsprache ähnlich. Die Anzahl der damaligen Familiennamen, die noch heute lebendig sind, erhöhte sich auf 213, was nicht ganz sicher steht. Die Einschreibungen slowenischer Familiennamen, noch Heutzutage durch die Deutschsprachige verwendet, bietet uns die Theresianische Volkszählung 1754. Gegen den älteren Namensendungen -gkh und -ckh kommt hier die Endung -gg vor. Im Fall der slowenischen Endungen richten sie sich in der Gruppe der weststeirischen Familiennamen mit -nik, -ak, auch -šek. Die Beispiele; Dravšnik, Konačnik, Korej, Makovšek, Mlinšek, Mrzdovnik, Planšak, Ribič, Slatinek, Škoflek, Koklič, Lopret, Potegej, Timošek, Škrinjar, Zalesnik.

UMETNOSTNOZGODOVINSKI PREGLED FRAMA IN NJEGOVE OKOLICE

Jože Curk *

UDK 7.03(497.12 Fram, Planica, Areh) (091)

CURK Jože: Umetnostnozgodovinski pregled Frama in njegove okolice. (Ein kunstgeschichtlicher Überblick von Fram und seiner Umgebung.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63=28(1992)2, str. 269—279.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Framski svet, ki se razteza od ravnin Dravskega polja do pobočij glavnega pohorskega slemena, hrani vrsto kulturnih spomenikov, ki dokumentirajo umetnostno botenje njegovega prebivalstva. Zanimivejši med njimi so zlasti v Framu, Planici in Arehu, vendar pa so oglada vredni tudi ostali zaradi svojih etnografskih ali specifičnih lokalnih vrednot. Opisu teh vrednot je sestavek tudi predvsem namenjen.

UDC 7.03(497.12 Fram, Planica, Areh) (091)

CURK Jože: Historical and art survey of Fram and its surroundings. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63=28(1992)2, p. 269—279.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The Fram territory extending from the plains of the Dravsko polje to the slopes of the main ridge of Pohorje keeps a number of cultural monuments that are documenting art orientations of its population. The more interesting of them are to be found especially in Fram, in Planica and in Areh, nevertheless also the rest of them are worth to be seen because of their ethnographic or specific local values. The article is specially intended to the description of those.

Framski svet obsega ozemlje, ki se razteza od ravnin Dravskega polja do obronkov glavnega pohorskega slemena ter ga približno omejujejo Rančki potok in Pohorska cesta od Legvanjčanov do Areha s severovzhodne strani in cesta Areh—Zgornja Polskava z izjemo polskavskega Bukovca z jugozahodne, v ravnini pa obsega še polja okoli zaselkov Ješence in Požega onkraj avtomobilske ceste. To ozemlje napajajo Framski potok, Brunik ter povirji Velike in Male Polskave, zato je njegov talni relief sestavljen iz grebenov in grab, ki potekajo v smeri vodnih tokov od severozahoda proti jugovzhodu. Skupen geografski pojem za ta svet je Slivniško Pohorje, ki pa je bolj tradicionalne kot pa dejanske veljave, saj v celoti gravitira k svojemu naravnemu središču Framu. Zaselki Morje, Loka, Kopivnik, Ranče, Planica in naselki po slemenu glavnega grebena od Legvanjčanov čez Bedenikovo do Treh cerkva kažejo vse naselitvene oblike od večjih zaselkov do posameznih samotnih kmetij, lociranih po krčevinah sredi obsežnih gozdov. Ta naselitvena pestrost je seveda izoblikovala tudi razne oblike bivališč, vplivala pa je tudi na vse druge izraze materialnega življenja in tako ustvarila predvsem etnografsko zanimivo bero lokalnih zanimivosti in posebnosti. Človek ni nikoli živel samo od kruha ali samo za kruh. V njemu je bila vedno prisotna tudi duhovna komponenta, ki je iskala miselno (pregovori, pesmi, pripo-

* Jože Curk, umetnostni zgodovinar, Ljubljana

vedke) pa tudi likovno potrditve življenja in s tem njegovo estetsko podčrtano, v lepoto uravnano hotenje. Nastajali so predmeti, ki so mimo utilitarnosti izražali to hotenje, nastajali so celo predmeti, ki so služili samo temu hotenju. Ustvarjeni so bili kulturni spomeniki in o teh bo tekla beseda v tem sestavku. Seveda v našem primeru ne gre za »velike« umetnine, za vrhunska pričevanja o človekovi usodi, vendar pa tudi v njihovi skromni, pogosto okorni govorici živi pritajena izpoved o celovitosti življenja, pa najsi je bilo to navidezno še tako vsakdanje, skromno, preprosto ali celo zavrto. Iskrenost pričevanja je most, po katerem potujejo misli skozi prostor in čas ter nas čeprav anonimne bogatijo s svojimi sporočili. Tem sporočilom bomo prisluhnili in opisali najpomembnejše med njimi ter jih tako iztrgali pozabi ali kar je še huje, uničenju, ki te medgeneracijske mostove prepogosto prekinja, zapuščajoč za seboj njihovo totalno nerazumevanje.

Arheološka najdišča v framski okolici (Zlati studenec z zajetjem rimskega poetovijskega vodovoda nad Framom, zgodnjehalštatske gomile pri Mesiču v Morju) dokazujejo, da je ta naselitveno ugodni svet že zgodaj privabil prazgodovinskega in antičnega človeka, da si je tu postavil svoje domovanje in zapustil skromne sledove svojega bivanja. Lokalitete kot so Bukovec pri Polskavi, Gradišče pri Loki in Stari grad pri Planici nas privedejo v zgodnji srednji vek, v čas Obrov in nato Madžarov, ko so prebivalci kot že v pozni antiki iskali svojo rešitev v odročnih refugijih in z nekaj sreče preživel.

Dejanska zgodovina Frama začena z nastankom njegovega gradu, ki se sicer prvič omenja šele leta 1335, a je moral nastati že na začetku 13. stoletja. Grad je bil do leta 1594 last štajerskih deželnih maršalov, nato raznih lastnikov. Leta 1545 se omenja kot manjši grad s pristavo, vreden 730 gld. G. M. Vischer nam ga leta 1681 kaže kot čeloma proti vzhodu obrnjeno, 4 × 4-osno dvonadstropno poslopje z dve nadstropji višjim ozkim stolpom na zahodni strani in ob njegovo južno stranico prislonjenim pritličnim poslopjem na južni. Stolp je 3 × 3-osen in kaže vrsto strelnic pod strešnim kapom. Grad obdaja pravokotno oziroma kvadratasto obzidje z oglatimi ogalnimi stolpi, od katerih jugovzhodni ni ostrešen. Stolpi so 2- in 3-osni ter 2- in 3-etažni, severovzhodnega poživilja okrogel pomol. Vsa okna so pravokotna, ona stolpovih pritličij spremenjena v lunetaste topovske line. S strešico pokrito obzidje je opremljeno s strelnicami. Pot na grad prihaja z vaške vzhodne strani in zavija okoli griča tako, da je vhod vanj z zahodne strani. Grad so leta 1635 poškodovali kmetje, leta 1738 so njegovo gosposčino združili s slivniško, ob koncu stoletja je pogorel, danes je v razvalinah. Njihov ogled dokazuje, da je Vischer grad sicer pravilno vendar precej samovoljno prikazal. Grajska zasnova je skoraj kvadratasta. Obzidje in ogalni stolpi so uničeni, vendar še opazni. Bolje je ohranjeno samo še grajsko stavbno jedro, ki je kljukastega tlorisa. V njegovem vrhu stoji štirietažen glavni stolp, na katerega se z vzhoda naslanja dvoetažen trakt, z juga pa trietažen. Zaradi zasutine pri temu ni upoštevana pritlična oziroma kletna etaža. Oba trakta, ki sta bila verjetno po 3 × 2-osna, sta bila enako široka kot stolp. Debelina stolpovih zidov znaša 1,9 m, obeh traktov pa po 1,25 m. Na notranji strani zidov so še vidni sobni ometi in sledovi etažnih tramovih lukenj, v stenah pa ostanki prehodov, podbojev, oken in tudi ozke kletne line. Medtem ko je grajsko jedro deloma iz 13. in deloma iz 14. stoletja (v severni stolpovi steni je opazen zgodnjegotski portal), pa je bila obodna utrdba kvadratastega tlorisa, po topovskih linah sodeč, obnovljena v času turške nevarnosti v 1. polovici 16. stoletja. Razvaline odlikuje lepa lega nad naselbino, zato bi lahko slikovito dopolnile vaško veduto, če ne bi bile popolnoma zaraščene.

Na jugovzhodnem obronku grajskega griča stoji župna cerkev sv. Ane, ki je bila posvečena kot grajska kapela leta 1311. Prvo sporočilo o njej nam je ohranil slivniški župnik Vid, ki se je leta 1477 zatekel vanjo pred Turki in se naslednjega leta ni hotel vrniti v Slivnico. Pomembnejše drugo poročilo pa nam je zapustil pa-

triarški kancler Paolo Santonino, ki je leta 1486 spremljal oglejskega vizitatorja po naših krajih. Takrat je bila to majhna toda lepa cerkev ter podružnica slivniške prazupnije, kar je ostala do leta 1785, ko se je pri njej ustanovila samostojna župnija. Zaradi turške oplenitve leta 1483 in velike poplave leta 1484 je bilo treba cerkev leta 1486 na novo posvetiti, kar se je ponovilo leta 1511. Takrat so tudi utrdili pokopališče okoli nje. Po starih slikah sodeč, je bila cerkev v ladji iz 15. stoletja, vendar pa po letu 1785 prezidana in povečana za pevsko emporo. Nižji in ožji 5/8 prezbiterij z ogalnimi oporniki in zašiljenim vzhodnim oknom je bil iz začetka 16. stoletja. Zvonik ob južni strani prezbiterija, razčlenjen z ogalnimi lizenami in etažnimi zidci, opremljen z dvojnimi polkrožno sklenjenimi zvonovimi linami ter zaključen s trikotnimi stenski čeli in strmo piramidasto streho, je bil iz 2. polovice istega stoletja. Taka je cerkev dočakala leto 1875, ko se je morala umakniti sedanji neoromanski in zahodno orientirani s prečno ladjo in 3/8 zaključenim prezbiterijem. Zgradil jo je zidarski mojster Marandini, opremili pa so jo do leta 1890 s tremi oltarji in ostalo opremo. Iz stare cerkve se je ohranila prižnica, okrašena s školjkovino, rokajem, lambrekinasto ovešenim baldahinom in reliefom Izročanja ključev sv. Petru. Prižnica je delo mariborskega kiparja Jožefa Holzingerja iz let 1765–70. Poleg nje se je ohranilo še troje baročnih školjkastih marmornih kropilnikov. V cerkveno zunanjščino je vzdanih 8 nagrobnikov iz obdobja od 16. do 18. stoletja, med njimi oni G. A. Vatnika in C. Gottscherja iz 1587, M. Schmelzerja iz 1590 in družine Schneeweis iz 1607. Župnišče na št. 61 poleg cerkve je 4 × 2-osno nadstropno poslopje z letnico 1797 nad pravokotnim portalom in lizenasto razčlenjenimi fasadami, za katerega je leta 1788 napravil načrte J. N. Fuchs iz Maribora. Obzidje, ki oklepa cerkveni plato, je leta 1869 obnovljeno taborsko obzidje, medtem ko je dvoramno stopnišče s sedaj opustelo votlinsko kapelo iz leta 1886. Na pobočju za cerkvenim kompleksom leži pravokotno pokopališče s historizirajočo kapelo sv. Mihaela. Kapela s strešnim stolpičem je brez opreme, a ima naslikan glavni oltar. Njena opečna gradnja iz 2. polovice 19. stoletja nima umetnostne zato pa vedutno veljavo, saj skupaj z grajskimi razvalinami na sosednjem griču slikovito zaključuje vaško naselbino, ki ima svoje jedro v dolini Framskega potoka.

Dvonadstropno šolsko poslopje s št. 56 stoji na mestu graščinske pristave, ki so jo ob koncu 18. stoletja prezidali, leta 1873 pa podrli. V tej stavbi se je leta 1816 namestila enorazredna osnovna šola, ki je leta 1862 zasedla vso stavbo, a jo je leta 1873 zamenjala z novim enonadstropnim šolskim poslopjem s 3 učilnicami in 3 učiteljskimi stanovanji. To so leta 1904 prezidali v sedanjo dvonadstropno šolsko stavbo in s tem zaključili njen gradbeni razvoj. Šola je 7 × 4-osna, po videzu neobaročna stavba, ki s svojo maso obvladuje trg pred seboj.

Od hiš v vasi je omeniti pritlično na št. 43, ki ima prezidano postklasicistično fasado iz sredine 19. stoletja, pritlično na št. 50, ki ima stilno sorodno fasado iz 3. četrtine 19. stoletja, pritlično 7 × 3-osno na št. 53, ki ima postbaročen konzolast portal z originalnimi vratnicami iz 1. polovice 19. stoletja, pritlično 5 × 2-osno na št. 60 s postbaročnim potlačenoločnim členjenim portalom iz začetka 19. stoletja, dvonadstropno na št. 82 neorenesančnega sloga z mansardno streho, stolpičem, rizalitoma in lesenima verandama iz začetka 20. stoletja in pritlično 4 × 2-osno na št. 106 z verando na vzhodni strani iz 2. polovice 19. stoletja. Industrijska poslopja pod obronkom Črešnjevca so iz 2. pol. 19. stoletja, poslopje oljarne, ki je deloma neobaročno fasadirano, pa je iz let 1925 in 1933. Od vaških kapel je ona Srca Jezusovega z vežo na dveh stebričih in s strešnim stolpičem neoromanska iz konca 19. stoletja, ona Križanega s triločno vežo, čebulasto pokritim strešnim stolpičem, slikarjijo in korpusom pa iz okoli leta 1870. Kapela sv. Neže, ki stoji na vinorodnem Črešnjevcu severno od vasi, je opečna stavba z ovalnim zaključkom, profiliranim strešnim zidcem in strešnim stolpičem. Zunanjščina je lizenasto

razčlenjena, fasado zaključuje trikotno čelo. Strehe so opečne, zvonikova je osemstrano piramidasta. Notranjščino, ki je brez opreme, krasi stropna slikarija s svetniščino apoteozo iz leta 1928. Kapelo, zgrajeno leta 1843 in obnovljeno leta 1928, odlikuje lepa pokrajinska lega, vendar pa je na žalost zanemarjena. Od NOB spomenikov je prvi na začetku vasi. Postavljen je v spomin na uničenje sovražnikove postojanke 23. 7. 1944. Spomenik predstavlja domiselno kompozicijo, sestavljeno iz delov pušk, strojnic in brzostrelk, vendar pa stoji na pre nizkem podstavku. Drugi spomenik, postavljen v spomin na 53 žrtev druge svetovne vojne, stoji sredi vasi. Predstavlja napisno ploščo, vkomponirano v monumentalno slopasto arhitekturo iz pohorskega granita. Na bližnji Varti je bilo od konca 15. stoletja dalje mesto protiturške signalne grmade, po kateri je hrib dobil svoje ime.

Izven vaškega jedra stojita še dva zanimiva objekta, gostišče »Riba« ob cesti na Ranče in Grajfova hiša s št. 20 na križišču cest Fram—Rače in Maribor—Slovenska Bistrica.

Dvorec, v katerem deluje gostišče »Riba«, je nadstropna 9×2 osna stavba iz leta 1796 z gospodarskima kriloma, ki segata do gričevčega obronka in tako zapirata manjše notranje dvorišče. Glavno fasado zaključujeta dvoosna rizalita, nje no os pa poudarja pravokoten portal z bogatim polkrožno usločenim čelom, ki počiva na dveh volutastih konzolah ter obsega aliančen grb grofa Janeza Brandisa (+ 1812) in njegove žene. Etaži deli pasasti zidec, pritličje pa členijo vodoravne fuge. V pritličju so deloma kletne line, deloma manjša pravokotna okna, v nadstropju so večja pravokotna okna s profiliranimi policami in ušesastimi okviri. K vzhodnemu dvorčevemu krilu je prizidana napol lesena veranda iz 2. pol. 19. stoletja. Pritličje, ki obsega zahodno od veže kleti, vzhodno pa gostinske prostore, je plitvo križasto obokano, nadstropje pa ima ravne ometane stropne. Ozko, globoko vežo, dvoramno stopnišče in hodnik skozi vse prvo nadstropje pokrivajo kape s plitvimi križnimi sosvodnicami. Zahodno krilo, ki je brez dvojne etaže, zaseda velika preša. Stavba, ki je bila obnovljena leta 1968, ustvarja s svojim okoljem prijeten gostinski ambient.

Na cestnem križišču pred vasjo stoji Grajfova hiša, stara furmanska gostilna iz leta 1792. To je nadstropna 9×4 osna stavba, pokrita z neustrezno eternitno streho. Glavna fasada oblikuje triosen osrednji rizalit, ki ga profiliran zidec deli v dve etaži. Spodnje členijo vodoravne fuge, okni sta profilirano okvirjeni, segmentni portal z originalnimi vratnicami ima v temeniku napis No. 20. V pravokotnem polju nad njim je maltasta letnica 1792. Okna v nadstropju obdaja bogata poznobaročna maltasta dekoracija. Vsa ostala stavbina okna imajo v pritličju okvire s profiliranimi policami in kovanimi mrežami, v nadstropju pa le okvire. Medtem ko severno fasado zaključuje trikotno čelo, členijo južno lizene, dvoriščna pa je močno predelana in ima samo še nekaj originalnih oken. Kleti in pritličje pokrivajo križasti in kapasti oboki, nadstropje pa deloma preprosto štukirani ravni stropi. Preko ceste je do leta 1950 stalo tkim. Kamenškovo znamenje ali »turški križ«. Bilo je zidano, imelo je 4 niše in pokrito je bilo s široko piramidasto streho iz škrlilja. Postavljeno je bilo leta 1568, obnovljeno pa v letih 1878, 1888 in 1922. Poslikano je bilo s freskami v večih plasteh. Znamenje je predstavljalo tkim. »vedrilni križ«, pod katerega so se zatekali kmetje v slučaju neviht, v nišah pa so varovali živila pred soncem in močo. Tako je bilo znamenje funkcionalno povezano s poljedelskimi opravili naših ljudi, obenem pa je bilo tudi pomembno kot krajinska arhitektura. Zato pomeni njegova nepotrebna odstranitev še toliko večjo izgubo. Medtem ko po zaselkih Legvanjčani, Rute, Šestdobje, Ranče in Krčevina severno od Framskega potoka ter Frajhajm, Gradišče, Loka, Lokmirce, Stara gora in Morje južno od njega še stoje kmečki domovi, zgrajeni v pobaročni in klasicistični tradiciji v prvih dveh tretjinah prejšnjega

stoletja, ter njih kapele in znamenja, ki pa so bolj etnografske kot umetnostnozgodovinske veljave, pa ne smemo prezreti NOB pomnikov v obliki spomenikov ali plošč, ki govore o časih, ko je mir pohorskih gozdov zamenjala borba z neusmiljenim sovražnikom za našo svobodo. Te pomnike najdemo v Morju (na Pokrivačevi hiši, kjer je bil aprila 1944 ustanovljen prvi odbor OF, in ob Brezovcu, kjer je 2. 11. 1944 padel kurir Alojz Ambrožič), Gaju (posvečen 25 talcem), Rančah (v spomin na žrtve požiga Jugove domačije), Gradišču (spomenik 11 žrtvam VOZ in VDV, ki so 2. 12. 1944 padle v borbi ob Hojnikovi domačiji), Ješenci (obeležje kurirske poti preko železniške proge v letih 1941—45) in Planici (posvečen žrtvam požiga zaselka 24. 9. 1944).

Na območju Frajhajma stoji pri Puteržnikovi hiši s številom 51 tisa, ki je visoka 10 m, a ima obseg debla 340 cm. Izpred te domačije je lep razgled na Bistriško Pohorje. Kot na zanimivost je opozoriti, da pozna ta del Pohorja kraške pojave, saj je tu več jam, kot so one pri Loki, pri Planici in pod Starim gradom ter da hrani tudi sledove rimskih kamnolomov marmorja.

V obeh naselbinah onkraj avtomobilske ceste Požegu in zlasti Ješenci, v kateri se že leta 1181 omenja dvor, leta 1542 sedež urada in v 17. stoletju pristava (marof), ni ohranjene nobene sledi niti v tradiciji niti v arhitekturi, ki bi dokumentirala to preteklost. Edina v celoti podkletena hiša na tem območju je Vauhnikova na številu 45, vendar je tudi ta šele iz leta 1867, tako da je v njej prisotna le tradicija klasicističnega ljudskega graditeljstva.

Približno srednico obravnavanega ozemlja predstavlja cesta, ki vodi iz Frama skozi Kopivnik, Planico in Bedenikovo na glavni pohorski greben, pod katerim teče cesta Mariborska koča — Areh. To je svet, ki ga povezuje geografski pojem Slivniško Pohorje. Ta je nastal po letu 1738, ko se je framska gosposčina združila s slivniško. Medtem ko v Kopivniku ni večjih zanimivosti, pa se je vredno ustaviti v Planici, kjer se v 17. stoletju omenja »marof« in kjer je bil še leta 1848 sedež gosposčinskega urada. Od kmečkih domov je Širova domačija še obdana z ostanki kamnitega obzidja, ki mu domačini pravijo gorica ali tudi gora. Hojnikova hiša na številu 17 je iz leta 1848, vendar močno predelana. Cestnikova domačija hrani zidano slopasto znamenje z nastavkom in nišami, ki je iz začetka 19. stoletja. Pri Vešnerju na številu 28 je najbolje ohranjen kamnit, deloma ometan zid — gorica — ki v velikem ovalu opasuje kmetijo kot obora za živino. Medtem ko je zid morda še iz 18. stoletja, pa je kmetijsko poslopje iz 3. četrtine 19. stoletja. Izven obzidnega ovala so vidni ostanki peči za sušenje lana. Hiša številu 27 je pomembna tudi za našo zgodovino. V njej se je namreč leta 1842 rodil dr. Pavel Turner, naš priznani politik, gospodarstvenik in kulturni delavec. Hiša ima zgodnjeklasicistično fasado iz začetka 19. stoletja in lesen postbaročen portal iz leta 1849. Gradnja je kamnita, streha slamasta, okna zamrežena. Klet, ki je samo pod zahodno polovico hiše, je banjasto obokana. Štala poleg hiše, ki je bila leta 1871 podaljšana proti zahodu in podkletena, ima na lesenih vratnih podbojih letnice 1810, 1818 in 1871. Gospodarsko poslopje pred hišo je sicer brez letnic vendar iz istega časa.

Končno je opozoriti še na podružnično cerkev sv. Križa. Južno orientirano stavbo sestavlja ladja s 5/8 zaključkom, ki ji je ob zahodno stranico prizidan prizmatičen zvonik z nekoliko širšo, ovalno zaključeno kapelo. Cerkevno zunanjsčino členijo lizene in preprost venčni zidec. Pravokotna okna so 3 v vzhodni, 2 v zahodni in 3 v zaključnih stenah. Od portalov je glavni klasicističen, kamnoseško bogato izdelan, konzolast in z letnico 1815, zahodni pa je sočasen vendar preprost in nezanimiv. Kapelo, ki jo zaključuje bogato profiliran venčni zidec, osvetljujeeta dve pravokotni manjši okni s paličasto mrežo, na katero je privezana starejša, vitičasta iz pozne renesanse. Vso cerkev z zvonikom vred pokrivajo škrljeve strehe. Cerkevno notranjsčino členijo 3 pari stenskih slopov z močnimi venčnimi pro-

fili in oprogami, pokrivajo pa kapasti oboki in tristrani zaključek, okrašen s školjkastima motivoma. Pevsko emporo nosi slop z 2 kapastima obokoma, tretjo polo pa zavzemajo stopnice. Iz podkorja vodi v križno obokano zvonico pravokoten portal z napisom: Jesus Nazarenski En Krtih Judo 1815 6 majus Mats IHS Maria Josheph. Kapelo pokriva banjasti obok z 2 paroma globlje vrezanih sosvodnic in konhasti zaključek, ki ga krase 4 maltaste angelske glavice, ki stilno odgovarjajo koncu 17. stoletja. Cerkevna notranjščina je bila zadnjič obnovljena leta 1904. Oprava iz začetka 19. stoletja ne presega povprečne podobarske kvalitete. Na glavnem oltarju so kipi sv. Jurija, Gregorja, Urbana in Martina, ki so podobarsko predelani baročni izdelki iz 18. stoletja. Orglje s školjkastim čelom so poškodovane. Križev pot je koloriran bakrorez. Urbanov kip je ljudsko delo iz 19. stoletja. Preprost poznobaročen kapelin oltar krasi slika Binkošti, ki je komponirana v baročni tradiciji, vendar pa podobarsko izvedena. Kropilnik pri stranskem vhodu je marmornat in nosi napis 16 IP 79. Kapela sv. Duha se na Planici omenja že leta 1545, vendar ni od nje ničesar ohranjenega, saj so celo recentno pritrjene okenske mreže lahko šele iz konca 16. stoletja. Najstarejši del sedanje cerkve je njena sv. Duhu posvečena kapela, ki po svoji arhitekturi in okrasju v obliki angelskih glav odgovarja 4. četrtini 17. stoletja. Ostala stavba z zvonikom vred je enotne gradnje iz let 1815–16 in posvečena sv. Križu. Ob pozidavi cerkve je stara kapela izgubila svojo fasado in dobila nov vhod skozi zvonico. Cerkev, ki jo obdajajo lipe, odlikuje lepa lega s širokim razgledom na Bistriško Pohorje.

Severovzhodno od Planice nad sotočjem Framskega in Švelgerjevega potoka je na koti 734 m gradišče, imenovano Stari grad. Tu naj bi stal Kozjerep, ki je bil že leta 1296 v razvalinah in se kot gradišče omenja še let 1451, nakar je zginil iz zgodovine. Medtem ko ga H. Pirchegger in I. Stopar locirata severozahodno od Tinja, ga novejše raziskave (J. Koropec in J. Curk) postavljajo prav na mesto sedanjega Starega gradu. Grad, ki se je verjetno razvil iz poznoantičnega oziroma zgodnjeresrednjeveškega refugija, leži na pomolu, ki ga na severozahodni strani prekinja polkrožno speljan okoli 60 m dolg in do 5 m globok jarek, na jugovzhodni pa je terasiran in zaključen s krajšim ravnim jarkom, nakar pomol strmo pada v dolino Framskega potoka. Na vrhu tako ograjenega prostora, ki je znašal okoli 22 × 22 m, so bili še leta 1910 vidni ostanki zidov, pri katerih se je našlo tudi nekaj drobnega arheološkega gradiva. Vse kaže, da gre v našem primeru za zidano utrdbo, morda še s poznoantično tradicijo, ki je v 13. stoletju propadla, ko je njena funkcija prenehala in jo je nadomestil mnogo ugodneje ležeči in pomembnejši framski grad. Vzhodno od Starega gradu na drugi strani Švelgerjevega potoka leži na koti 677 m Demadenikova oziroma Plahutnikova domačija, imenovana tudi Marof, ki naj bi prvotno služila kot grajska pristava. Velika 7 × 3 osna stavba z debelimi kamnitimi zidovi ima v kletni etaži 7 banjasto in križno obokanih nizkih prostorov, ki jih osvetljujejo majhne line. Ta del stavbe je morda še iz 17. stoletja, vsekakor pa je stanovanjska etaža nad njo šele iz konca 19. stoletja. Stavba, ki je prvotno služila kot pristava slivniške gosposčine, je bila že leta 1811 v rokah kmečke družine Mum, vendar se je še leta 1842 izrecno imenovala Maierhof.

Pod glavnim pohorskim grebenom leži ob cesti, ki prihaja iz Zgornje Polskave in teče ob potoku Polskavi po meji med Frajhajmom in Bojtino k Arehu, raztresen naselek, imenovan Tri cerkve. Tu so v bližini kmetije Romastnik opazni v majhni razdalji in skoraj vsaksebi sledovi 2 cerkva, posvečenih sv. Primožu in Tomažu, ki se pojavita v zgodovini leta 1545, sta bili leta 1756 zanemarjeni in leta 1785 opuščeni, nakar sta hitro propadli in bili že leta 1869 v razvalinah. Nižje ležeča cerkev, posvečena sv. Tomažu, je bila pravilno orientirana in obdana z obzidjem. Bila je poznogotska. Imela je pravokotno ladjo, 5/8 prezbiterij in 3 oltar-

je. Višje ležeča cerkev, posvečena sv. Primožu, je bila še leta 1915 toliko ohranjena, da se jo je moglo rekonstruirati. Bila je pravilno orientirana, imela je 3 oltarje in bila je obzidana. Sestavljali so jo pravokotna ladja, enako širok $3/8$ sklenjen prezbiterij in na severni strani prizidana zvonik in zakristija. Opornikov ni imela, pač pa zašiljena okna v presbiteriju in kamnoseško obdelani slavolok v ladji. Po Kovačiču, ki si je razvaline ogledal junija 1915, naj bi bil zvonik z 92 cm debelimi stenami starejši od ladje, ker je stal samostojno ob njej in imel gladko ometano južno steno, medtem ko je bil z vzhodno steno gradbeno zvezan s presbiterijem. Potemtakem naj bi najprej nastal presbiterij z na ogalu postavljenim zvonikom, nato pa šele ladja. Ta rekonstrukcija predpostavlja določeno časovno cezuro v nastajanju cerkve, ki pa njen nastanek vendar ne premakne pred leto 1500. Katastrska karta občine Frajnhajm iz leta 1824 kaže na območju Treh cerkva še tretjo cerkev, posvečeno sv. Jožefu, ki je stala na parceli Pricirkve med kmetijama Gornji Romastnik in Vranjek ter malo severneje od razvalin že opisanih cerkva. Sicer ni o cerkvi, ki je prikazana kot pravokotna stavba z opečno streho, nič znanega, saj jo niti A. Stegenšek niti F. Kovačič ne omenjata. Iz patrocinija in florisne podobe pa se lahko sklepa, da ni mogla nastati pred koncem 17. stoletja in da je imela velikost večje kapele brez prezbiterija in zakristije. Medtem ko razvalin ostalih 2 cerkva katastrska karta ne upošteva pa kaže to cerkvico, ker je bila še v dobrem stanju, a je morala pozneje tako popolno propasti, da se je ohranila le spominsko v oznaki tega okoliša.

Po omembi opisanih treh cerkva si oglejmo še četrto, to je Arehovo, ki leži na najvišji koti obravnavanega ozemlja v n.v. 1247 m.

Cerkev sestavljajo nizek zvonik, pravokotna ladja z na jugu prizidano zakristijo, malo ožji toda enako visok $5/8$ prezbiterij in ob jugovzhodni ogal zakristije postavljena kapela sv. Lovrenca, ki je prvotno stala samostojno kot mejna kapele framske gosposčine. Nerazčlenjen zvonik s preprostima vhodoma in 4 zvonovimi, polkrožno sklenjenimi linami pokriva piramidasta streha. Enako nerazčlenjena ladja z 2 oknoma v južni in enim v severni steni prehaja v $5/8$ prezbiterij z 2 oknoma. Preprosta sta tudi oba prizidka, zakristija in kapela, le da slednjo pokriva kupolasto-laternasta streha. Vse strehe so skriljeve. Ladjina portala sta preprosta, zakristijski nosi letnico 1659. Kapelin, ki je kamnoseško bogatejši, členjen, polkrožno sklenjen in ornamentiran, ima letnico 1700. Krona ga raven zidec s kriloma in križem v sredini. Cerkev je sorazmerno velika romarska stavba, postavljena na meji deželskih sodišč Fale, Slovenske Bistrice in Dravskega polja. Ladjino notranjščino členi slopasta arhitektura z oprogami, pokrivajo pa 3 križni oboki. Ob straneh jo spremljajo po 3 plitve kapele z galerijami zgoraj, ki jih povezuje pevska empora, vdolana v zadnjo obočno polo. Prezbiterij členi enaka slopna arhitektura z oprogami, ki nosijo ozek križni obok in 3 sosvodnice. Zakristijo pokriva banja s križnim obokom in sistemom sosvodnic, kapelo pa križni obok. Zakristijski portal z vratnicami vred je baročen. Marmornata lavabo in kropilnik sta iz okoli leta 1660. Od oprave je glavni oltar delo Jožefa Strauba iz let 1750-56, Anin oltar je delo Franca Kristofa Reissa iz leta 1695, stranska oltarja in prižnica sta povprečna izdelka iz 2. pol. 18. stoletja, orglje pa so iz konca istega stoletja. Na slopih stoje 4 baročni kipi iz 1. pol. 18. stoletja, pod pevsko emporo pa Urbanov kip iz 1. pol. 19. stoletja. Zvon, posvečen sv. Henriku, je leta 1656 ulil Georg Findenkle v Gradcu. Velika vendar preprosta slika svetnika iz leta 1847, ki visi v presbiteriju, je delo domačega slikarja Peterlina.

Največjo zanimivost cerkve predstavlja »grob sv. Henrika«. Gre za reliefno ploščo iz pohorskega marmorja, ki predstavlja ležečega vojvodo s krono na glavi, odetega v tesno prilagajočo se obleko, ki pod pasom pada v stiliziranih gubah k tlom. Pas sam visi s svojim prostim koncem proti pokojnikovi desni. Vojvoda drži z obema rokama pred seboj meč, katerega ročaj se po načinu spominskih jeruza-

lemskih mečev križčasto končuje. Reliefno upodobitev obdaja okvir trapecastega profila, ki je brez napisa in oblikuje na vsaki strani vojvodove glave četrtinski rozeti s po 3 suličastimi listi. Vojvodsko krono zaključuje 6 listnatih rogljev. Močno tipiziran obraz krasijo brki in koničasta brada. Na ogalih so 4 luknje, ki so služile za nosilce plošče. Gre za preprosto kopijo originalne plošče s sarkofaga prvega štajerskega vojvode Otokarja IV. Traungavskega (1164—1180—1192) v nekdanjem žičkem kartuzijanskem samostanu, ki jo po stilnih prvinah in izvedbi lahko datiramo na začetek 17. stoletja. Plošča, ki je brez vsakega napisa ali znaka, počiva na kamnitem podstavku, sestavljenem iz 4 ogalnih prizmatičnih nosilcev z rombastimi vložki in z esasto spleteno kovano mrežo. Nad tumbo je lesen volutasti baldahin s svetnikovo plastiko, delom konjiškega kiparja Mihaela Pogačnika iz okoli leta 1735. V povzetku povedanega lahko rečemo, da je reliefna plošča poznorenesančna kopija romanske, da je bila v stari cerkvi montirana na steno, v novi pa počiva na tumbi, nastali po sredini 17. stoletja, in da jo zaključuje volutasti baldahin s svetnikovo plastiko iz okoli leta 1735.

Ogled podstrešja pojasnjuje gradbeno zgodovino cerkve, ki se prvič omenja leta 1545, a je nastala približno sočasno kot ostale cerkve v bližini, posvečene sv. Primožu, Tomažu in Bolfenku, ki pa so vse v 19. stoletju propadle. Zvonik, ki je iz konca 16. stoletja, je proti sedanji ladji v celoti ometan in brez sledu starejše strehe, kar dokazuje, da je stal prvotno prosto. Ostanek ometanega zidu, ki poteka od zvonikovega severnega ogala proti vzhodu, dokazuje, da je prvotna cerkev stala severno od njega. Ker so v času protireformacije šentpavelski benediktinci začeli propagirati kult sv. Henrika kot simbola boja proti luteranstvu, se je pri naši cerkvi začela božja pot, ki je že sredi 17. stoletja povzročila, da so staro cerkev podrli in zgradili novo, sedanjo z zakristijo vred. Ker pa so pri tem uporabili južno steno stare cerkve, jim je nova segla preko zvonikove osi proti jugu in z zakristijo priključila tudi dotlej prosto stoječo kapelo sv. Lovrenca, ki so jo leta 1700 barokizirali. Takrat so postavili »Henrikov grob« in postopoma zamenjali vso cerkveno opravo. O starosti obstoječe cerkve torej ni dvoma, kot je tudi ni o starosti njene prednice, ki je nastala po zaslugi Jurija III. Schaunberga (1498—1554) gospodarja Bistrice in Frama na začetku 16. stoletja. Ostanek njegovega zida kaže gradnjo iz velikih, skrbneje zloženih kamnov. Isto velja za kapelo sv. Lovrenca, katerega čaščenje so šentpavelski benediktinci spodbujali enako kot oni sv. Kunigunde in Bolfenka. Z Areha se nam ponuja čudovit razgled na celotno ozemlje, ki smo ga opisali in oberoč spoznali njegove kulturne spomenike, zgodovinska pričevanja in lokalne zanimivosti, predvsem pa njegove prebivalce, pohorske ljudi, ki so te vrednote ob težkem vsakdanjem delu ustvarili in nam jih po svojih zmožnostih in vednostih ohranili, potrjujoč s tem svoj stoletni obstoj na tem lepem koščku slovenske zemlje.

Literatura:

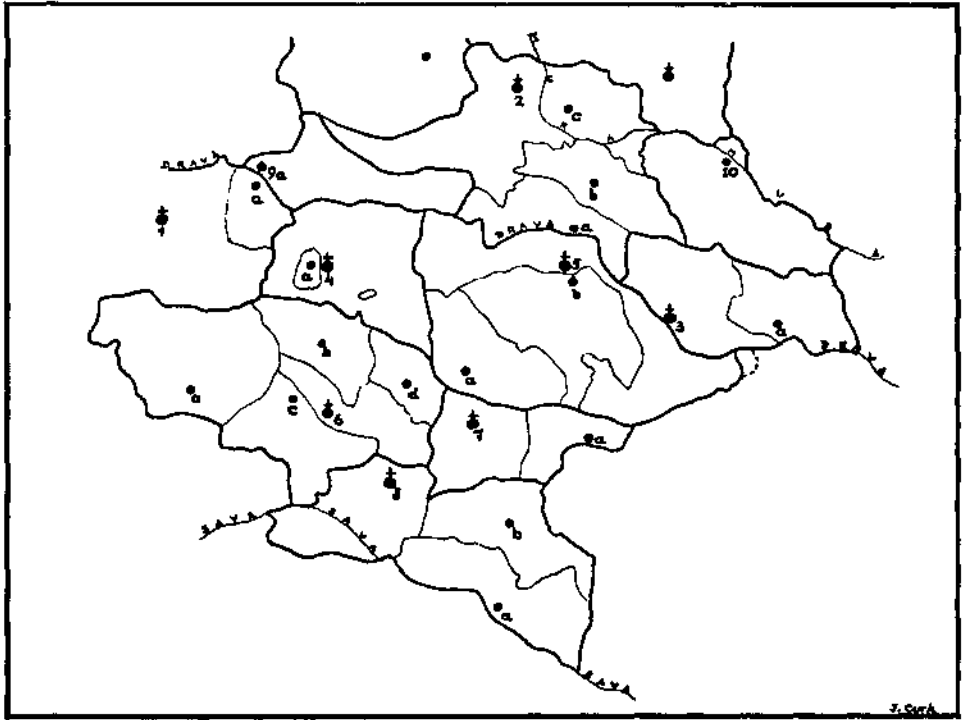
- Fran Kovačič: Sv. Areh na Pohorju. ČZN 13/1917 p. 45—94
- Fran Mišič: V žaru in čaru čudovitega Pohorja. Maribor 1934
- Isti: Lik in mik zelenega Pohorja. Maribor 1953
- Hans Pirchegger: Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültlen, Städte und Märkte. München 1962.
- Jože Koropec: Srednjeveška deželnomaršalska framska gosposčina. ČZN NV 5/1969, p. 236-241
- Paul Schlosser: Das hölzerne Gschloss am Bachern. Marburger Zeitung 352/353
- 18/19. 12. 1943, p. 7
- Emilijan Cevc: Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom. Ljubljana 1981, p. 119—122 in 136—137

- Fritz Posch-Balduin Saria: Das Herzogsgrab zu St. Heinrich am Bachern. ZdhVfStm 60/1909, p. 127—144
- Ivan Stopar: Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1982, p. 110—111
- Jože Curk: Mariborsko Pohorje. Vodniki 105. Ljubljana 1980

EIN KUNSTGESCHICHTLICHER ÜBERBLICK VON FRAM UND SEINER UMGEBUNG

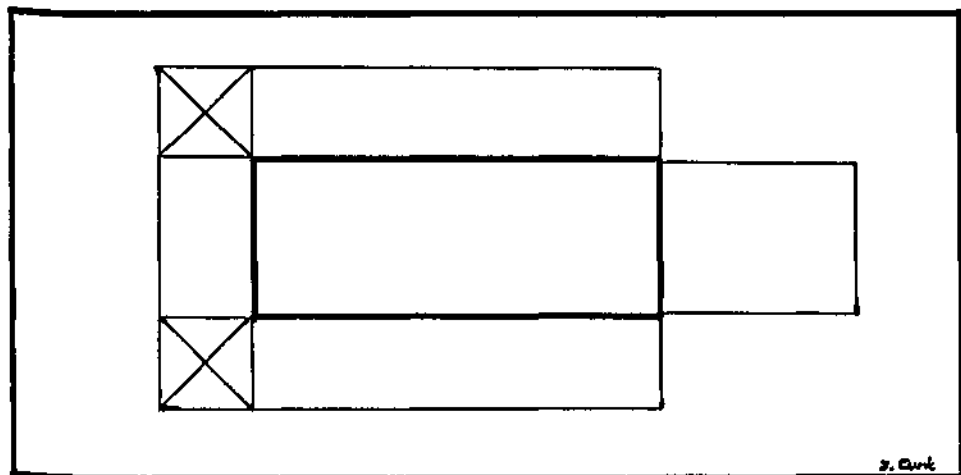
Zusammenfassung

Der Aufsatz befasst sich mit dem kunstgeschichtlichen Überblick von Fram und seiner weiteren Umgebung, die von der Ebene von Dravsko polje bis zum Bergrücken von Pohorje reicht, und uns deswegen alle Siedlungsformen ab den Dörfern bis zu den einsamen Bauernhöfen über den tiefen Thälern von Framski potok, Brunik und Polskava bietet. Weil diese Gegend sehr lockend für die Ansiedlung ist, war sie schon sehr früh bewohnt, was die archäologischen Funde beweisen. In der Spätantike und in der Völkerwanderungszeit haben die Menschen hier nach mehr Geborgenheit gesucht. Die wirkliche Geschichte von Fram begann mit der Erbauung der Burg, die vom Anfang des 13. Jahrhunderts bis 1594 das landesmarschalämliche Gut vorstellte. Heute sind nur noch die spärlichen Reste erhalten, die uns eine kleine aber stark befestigte Burg vorstellen. Die Pfarrkirche, die im Jahr 1311 eingeweiht war, stammt in seinem jetzigen neoromanischen Bau aus dem Jahr 1875. Im Dorf, das im Tal von Framski potok liegt, gibt es einige interessante Häuser und Industriebauwerke der ehemaligen Mühlen und Ölfabriken. Am Rande des Dorfkerns liegen die St. Agnes Kapelle am Črešnjevce aus 1843, das Gasthaus »Riba« aus 1796 und das Grajfsche Haus aus 1792. Dieses Haus auf der Kreuzung der Strassen Fram—Rače und Maribor—Slovenska Bistrica stehend, war einst ein bekanntes Gasthaus »beim Kreuzwirt«, so genannt weil in der Nähe ein Fluchtkreuz aus dem Jahr 1568 stand, aber leider im Jahr 1950 unnötigerweise entfernt wurde. In der Umgebung von Fram seien besonders zu erwähnen: die Kreuzkirche aus dem Jahre 1815 und das Geburtshaus von dr. Paul Turner aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts auf Planica, der Burgstall Stari grad, wo schon im Jahre 1296 die Burg Kozjerep in den Trümmern lag, der Bauernhof Plahutnik, der im Kern ein alter Maierhof der Herrschaft Slivnica ist, aber schon im Jahre 1811 in Bauernhänden war, dann die Spuren von den Kirchen der hl. Primus und Thomas aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts, die in der Nähe des Bauernhofes Romastnik liegen, und endlich die Kirche von Areh—St. Heinrich auf dem höchsten Gipfel dieses Gebietes, die am Anfang des 16. Jahrhunderts entstand, aber im jetzigen Bau meistens aus der Mitte des 17. Jahrhunderts stammt. Diese Wallfahrtskirche ist besonders bekannt wegen des »Heinrichsgrabes«, das die Kopie der romanischen Grabplatte des ersten steirischen Herzogs Otakar (+ 1192) aus dem Anfang des 17. Jahrhunderts vorstellt. Der Aufsatz wird mit der Feststellung beendet, dass die aufgezählten Kunstdenkmäler ein Ergebnis der mehrhundertjährigen Bemühungen der einheimischen Bevölkerung und darum auch Denkmäler ihres Lebenswillens sind.

Prikaz razvoja pražupnij:

1. (Pliberk) — a. Libeliče
2. (Lipnica) — a. Maribor
b. Jarenina
c. Vogava
3. Ptuj — a. Velika Nedelja
4. Šmartno — a. Stari trg
5. Hoče — a. Konjice
b. Slivnica
6. Šempeter — a. Gornji grad
b. Škale
c. Braslovče
d. Nova cerkev
7. Ponikva — a. Križ v Rog. Slatini
8. Laško — a. Videm
b. Pilštanj
9. (Št. Andraž)— Labot (od 1237
Dravograd)
10. Radgona

Opatijska cerkev v Celju, shematičen prikaz njenega razvoja v času patronata judenburških klaris

Skici sta zaradi tehnične napake pomotoma izpadli pri objavi razprave Jožeta Curka, O pražupnijah in pražupnijskih cerkvah na slovenskem Štajerskem in ocene Zbirke vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije v prvem zvezku letošnjega letnika ČZN, str. 153—181 in 238—239. Avtorju in bralcem se opravičujemo.

KAMNICA IN NJENI PREBIVALCI V 17. STOLETJU V LUČI MATIČNIH KNJIG

Sašo Radovanovič*

UDK 949.712Kamnica»16«:259:929.53

RADOVANOVIČ Sašo: Kamnica in njeni prebivalci v 17. stoletju v luči matičnih knjig. (Dorf Kamnica / Gams und seinen Bewohnerschaft im 17. Jahrhundert in der Licht die Matrikeln Buchs.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, str. 280—316.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Najstarejše ohranjene matične knjige kamniške župnije nam pomagajo pri spoznavanju razmer v Kamnici in okolici v drugi polovici 17. stoletja.

UDC 949.712Kamnica»16«:259:929.53

RADOVANOVIČ Sašo: The Village Kamnica and hers inhabitants in 17. century in the light of registers books. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, p. 280—316.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The oldest preserved registers of the parish Kamnica help us to get knowledge of the conditions in Kamnica and its environs in the first half of the 17. century.

Kamnica je bila v 17. stoletju vas, ki je ležala 3—4 kilometre zahodno od Maribora. Na vzhodu se je ob potoku Rošpohu stikala z istoimensko vasjo. Koroška cesta na jugu Kamnice je nadaljevanje istoimenske ceste v Mariboru. Vzhodno od Kamniškega potoka leži Kamniška Graba, ki zajema središče Kamnice ob cerkvi in stari šoli. Nad njo se strmo dviga proti severu Lucijin Breg, vzhodno od njega proti severu pa Kamniški Breg. Severno od Lucijinega Brega je razložen zaselek Pod Urbanom, ki sega do kapele tik pod cerkvijo.

Cerkev sv. Martina se prvič omenja med leti 1096 in 1105. Bila je last Spanheimov, ki so jo leta 1093 skupaj z vasjo in dvorom podarili šentpavelskemu samostanu na Koroškem. Že zgodaj je postala vikariat, pred letom 1367 pa župnija.

Najstarejši del cerkve je zgodnjegotska ladja. Po turškem opustošenju so pozidali sedanji prezbiterij, dvignili in mrežasto obokali ladjo in prizidali zvonik. Leta 1694 so prizidali kapelo Rešnjega telesa, leta 1696 kapelo sv. Lucije in leta 1698 zakristijo. Cerkev je obdajalo do leta 1830 pokopališče, na katerem je do leta 1696 stala kostnica sv. Mihaela. Župnišče, ki je bilo še leta 1545 leseno, je v južnem delu iz leta 1696. Pouk naj bi bil od leta 1683 v zasebni hiši (?).

Sam kraj se prvič omenja okoli leta 1100 (1096), ko je Hartvig Spanheim podaril svoj dvor in cerkev s posestvi šentpavelskemu samostanu na Koroškem. Sa-

*Sašo Radovanovič, kustos — zgodovinar v Pokrajinskem muzeju v Mariboru

mostan si je pozneje še pomnožil posestva. Cesar Friderik III. je leta 1453 dovolil Veitu Hengsbacherju, da si tu utrdi svoj dvor z obzidjem oziroma da si sezida obrambno trdnjavo. (1)

Kamniška cerkev in župnija je starejša od mariborske, vendar je najbrž po ustanovitvi slednje postala mariborski vikariat. 11. februarja leta 1500 je bila skupaj z Mariborom, Malečnikom in Selnico inkorporirana krški škofiji. Župnija sv. Martina v Kamnici leži med župnijo sv. Margarete v Selnici ob Dravi in župnijo sv. Janeza Krstnika v Mariboru. Na jugu je tekla meja po Dravi do izliva potoka, ki razmejuje Rošpoh in Krčevino ter Vinarje in Koroško predmestje Maribora, ki se je nekoč imenoval Gangersbach, do nekdanjega »Praedium Lavantium«. Na zahodu je potekala po vrhu Slemenca do gorskega hrbita, ki se razteza med Sv. Križem in Sv. Duhom, od tam je tekla meja po potoku, ki izvira pod tem gorskim hrbitom tja do Pesnice pod Sv. Jurijem. Od tu je tekla po levem bregu Pesnice nad Zgornjo sv. Kungoto do Slatine (Svečinski potok), nato prek potoka ob Škriljeniku ponovno do Pesnice ob Spodnji sv. Kungoti, kjer je potekala prek Pesnice proti jugozahodu do izvira Vinarskega potoka ter nato ob njem do že omenjenega »Gangersbacha«. (2)

V okviru kamniške župnije so ležali kraji, ki so bili zapisani že v starih župnijskih knjigah: Brdo, Bresternica, Elscah Gaj, Gmajna, Graben, Jelovec, Kamnica, Kamniška graba, Kamniški potok, Kozjak, Krivec, Lambach, Lampret, Langenthal, Mali greben, Medič, Morski jarek, Pasja vas (Hundsorf), Polje, Predel, Presek, Reka, Rošpoh, Sleme, Sredma, Sv. Križ, Sv. Urban, Škriljenik, Šober, Vinarje, Virek, Vodule, Zg. sv. Kunigunda, Žunkov graben, Žunkov hrib, Wretl. (3).

Zaradi svoje razsežnosti je Kamnica že ob koncu srednjega veka imela tri podružnice (Gornja sv. Kungota, Sv. Križ, Sv. Urban in do ustanovitve samostojnega vikariata tudi Selnica). (4)

Cerkev sv. Križa je nastala najbrž v 15. stoletju. Pri cerkvi je bilo že v starih časih pokopališče za okoliške prebivalce. Ob določenih nedeljah in praznikih so prihajali duhovniki iz Kamnice opravljat službo božjo. Cerkev Gornje sv. Kungote je nastala pod vplivom benediktincev ter se omenja že leta 1391. V začetku 16. stoletja je bilo tukaj pokopališče in najverjetneje so imeli tudi redno nastavljenega duhovnika, ker je bila pot iz Kamnice precej dolga in težavna. V dobi protestantizma pa je bilo tega konec in ponovno so prihajali duhovniki iz Kamnice ob določenih dneh opravljat božjo službo. Podružnica sv. Urbana na Šobru se prvič omenja leta 1372. Cerkev je bila najbrž postavljena že v prvi polovici 15. stoletja, približno v času, ko so kamniško cerkev gotizirali. (5)

Kamniška župnija niti po svoji velikosti niti po svojem bogastvu ni spadala med pomembnejše župnije na Štajerskem, vendar je bila kljub temu privlačna za marsikaterega duhovnika. Imela je ugodno lego blizu mesta Maribora in ob dveh pomembnih cestah, od katerih je ena vodila prek Rošpoha na sever proti Gradcu in druga ob Dravi proti zahodu na Koroško. To je bila pomembna vinska pot iz Maribora na Koroško. Kamnica in njena okolica pa je bila izredno primerna za vinogradništvo, od katerega je tudi večina prebivalstva v kamniški župniji živela. Sposoben župnik je lahko imel materialno korist tako od samega vinogradništva kot tudi od vinske trgovine. Seveda pa je imela takšna župnija tudi svoje temne strani. Velika razparceliranost, ki jo je pogojevalo prav vinogradništvo, vsekakor ni mogla biti osnova za umirjeno kmečko življenje, ampak je pripeljala do tega, da so se lastniki pogosto menjavali. Le ti so bili tako posvetna kot cerkvena gosposka iz bližnje in daljne okolice in meščani, predvsem mesta Maribora. Zaradi sezonskega dela so lastniki ponavadi zaposlovali viničarje — viničarke ali pa so za to delo uporabljali gostače — gostačice. Vse to se je odražalo na socialni sestavi prebivalstva te župnije, ki so jo verjetno večino tvorili prav

viničarji in gostači. Takšna sestava prebivalstva je povzročala sive lase predvsem lokalnemu župniku, o čemer nam priča predvsem število nezakonskih otrok in nezakonskih skupnosti, kar je dobro razvidno iz matičnih knjig kamniške fare. Za boljše razumevanje tega problema je treba povedati, da je do začetka reformacije veljalo, da so nezakonski otroci velika pregreha in sramota za celotno družino, kar sta na svoji koži ponavadi občutila le mati in otrok, ki se jima je družina odpovedala. Čas reformacije, pa vse do konca tridesetletne vojne, je prinesel precej omiljeno gledanje na ta pojav. Šele s koncem 17. stoletja je protireformatorjem uspelo oživiti stara moralna načela družbe, ki so prinesla precej grenkih izkušenj nezakonskim otrokom in njihovim materam.

Za ponazoritev dejstva, da je bilo v kamniški župniji precej nezakonskih otrok, sem naredil tabelo, ki prikazuje procent krščenih nezakonskih otrok od celotnega števila krščenih otrok v kamniški župniji za posamezna leta in za obdobje 1650—1700 skupaj. Hkrati pa primerjamo podatke za kamniško župnijo s podatki za mariborsko župnijo v istem času.

Število nezakonskih otrok, krščenih v mariborski in kamniški župniji v letih 1650—1700.

- 1 — krščeni zakonski in nezakonski otroci skupaj v mariborski župniji (6)
- 2 — krščeni nezakonski otroci v mariborski župniji (7)
- 3 — procent krščenih nezakonskih otrok v mariborski župniji
- 4 — krščeni zakonski in nezakonski otroci skupaj v kamniški župniji
- 5 — krščeni nezakonski otroci v kamniški župniji (8)
- 6 — procent krščenih nezakonskih otrok v kamniški župniji

Leto	1	2	3	4	5	6
1650	21	3	14,3 %	88	3	3,4 %
1651	126	9	7,1 %	122	8	6,5 %
1652	103	11	10,7 %	90	6	6,6 %
1653	152	21	13,8 %	122	10	8,2 %
1654	172	31	18 %	146	28	19,2 %
1655	162	22	13,6 %	173	34	19,6 %
1656	122	20	16,4 %	139	35	25,2 %
1657	163	23	14,1 %	135	27	20 %
1658	140	19	13,6 %	132	34	25,7 %
1659	128	21	16,4 %	146	26	17,8 %
1660	132	27	20,5 %	126	24	19 %
1661	128	19	14,8 %	132	30	22,7 %
1662	127	24	18,9 %	138	34	24,6 %
1663	150	20	13,3 %	133	28	21 %
1664	149	23	15,4 %	134	33	24,6 %

Leto	1	2	3	4	5	6
1665	128	21	16,4 %	104	19	18,3 %
1666	168	26	15,5 %	167	32	19,2 %
1667	168	27	16,1 %	141	37	26,2 %
1668	141	24	17 %	140	23	16,4 %
1669	178	24	13,5 %	143	32	22,4 %
1670	141	22	15,8 %	144	22	15,3 %
1671	156	27	17,3 %	169	29	17,2 %
1672	175	25	14,3 %	175	41	23,4 %
1673	136	11	8,1 %	161	33	20,5 %
1674	138	17	12,3 %	167	24	14,4 %
1675	128	19	14,8 %	119	22	18,5 %
1676	106	6	5,7 %	104	17	16,3 %
1677	143	19	13,3 %	163	19	11,0 %
1678	168	15	8,9 %	161	26	16,1 %
1679	127	24	18,9 %	121	15	12,4 %
1680	120	15	12,5 %	172	19	11 %
1681	167	16	9,6 %	65	10	15,4 %
1682	156	30	19,2 %	139	29	20,1 %
1683	161	8	5 %	156	21	13,5 %
1684	142	20	14,1 %	144	22	15,3 %
1685	134	8	6 %	144	22	15,3 %
1686	124	7	5,6 %	99	14	14,1 %
1687	158	16	10,1 %	120	19	15,8 %
1688	160	17	10,6 %	157	25	15,9 %
1689	132	20	15,1 %	129	33	25,6 %
1690	149	22	14,8 %	129	21	16,3 %
1691	156	25	16 %	111	14	12,6 %
1692	139	15	11 %	110	18	16,4 %
1693	117	11	9,4 %	109	12	11 %
1694	125	13	10,4 %	87	8	9,2 %
1695	135	13	9,6 %	120	23	19,2 %

Leto	1	2	3	4	5	6
1896	140	16	11,4 %	110	14	12,7 %
1897	110	7	6,4 %	88	10	11,4 %
1698	133	10	7,5 %	110	13	11,8 %
1699	113	13	11,5 %	71	4	5,6 %
1700	141	11	7,8 %	91	8	8,8 %
Skup.	7088	913	12,9 %	6596	1194	18,1 %

V mariborski župniji se je v drugi polovici 17. stoletja povprečno rodilo 139 otrok, od tega 18 nezakonskih. V kamniški župniji se je v istem času rodilo povprečno 129 otrok, od tega 23 nezakonskih.

Iz tabele je razvidno, da je v mariborski župniji pri večjem številu rojenih otrok (število krstov lahko v tistem času enačimo s številom rojstev, kajti vsi otroci so bili tako ali drugače krščeni) le 13 % nezakonskih, v kamniški pa kar 18 %. To pa je tudi veliko glede na to, da je imela kamniška župnija (2561) v tem obdobju manj prebivalcev kot mariborska (2974). (9)

Če pogledamo procent nezakonskih otrok za kamniško župnijo, opazimo, da se ta procent proti koncu stoletja manjša. Vzrokov za to je kar nekaj. Konec 17. stoletja so po skoraj 200 letih ponovno »zaživele« — se uveljavile stare moralne norme, ki so zelo neprizanesljivo gledale na nezakonske otroke. Konec je bilo avstrijsko-turških vojn v naših krajih (Modinci 1664) in konec tridesetletne vojne (1618—1648), ki so poleg ohlapnejše morale prinašale v naše kraje vojake, ki so mnogo prispevali k nataliteti posameznih krajev. Tudi duhovniki, ki so od konca 16. stoletja imeli jezuitsko univerzo v Gradcu, so verjetno odločneje nastopali že pri preprečevanju nezakonskih skupnosti in s tem nezakonskih otrok, kajti tudi za župnika, ki je imel v svoji fari veliko nezakonskih otrok je bila to sramota. Tako lahko iz ohranjenih letnih poročil ob sinodah v sekovski škofiji opazimo, da je vsakokratni župnik v zapisnik navajal precej manjše število nezakonskih otrok, kot jih je bilo v resnici. Če seštejemo število nezakonskih otrok, ki jih je vsakokratni kamniški vikar zapisal ob sinodah, dobimo za drugo polovico 17. stoletja le 194 nezakonskih otrok, medtem ko v matičnih knjigah naštejemo 624 nezakonskih otrok. Po svoje pa je k zmanjševanju števila nezakonskih otrok pripomoglo tudi slabše gospodarsko stanje konec 17. stoletja, ki se je v teh krajih odražalo predvsem v manjši prodaji vina in nato tudi pridelavi, kajti po osvoboditvi Ogrske konec 17. stoletja izpod Turkov se je od tam obnovila vinska trgovina proti severu in zahodu (Poljska, Šlezija, Avstrija) in ponovno prevzela velik del vinske trgovine, ki ga je po Mohaču prevzela slovenska Štajerska. To pa je pomenilo tudi manj viničarjev in manj gostačev. V zvezi z nezakonskimi otroki je zanimiv zapis v krstni knjigi kamniške župnije z dne 19. julija 1665, kjer je prvič zapisano namesto latinskega izraza »Ilegitimus« nemški izraz pankrt — »Pankerdt« — 19. julija 1665 je bil krščen en pankrt z imenom Jakob, njegov boter Blaž Khaube, mati je Neža, oče je Jakob Reiner. (10)

Verjetno bi bila zanimiva socialna struktura staršev nezakonskih otrok, vendar lahko tudi brez tega trdimo, da je bil med njimi največ gostačev in viničarjev, njim sledijo vojaki, nato pa meščani in posvetna gosposka, medtem ko za cerkveno gosposko nimamo ohranjenih dokazov (matične knjige), pa lahko kljub temu domnevamo, da so imeli svoj delež pri tem. Za nazoren prikaz tega sem izbral nekaj primerov.

4. novembra 1643 je bila krščena Elizabeta, nezakonska hči Vida Horitza, hlapca pri Juriju Gosnigu v Bresternici in njegove priležnice Uršule, hčere Jurija Gosniga. Botra sta bila Osvald Pres, zidar, in Katarina, žena Luke Shanzerja iz Bresternice. Krstil je domači župnik. (11)

5. oktobra 1649 je bil krščen Simon, nezakonski sin Janeza Jurija Engeletscha (Ingoliča), upravnika Frama in njegove priležnice Suzane. Botra sta bila Miha Kraner, mesar v Kamnici, in Marija Pesderizin. (12)

Istega dne (20. avgusta 1690) je bil krščen Jernej, nezakonski sin Kasparja Prodnerja in njegove priležnice Marije Esihin. Botra sta bila Peter Franzei in Uršula, žena Jurija Karnerja. Prottner je skupaj s Shimänzom na potepanju. (13)

25. novembra 1698 je bil krščen zakonski sin očeta grofa Tiberija Robate in njegove priležnice Kunigunde, Kushnerjeve hčerke. Krstil je Miha Straus, botra je bila Uršula Simon, Simonova hčerka. (14)

Zadnji zapis je nekoliko nenavaden, kajti otrok, rojen v izvenzakonski skupnosti, je bil krščen, kot da bi bil rojen v zakonski skupnosti.

Najpomembnejša oseba v Kamnici v 17. stoletju je bil vsekakor vsakokratni kamniški vikar, ki se je po navadi podpisoval in dal neupravičeno titulirati kot župnik.

Leta 1601 se navaja kot kamniški župnik Matija Ornič, ki je bil leta 1592 župnik v Rušah, leta 1599 pa v Radljah. V času njegovega župnikovanja je župnijo vizitiral sekovski škof Martin Brenner. Ob svoji vizitaciji leta 1607 je škof očetovsko opomnil Orniča, naj odslovi svojo konkubino in pošteno živi. Ko je mariborski benediktinac Feliks Caesar nekje zvedel, da naj bi imel škof namen Orniča odstavit, je prosil krškega škofa Janeza Jakoba pl. Lamberga (1603—1630), naj bi mu podelili kamniško župnijo, saj že deset let zvesto služi Mariboru.

Naslednjega kamniškega župnika Gregorja Kolarja poznamo iz dopisa krškemu škofu z dne 15. januarja 1615. V tem dopisu skuša Kolar opravičiti svojo odločitev, da zapusti kamniško župnijo, obenem pa prosi za drugo bolj primerno mesto. K njegovemu odhodu ga je sililo predvsem slabo gospodarsko stanje župnije.

V letih od 1613 do 1615 je bil v Kamnici župnik Klement Geisperger. V pismu, v katerem se je potegoval za kamniškega vikarja, navaja, da je že tri leta slovenski pridigar in kaplan za slovensko prebivalstvo v Mariboru in da so vsi z njim zelo zadovoljni. Zanj se je zavzel tudi mariborski župnik Pileator ter ga pri krškem škofu priporočil kot najbolj primernega za to mesto. Giesperger je umrl nekaj dni pred 6. februarjem leta 1615.

Za Geispergerjem je kamniško župnijo upravljal Janez Pavlin, ki pa je že po enem letu zaradi nenehnih pritožb krajanov bil prisiljen resignirati na svojo službo. Po Pavlinovi resignaciji je tako postal kamniški župnik Jurij Viktor, ki pa svoje nove službe ni opravljal niti eno leto.

Leta 1617 je postal kamniški župnik Primož Leitgeb, ki je to delo opravljal blizu dvajset let. Po njem je bil od leta 1634 do leta 1635 eno leto župnik Peter Stampfl. 1. decembra 1635 je krški škof prezentiral salzburškemu nadškofu na kamniško župnijo Frančiška Pasqualina. (15)

Franc Pasqualin je bil po rodu Italijan, doma iz Gorice. Teologijo je študiral na graški univerzi (leta 1628). Leta 1635 je kot kaplan v Mariboru prosil krškega škofa Boštjana grofa Lodrona (1630—1643) za podelitev kamniške župnije, kjer je bil nato župnik do leta 1640. Že kot kamniški župnik je dobil beneficij sv. Katarine v Mariboru. 14. septembra 1640 je bila Pasqualinu podeljena župnija v Mariboru. 23. novembra istega leta so ga Mariborčani prezentirali na mesto beneficija sv. Marije Magdalene. V času svojega župnikovanja je dal postaviti v farni cerkvi nov prednji oltar. Dne 18. maja 1636 je dobil od sekovskega škofa dovoljenje, da sme blagosloviti kraj med vinogradi na visokem hribu (Krivec), kjer so si farani

postavili božje znamenje. Zaradi večnih sporov z meščani pa je bi Pasqualin že leta 1648 prisiljen resignirati na svoje mesto ter je bil v naslednjem letu odstranjen kot župnik. Pozneje je živel v Mariboru kot beneficiat sv. Katarine, ki ga je dobil leta 1638. Umrli je 30. januarja 1678. (16)

Po resignaciji Frančiška Pasqualina na mesto kamniškega župnika leta 1640 je postal tamkajšnji župnik Gregor Kačič, ki je župnijo upravljal dvanajst let, torej do leta 1652. Gregor Kačič, ki je bil magister filozofije, je na kamniško župnijo resigniral 26. avgusta 1652 in bil za svojim bratom Matijem od leta 1652 do 1661 župnik v Selnici. (17)

Od leta 1652 do leta 1671 je bil župnik v Kamnici Mihael Nöe. Mihael Nöe se je rodil v Celju leta 1599, »et filius spurius ex sacerdote et libera«. Leta 1622 je bil kot študent logike vpisan v matične knjige graške univerze. V času študija je bil član kolegija »Ferdinandum«, kamor je bil sprejet 6. novembra 1622. Pozneje je postal doktor modroslovja. V duhovnika je bil posvečen 22. junija 1623. Po končanem študiju je eno leto služboval kot kaplan v Lučanah, nato pa je bil šest let korni mojster v Radgoni. Leta 1631 je postal korni mojster v Mariboru, kjer je na tem mestu služboval do konca leta 1635. 14. septembra 1635 je dobil mariborsko župnijo, v katero je bil nameščen zadnje dni februarja (? — verjetno oktobra). Toda ker ni mogel dobiti dispense »a defecti navitatis«, je 9. julija 1640 resigniral na mesto župnika. Leta 1646 je bil spovednik redovnic v Radljah ob Dravi. 31. maja 1646 je bil prezentiran na Brezno ob Dravi, kjer je služboval do leta 1648. Od julija 1652 do junija 1671 pa župnik v Kamnici. Umrli je v Mariboru 3. julija 1673. (18)

Nöe je doživel dve vizitaciji, leta 1657 in 1668. Prva vizitacija je bila oktobra 1657. Vizitator ugotavlja za župnijo, da nima ta niti enega kaplana. (19)

Šele leta 1666 je krški škof dovolil Nöetu, da je na župniji zaposlil kaplana Janeza Marčinka (Marchinkho). (20)

9. marca 1668 je po naročilu krškega škofa kamniško župnijo vizitiral Janez Stieff, prošt iz Kraiga in namestnik generalnega vikarja krške škofije. Vizitator je za župnika ugotovil, da je star sedemdeset let (devetinšestdeset?), da je absolviral filozofijo in da je za svoje delo zelo vnet. Po odhodu (upokojitvi?) Nöeta je bil naslednjih dvanajst let kamniški župnik Janez Kačič, ki je bil posvečen leta 1666, bil pa je duhovnik oglejske patriarhije. (21)

Janez Krstnik Kačič (Katschitsch) se je rodil leta 1609 na Laškem na Štajerskem. Teologijo je študiral v Gradcu, kjer je bil leta 1634 na priporočilo R. P. Vitalija Pellicerolija sprejet v kolegij »Ferdinandum«. Med leti 1668 in 1671 je bil kaplan (verjetno ves čas slovenski, čeprav imamo podatek o tem le za leto 1668) v Mariboru. (22) 20. februarja 1671 mu je krški škof Venčeslav podelil kamniško župnijo. (23)

V času njegovega župnikovanja so na kamniški župniji delovali vsaj trije različni kaplani. Leta 1672 je bil kaplan Mihael Pekljar, leta 1676 Julij Patrebinnes, kasist doma iz Kranjske, leta 1680 pa je bil kaplan Franc Magiskraut, teolog in slovenski pridigar. (24)

Kačič je bil bolehen, tako da je moral njegov kaplan Franc Leopold Magiskraut zadnji dve leti pred njegovo smrtjo opravljati skoraj vsa župnijska opravila sam. Že pred Kačičevo smrtjo sta se za mesto župnika potegovala že omenjeni kamniški kaplan Magiskraut in bivši kamniški kaplan Mihael Pekljar. Po smrti Janeza Kačiča (umrl je 13. marca 1683) je krški škof 23. aprila 1683 podelil župnijo Francu Magiskrautu. (25)

Franc von Magiskraut je najprej študiral filozofijo v Gradcu (leta 1672 bil študent retorike na graški univerzi). (26) Nato je absolviral tri leta teologije na Dunaju in bil ob nastopu službe štiri leta duhovnik. Magiskraut je bi kamniški župnik do decembra 1691.

Naslednji kamniški župnik se je že leta 1683 potegoval za to mesto, vendar je Mihael Peklar mesto kamniškega župnika nastopil šele 24. aprila 1692. Novi župnik je mnogo storil v pogledu zidav in olepšave cerkve v Kamnici in tudi filiale pri sv. Urbanu. Na mestu župnika je ostal vse do svoje smrti 26. marca 1702. (27)

Duhovniki in cerkovniki v Kamnici v drugi polovici 17. stoletja (28)

- (k) gostujoči duhovnik, ki je v kamniški cerkvi krstil
- (p) gostujoči duhovnik, ki je v kamniški cerkvi poročal

župniki v Kamnici	kaplani v Kamnici	gostujoči duhovniki	cerkovniki
Gregor Kačič 1640–1649		Janez Kačič župnik v Svečini 1643 (k) Janez Hanshiz 1643 (k)	
		D. Worpwlitsch 1645 (k)	Baltazar Hastepaher pri sv. Kunigundi – 1645
		Janez Kačič župnik v Svečini 1645 (k)	Gregor Faierhabert v Kamnici 1646
Janez Roditsh 1640–1652			Luka Gabaniz v Kamnici 1649
		Janez Kačič župnik v Svečini 1650 (k)	Tomaž Vogriniz v Kamnici 1650
		Janez Grischl 1650 (k)	
		Miha Passik kaplan v Mariboru 1650 (k)	
		Adam Kaup 1650 (k)	
		Gabrijel Micholiz 1651 (k)	
		Janez Kačič župnik v Svečini 1651 (p)	
		Janez Kačič župnik v Svečini 1652 (k)	
Mihael Noe 1652–1671		Gabrijel Mihalitsch 1652 (k)	
		Feliks Wersar 1653 (k)	
		Franc Pasqualin beneficiat v Mariboru 1653 (k)	
		Miha Passik kaplan v Mariboru 1654 (k)	

župniki v Kamnici	kaplani v Kamnici	gostujoči duhovniki	cerkovniki
Franc Magiskraut 1683—1692		Jurij Roglevitsch kaplan in beneficiat v Mariboru 1684 (k) Lovrenc Sunggo kaplan v Svečini 12. IV. 1684, 19. IX. 1684 je krstil v Svečini (k)	
Franc Magiskraut boter 3. JV. 1685	Urban Trazar 3. IX. 1685	Mihael Peklar kaplan v Selnici/boter 1685 Martin Sekol 3. IV. 1685 (k) Lovrenc Sunggo kaplan v Svečini je 7. II. 1685 krstil in bil hkrati boter (k) Urban Jamnikar kaplan v Mariboru 1685 (k) Matija Lednig župnik v Svečini 1685 (k) Klemen Scorianz korni mojster v Mariboru 1685 (k) Klemen Scorianz korni mojster v Mariboru 1686 (k) Klemen Scorianz korni mojster v Mariboru 1687 (k) Matija Lednig župnik v Svečini 1687 (k) Friderik Friesanez 1687 (k) Urban Jamnikar kaplan v Mariboru 1687 in 1688 (k) Fabijan Mikiz minorit 1688 (k) Jurij Bacha kaplan 1688 (k) Lovrenc Sungo kaplan v Svečini 1688 (k) Klemen Scorianz korni mojster v Mariboru 1688 (k)	
	Blaž Kollar 25. V. 1689 Jurij Lach 14. XI. 1690	Urban Jamnikar kaplan v Mariboru	

župniki v Kamnici	kaplani v Kamnici	gostujoči duhovniki	cerkovniki
Mihael Peklar 1692—1702 (20. I. 1692)	Jurij Lach 2. I. 1691 Miha Straus 1. IV. 1692	1690 (k) Miha Peklar kaplan v Selnici 1690 (k) Matija Letnig de Wizain župnik v Selnici 1690 (p) Adam Kosilo župnik v Svečini 1691 (k) Lovrenc Sungo kaplan v Svečini 1691 (k) Miha Peklar kaplan v Selnici 1691 (k) Miha Peklar kaplan v Selnici, boter 6. I. 1692 (k) Jožef Posauko kaplan v Svečini 1602 (k) Urban Vicentium Prehoiml 1693 (k) Adam Khoshuh župnik v Svečini 1693 (k) Janez Posaukho kaplan v Svečini krst v Svečini 1694 (k)	Janez Krstnik Klokher iz Kamnice 1693 Blaž Dobaj pri Sv. Križu 1693
	Miha Straus 20. VII. 1696	Klemen Scorianz korni mojster v Mariboru 1694 (k) Tobija Schmuz kaplan v Mariboru 1694 (k) Adam Koshuk župnik v Svečini 1695 (k) Peter Molar kaplan 1696 (k) Franc Krois pater 1696 (k) Miha Straus kaplan v Svečini 1697 (k) Peter Molar kaplan 1697 (p)	
	Miha Straus 19. II. 1698 in 1699	Adam Kosuh župnik v Svečini 1698 (k) Janez Bartholoth slovenski kaplan v Mariboru 1698 (k) Aiebner 1698 (k)	

župniki v Kamnici	kaplani v Kamnici	gostujoči duhovniki	cerkovniki
		Ladislaus pater Minor. 1698 (k) Adam Koschuta župnik v Svečini 1700 (k) Janez Bartholot kaplan v Mariboru 1700 (k) Matija Leopold Wukhaschek Sacerdotem 1700 (k) Andrej grof Abbate župnik v Celju 1700 (p)	

V 17. stoletju najdemo znanja željne Kamničane tudi na študiju na Graški univerzi, kjer so študirali tudi nekateri kamniški duhovniki. Leta 1699 sta bila dijaka na gimnaziji v okviru graške univerze Jurij Dobei (29) in Pankrac Pezounig iz Kamnice. (30)

Za Kamnico sta za 17. stoletje ohranjeni le krstna knjiga od 1643 do 1700 in poročna knjiga od 1650 do 1700. Ker vemo, da so morali župniki po sklepu tridentinskega koncila (1545–1563) obvezno voditi krstne in poročne knjige in od leta 1614 (rimski obrednik, ki je tudi predpisoval obliko vodenja vseh treh knjig) tudi pokopne knjige, lahko na podlagi vizitacijskih zapisnikov iz let 1608 in 1617 sklepamo, da so kamniški župniki v »redu« (po pregledu mariborskih in kamniških maticnih knjig lahko sklepam, da ob vizitacijah niso podrobneje pregledovali maticnih knjig, kajti drugače bi opazili pomanjkljivosti in napake, ki se skoraj redno pojavljajo ter neskladje med statistiko, ki so jo župniki posredovali ob vsakoletnih sinodah in dejanskim stanjem v maticah; neverjetno je, da škof in njegovo spremstvo ne bi poznali sklepa tridentinskega koncila in rimskega obrednika, ki natančno predpisuje vodenje vsake matrike posebej) vodili maticne knjige. Od ohranjenih knjig so poročne manjše in zato tudi skromnejše s podatki. V poročni knjigi se nahajajo vpisi porok od 1. VI. 1650 do 22. VII. 1716. Knjiga je vezana v črno usnje, kar je bilo najverjetneje storjeno že v tem stoletju (na zadnji strani je nalepka podjetja, ki je verjetno knjigo vezalo — sämtlichen Bürobedarf liefert H. Krabeutz, Marburg, Herrengasse 3). Knjiga je visoka 32 cm in debela 1,5 cm. na začetku knjige je priložen tudi indeks po katerem pa lahko po abecedi iščemo priimke ženinov, k njim so pripisani še priimki nevest. To pomeni, da če ne poznamo ženinovega priimka, nevesto (dekliški priimek) zelo težko najdemo po indeksu. Poročna knjiga je solidno vodena, čitljiva, čeprav, kakor večina knjig tistega časa pomanjkljiva s podatki o mladoporočencih, njihovih starših in pričah. Najpogosteje najdemo kraj, od koder mladoporočenca prihajata, včasih tudi poklic ženina, njunih staršev ali prič, nikoli pa ne najdemo starosti mladoporočencev. Poročno knjigo, so kakor tudi krstne, večinoma vodili kaplani (ko jih je seveda kamniška župnja dobila — 1666).

Poročne knjige sv. Martina v Kamnici 1650—1700 — število porok po mesecih

Leto	jan.	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	avg.	sep.	okt.	nov.	dec.	skupaj
Skup.	226	180	2	13	73	44	34	15	29	11	129	/	760

Iz tabele je razvidno, da je bilo največje število porok v poznih jesenskih in zimskih mesecih (november, januar, februar), ker takrat ni bilo mnogo dela v vinogradih in na poljih. (31)

Poročne knjige sv. Martina v Kamnici 1650—1700 — število porok po letih (/ — pomeni, da za to leto v matičnih knjigah ni nobenih podatkov)

Leto	št. p.	Leto	št. p.	Leto	št. p.	Leto	št. p.	Leto	št. p.
1650	9	1661	13	1672	30	1683	/	1694	23
1651	19	1662	22	1673	33	1684	/	1695	31
1652	14	1663	32	1674	31	1685	8	1696	24
1653	16	1664	17	1675	16	1686	25	1697	21
1654	/	1665	23	1676	15	1687	13	1698	14
1655	1	1666	14	1677	/	1688	30	1699	28
1656	/	1667	29	1678	/	1689	30	1700	24
1657	/	1668	/	1679	/	1690	27	Skup.	760
1658	/	1669	/	1680	/	1691	20		
1659	17	1670	/	1681	/	1692	25		
1660	15	1671	30	1682	/	1693	21		

* št. p. — število porok

Največ porok je bilo leta 1676—33, medtem ko je letno povprečje v drugi polovici 17. stoletja znašalo 15 porok. Če to primerjamo s povprečnim številom porok v mestu Maribor, kjer se je v istem času poročilo povprečno 36 parov na leto in če vemo, da je imela kamniška župnija takrat le okoli 400 prebivalcev manj kot mariborska župnija (Kamnica 2561, Maribor 2974 prebivalcev — povprečno v drugi polovici 17. stoletja), nas preseneča majhno število porok. Vsaj eden izmed razlogov za takšno majhno število porok je v nezakonskih skupnostih, na katere sklepamo iz krstnih knjig (nezakonski otroci).

Poročne knjige kamniške župnije so bile očitno malomarno vodene, kajti kar za petnajst let ni nobenih podatkov v delu ohranjenih matičnih knjig, za eno leto pa so podatki nepopolni. Tudi za ostala leta, za katera so poročne knjige ohranjene, lahko sklepamo, da so bile malomarno in nedosledno vodene. Že podatki, da je bilo v župnijski cerkvi v letih 1643—1700 krščenih 7379 otrok in da je župnija imela med leti 1645 in 1684 povprečno 2561 prebivalcev (povprečje sem izračunal iz statistike v zapisnikih vizitacijskih protokolov sekovske škofije), nam pričajo, da je število vpisanih porok (760) verjetno manjše od dejanskega stanja. Te podatke lahko primerjamo s podatki o Mariboru, ki je v istem času imel povprečno 2974 prebivalcev (povprečje sem izračunal iz statistike v zapisnikih vizitacijskih protokolov sekovske škofije), torej le nekoliko več kot kamniška župnija. V me-

stu je bilo med leti 1650 in 1700 kar 1693 porok, kar pomeni enkrat več kot v Kamnici. Čeprav je logično, da je v Mariboru kot mestu bilo več porok kot v Kamnici, pa mislim, da je razlika le prevelika, da bi bila posledica realnega stanja.

Vpisi v poročne knjige so zelo skromni in so daleč od zahtev, ki so bile postavljene v rimskem obredniku iz leta 1614. Tako najdemo poleg imen mladoporočencev še imena njihovih staršev in prič, včasih je vpisan še poklic mladoporočenca ali poklic očeta ženina ali neveste ter poklic priče. Prav tako je poredko vpisan kraj, od koder prihajata ženin ali nevesta (tukaj so mišljeni tudi kraji v kamniški župniji). Večina poročenih je bila iz kamniške ali bližnjih okoliških župnij, medtem ko so tujei od daleč prava redkost, kar je tudi razumljivo, saj je bila kamniška župnija za imenitnejše tuje glede poroke (v tem primeru so to že meščani) nezanimiva. To pa ne pomeni, da se meščani in nižje plemstvo kakor tudi duhovščina (razen kamniškega župnika in kaplana, če ga je imel) niso zanimali za Kamnico in jo tudi pogosto obiskovali. En vzrok so bili vsekakor vinogradi, ki so jih imeli v okolici, za drugega pa si lahko mislimo, če poznamo podatek o velikem številu nezakonskih otrok v kamniški župniji glede na ostale župnije. Tako relativno velikemu številu so poleg domačinov vsekakor mnogo prispevali lastniki vinogradov, katere so jim obdelovale viničarske družine. Poklici, kakor jih zasledimo v mestu, so bili v kamniški župniji redki. Kot zanimivost predstavljamo dva izpisa iz poročne knjige kamniške župnije. (32)

13. dne (maja 1652) Jurij Ketter, vdovec, košar, sprejme Margareto Urbana Krausa hčerko iz župnije Mosburg nad Celovcem, gostač pri peku v Kamnici. Priča je bil Mihael Kraner, mesar v Kamnici. (33)

16. dne (aprila 1689) sta se poročila Jurij, sin Urbana Schergeta, župljana Svečine, in Agneta, hčerka Matije Ruedla, župljana Kamnice. Priči sta bila M. Wizman in Matija Tobay. (34)

V poročni knjigi najdemo naslednje poklice in kraje po posameznih letih:

1650

- vdova iz Rošpoha
- vdovec iz Stulaha se poroči s hčerko gostača (incola) Janeza Žižka
- gostač Sternad pri Valentinu Werchounigu na Slemenu
- gostač Blaž Jarič pri Jerneju Urbizu
- Benedikt Hleb iz ruške župnije
- Simon Phander iz Slemena

1651

- gostačica Katarina pri vinogradniku (incolam vinitoris) v Krotenfeldu
- viničar in vdovec Peter Pohernig pri Haubitschu
- viničar in vdovec Adam Presnig
- Sebastijan Klamphar iz Jarenine
- Egidij Swarz iz mariborske župnije
- poroči se vdova po kovaču (faber) Janezu Peiku
- 29. X. je v kamniški cerkvi gostoval svečinski župnik Janez Kačič
- Andrej Kokl, vdovec iz Sv. Petra pri Mariboru

1652

- T. Kollar iz Jarenine
- krojač Jakob Grasitsch
- viničar Matej Sorenig pri Haitu iz Wolfperga
- košar in vdovec Jurij Keffer

— gostaç Urban Kraut pri peku v Kamnici, doma iz župnije Mořberg (Mosburg) nad Celovcem
 — viničar Jakob Tainer pri Mentauerju

1655

— 26. maja se je poročil Jurij Crabath, mesar iz Maribora, z Marijo, hčerko mariborskega meščana Janeza Vidica

1658

— pek Leonard Manger iz Maribora

1659

— poročil se je ptujski meščan s hčerko mariborskega meščana

1660

— 7. julija se je poročil Miha Feshaim, meščan Maribora, s hčerko N. Shrimwa, kořarja — usnjarja in mariborskega meščana

1661

— hlapec Simon Andrej

1662

— služkinja Marianca pri Janezu Schlamperju

1663

sluřkinja Marinca
 — vojak

1671

— 7. I. kaplan Mihael Peklar
 — vikar Janez Katschitsch

1673

— poročil se je Osvald, prvi sin Perschenouniga

1674

— zidar Anton Roiko
 — župnik Katschitsch, 9. II.

1675

— viničar Matija Leschnigg
 — Martin Draschnizh, vdovec in tržan iz sv. Lenarta

1676

— cerkovnik pri Svetem križu Matija Dobaj

1685

— pek Martin Sizk

1688

— župnik Franc Magiskraut, 22. IX.

1689

— kaplan Blaž Kollar — 13. XI.
 — priimek Vodopiv

1690

- svečinski župnik Matija Letnig
- kovač Matija Miha Pani iz lučanske župnije
- zakupnik (locitor) in vdovec Štefan Kolesnig

1691

- pek Matija Jurij Klampfer
- kaplan Jurij Lach, 2. I.

1692

- župnik Jurij Pekhlar, 30. I.
- kaplan Miha Straus

1693

- Uršula, hči Urbana Kimiza, hlapca pri Kavranu
- Marko Dobaj se 25. XI. 1693 poroči z Marijo, hčerko Andreja in Magdale-
ne Corber, učitelja — organista v Kamnici (ludimagister in Gambs)

1694

- dekla kamniškega župnika Marija Posaukho

1696

- brivec Janez Hollpeim, meščan — tržan iz Grebinja na Koroškem

1697

- kaplan Peter Mollar, 6. V.

1699

- kaplan Miha Straus
- zidar in vdovec Egidij Staniga

1700

- poročil se je Tomaž, sin Matije Starnadta, gostača pri Kozniku, z Marga-
reto, vdovo po Petru Wresenounigu, poročil jih je celjski župnik

Najstarejše kamniške matične knjige (17. stoletje) so vsekakor skromnejše s podatki kakor matične knjige katerega izmed mest ali trgov, vendar nam vseeno nudijo nekaj podatkov o poklicih, ki se pojavljajo takrat na podeželju, podatke o kamniških duhovnikih (kdaj se pojavljajo v maticah, kakšen je njihov odnos do matic — vpisi) in duhovnikih sosednjih župnij, ki so v času svojih obiskov v Kamnici krščevali ali opravljali poročne obrede. Iz poročnih knjig izvemo imena krajev, ki so se ohranila vse do danes in so spadali pod kamniško župnijo ali katero izmed svojih župnij, ter imena krajev, ki jih danes več ni ali pa imajo drugo ime (Hundsorf — Pasja vas v kamniški župniji). Na podlagi podatkov o številu vdovcev in vdov lahko sklepamo o življenjski dobi moških in žensk. Iz poklicev, ki se pojavljajo v kamniški župniji, lahko ugotavljamo tudi socialni položaj iz sestavo prebivalstva.

Med 760 ženini jih je bilo 99 vdovcev ali 13 % vseh ženinov. Med enakim številom nevest (760) jih je bilo kar 119 vdov ali 15,6 % vseh nevest. Skupaj se je ponovno poročilo 218 vdovcev in vdov ali 14,3 % vseh mladoporočencev. Iz tega lahko sklepamo, da je bila tudi življenjska doba žensk na podeželju daljša od moških.

Med leti 1650 in 1700 najdemo v poročnih knjigah 4 gostače in 1 gostačico, kar je glede na dejansko število zelo malo, vendar moramo vedeti, da duhovniki niso vedno vpisovali niti vseh teh »imenitnejših« poklicev. Poleg gostačev najdemo še 4 viničarje, enega učitelja — organista, enega brivca, 4 peke, 2 zidarja, 2 kovača, enega košarja, enega čevljarja, enega kožarja — usnjarja, enega mesarja, 2 služkinji, enega vojaka, eno dekle, enega hlapca, enega zakupnika in enega cerkovnika. Poleg tega najdemo še svečinskega župnika, ki je 29. X. 1651 poročeval v kamniški fari. Precej več podatkov o poklicih pa najdemo v krstnih knjigah. V poročnih knjigah so še zanimivi kraji, od koder so prihajali ženini in neveste.

Kraji, od koder so prihajali ženini:

Celje — 1
 Dravograd — 1
 Gomilica (Gomblicensis) — 2
 Grebinje — 1
 Jarenina — 8
 Kranjska — 1
 Lampah — 1
 Limbuš — 8
 Lučane (Laitschak) — 7
 Maribor — 13
 Možberg — 1
 Pliberk — 1
 Pobrežje (župnija Limbuš) — 1
 Ptuj — 1
 Rošpoh — 2
 Ruše — 3
 Selnica — 16
 Sleme (v selniški župniji) — 1
 Sleme — 3
 Svečina — 4
 Sv. Jurij — 2
 Sv. Križ — 1
 Sv. Kunigunda — 4
 Sv. Lenart — 1
 Sv. Lovrenc — 2
 Sv. Peter — 2
 Sv. Urban — 1
 Šober — 2
 Tresnic — Bresternica — 1
 Vinarje (ex Wiener) — 1
 Wolfperg — 1
 Wolpach — 1
 Župnija sv. Jurij v Remšniku — 1

Kraji, od koder so prihajale neveste:

Hundsdorf — 1
 Krotenfeld — 1
 Lampah — 1
 Lučane — 2

Maribor — 2
Morski jarek — 1
Neustadio — 1
Pliberk — 1
Pordeng — 1
Rošpoh — 1
Selnica — 1
Sv. Križ — 1
Sv. Kunigunda — 3
Sv. Urban — 3
Šober — 1
Tredensig — 1
Vinarje (ex Wiener) — 1

Pričujoča seznama o krajih, od koder so prihajali ženini in neveste, nam potrjujejo že znano dejstvo, da se je po navadi ženin prišel poročiti v nevestino faro. Tako je tudi v kamniški župniji kar 96 ženinov iz drugih krajev in le 23 nevest izven Kamnice, s tem da je ženinov iz drugih župnij 81, nevest pa le 10. Največ ženinov je iz selniške župnije, kar 16, in nato iz mariborske, 13. Nevesti pa sta dve iz Lučan in iz Maribora. (35)

Krstne knjige kamniške župnije so bolj ohranjene, obširnejše in bolj vodene kot poročne knjige. Najstarejša krstna knjiga je ohranjena za obdobje od 8. avgusta 1643 do 2. marca 1681. Ima 536 strani, ki so razmeroma dobro ohranjene. Vezana je v belo usnje, v katerem so ornamentni okraski in nalepka z napisom »Parochia Gams P. Marburg Tom I. Liber Baptizertorum ex die 6. Junii 1644 usquiadus 15. Novemb. 1681«, kar pomeni, da naj bi bili v knjigi podatki od 6. junija 1644 do 15. novembra 1681. Kot vidimo, se knjiga začne že avgusta 1643, vendar se tudi konča prej, 2. marca 1681, tako da podatki za čas od marca do novembra 1681 manjkajo. Knjiga se zapira z dvema kovinskima sponkama. Knjiga je dolga 31 centimetrov, široka 22 centimetrov in debela 7 centimetrov. Najlepši in najbogatejši po vsebini pa so vpisi Franca Pasqualina, najprej kot kamniškega župnika, nato pa kot mariborskega beneficiata, ki je večkrat krstil v Kamnici. Druga krstna knjiga obsega obdobje od 15. novembra 1681 do 30. julija 1716. Knjiga imatrdre kartonske platnice in se zavezuje z dvema trakovoma iz blaga. Visoka je 32 cm in debela 4 cm. Na zunanji strani prve platnice je nalepka z napisom: »Liber Baptizatorum a 15. Novemb. 1681 usquerd 30. Julij 1716, Parochia Gams p. Marburg.« Na začetku knjige so vstavljeni tudi listi za indeks, ki pa so popolnoma prazni.

Krstne knjige župnije sv. Martina v Kamnici 1643—1700 — število rojstev po mesecih

Leto	jan.	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	avg.	sep.	okt.	nov.	dec.	skupaj
Skup.	869	803	808	720	468	376	429	455	571	670	684	644	7379

Zanimiv je prikaz rojstev po mesecih predvsem zato, ker lahko na podlagi tega že za 17. stoletje trdimo, da so načrtovali družine. Tabela, ki nam zgoraj prikazuje število krstov po mesecih (število krstov in rojstev lahko enačimo, saj je bil vsak rojen otrok krščen, po potrebi tudi zasilni krst, ko je krstila babica, če je bila nevarnost, da bi otrok umrl), nam hkrati pove tudi čas spočetja in s tem tudi razmišljanje tedanjih ljudi o začetkih načrtovanja družine. Največ otrok se je rodilo v zimskih in zgodnjih spomladanskih mesecih, kot so januar, februar, marec

in april, ko ni bilo večjih poljedelskih opravil, medtem ko je najmanjše število rojstev v poletnih mesecih, ko so poljedelska dela v največjem razmahu.

Primer zasilnega krsta najdemo tudi v kamniških krstnih knjigah, ko je bil 6. aprila leta 1645 zasilno krščen otrok, ki je verjetno kmalu po porodu umrl.

Krstne knjige župnije sv. Martina v Kamnici 1643—1700 — število rojstev po letih

Leto	št. r.	Leto	št. r.	Leto	št. r.	Leto	št. r.	Leto	št. r.
1643	44	1654	146	1665	104	1676	104	1687	120
1644	87	1655	173	1666	167	1677	163	1688	157
1645	132	1656	139	1667	141	1678	161	1689	129
1646	148	1657	135	1668	140	1679	121	1690	129
1647	157	1658	132	1669	143	1680	172	1691	111
1648	122	1659	146	1670	144	1681	65	1692	110
1649	93	1660	126	1671	169	1682	139	1693	109
1650	88	1661	132	1672	175	1683	156	1694	87
1651	122	1662	138	1673	161	1684	144	1695	120
1652	90	1663	133	1674	167	1685	144	1696	110
1653	122	1664	134	1675	119	1686	99	1697	88

Leto	št. r.
1698	110
1699	71
1700	91
Skup.	7379

* št. r. — število rojstev

V kamniški župniji je bilo med leti 1643 in 1700 krščenih 7379 otrok, kar je v primerjavi z Mariborom veliko število, saj so v mestu med leti 1650 in 1700 krstili le 7030 otrok. Pri tem je treba vedeti, da je mariborska župnija imela v drugi polovici 17. stoletja v povprečju 400 prebivalcev več kakor kamniška. Te številke so povsem realne, kajti krstne knjige so bile redno in dosledno vodene v okviru predstav tedanjih duhovnikov o njihovi popolnosti.

Tudi po letih lahko opazimo večja in manjša nihanja, ki pa so bila posledica zunanjih dejavnikov (bolezni, tridesetletna vojna, požari, slabe ali dobre letine). Največ otrok se je rodilo leta 1672, kar 175, in leta 1680, 172, že naslednje leto pa je bilo rojenih najmanj v tem času, le 65, kar je bila vsekakor posledica kuge, ki je leta 1681 morila na tem področju (na podeželju verjetno že leta 1680, ker se na vasi, kjer ljudje ne živijo tako strnjeno, ni tako naglo širila).

Opazen padec rojstev pa je v zadnjem desetletju 17. stoletja. Če je bilo med leti 1643—1700 povprečno 127 rojstev na leto, pa se je v zadnjem desetletju 17. stoletja to povprečje spustilo le na 101 rojenega na leto. Vzroki za to niso več prehodne narave, kot so bolezni, slabe letine, temveč v gospodarski krizi, ki je povzročila padec življenjske ravni predvsem zaradi povečanja cen žita. V našem primeru se sliši paradoksalno, da so prebivalci podeželske župnije čutili poveča-

nje cen žita, vendar je treba povedati, da je bila pglavitna gospodarska panoga v kamniški župniji vinogradništvo, ter da viničarji po navadi niso imeli lastne zemlje, na kateri bi pridelovali živila za lastne potrebe.

V krstnih knjigah najdemo precej več podatkov o poklicih, ki so jih ljudje opravljali kot v poročnih. Hkrati pa nam prav kamniške krstne knjige potrjujejo domnevo, da so bile krstne matice za vsako župnijo najpomembnejše knjige z velikim številom gostujočih duhovnikov, ki so krščevali v Kamnici ter se po navadi potrudili in zapisali svoj polni naziv in iz katere župnije prihajajo. Večina jih je bila seveda iz okoliških župnij, mariborske, svečinske in selniške.

Poklici in kraji, od koder so bili starši in botri krščencev po letih od 1643 do 1700:

1643

- viničar Pavel Debel pri Kochu v Morskem jarku
- gostačica Gertruda Raunak pri Potozniku
- pek Shimon
- Janez Katschitsch, krstil 15. X.
- hlapec Matija Steriot pri Sebastijanu Terboru v Sv. Kunigundi
- Elizabeta žena Gospuda Swaikarta
- 27. X. in 11. XI. je krstil Janez Kantshiz
- hlapec Vid Horitz pri Juriju Gosnigu v Bresternici — (krščen otrok Vida Hortiza, hlapca pri Juriju Gosnigu v Bresternici, in njegove priležnice Uršule, hčerke Jurija Gosniga; botra sta bila zidar Oswald Urek in Katarina iz Bresternice)
- zidar Oswald Urek iz Bresternice
- gostačica Helena, priležnica pri Martinu Bodeshu

1644

- sodnik (Judex) Janez Pamprechner iz Kamnice, boter
- viničar Janez Gerz pri poštarju (Postmaister) v Ernovžu, boter
- župan (Supanus) Jurij Swaikart v Kamnici, boter
- gostač Lampert Draxler pri Spiesu
- zidar Oswald Urek
- Jurij Swaikart meščan — tržan (Ciuis) iz Kamnice, botra Marija Ferarin iz Maribora
- krojač Martin Wostkiz in njegova priležnica iz Bresternice
- gostačica Gertruda pri Štefanu Skoffu in priležnica Janeza Merklina iz Selnice
- mesar Štefan Wutt iz Kamnice
- gostač Gregor Mazig pri Washtu
- gostač Janez Shitz pri Schmidu (kovaču?) na gradu Št. Lambert
- pek Janez Shimon v Kamnici
- gostač Janez Shunko pri Mattheshizu
- gostač Štefan Matteiez pri Egidiju Klampfarju pri Sv. Kunigundi
- viničar Jurij Nesnanez pri Wottku
- gostač Peter Kershan pri Egidiju Wobeju
- gostačica Marija pri Egidiju Wobeju, botra
- viničar Matija Faistliz pri Knechtlu na Kozjaku
- viničar Janez Greth pri gosposčini Ernovž pod Sv. Kunigundo
- viničar Štefan Napeznik pri Loizendorferju (oskrbnik mariborskega mestnega gradu?) v Vinarjih
- viničar Lovrenc Poros pri gospodu Loizendorferju

1645

- gostač Matija Narrat seu Petzan pri Gregorju Potoznigu pri Svetem Križu
- Agnes, nezakonska hči Luke Kreiza iz Sv. Kunigunde, sina zidarja Skergeta in njegove priležnice Elizabete iz Sv. Jurija
- gostač Simon Koroshez pri Kolinu
- gostač Sebastijan Copun pri Germu
- gostač Blaž Gril iz Sv. Urbana
- cerkovnik Baltazar Hastepaher pri Sv. Kunigundi
- gostač Janez Ferkan pri Klemenu Slugi iz Sv. Urbana
- 6. aprila je vpisana v krstno knjigo Rosina, oče je bil D. Francisko in mati Marija, otrok je bil zasilno krščen, ker je istega dne tudi umrl, botra sta bila Matija Kasoll in Marija Khüendlin, oba iz Maribora
- gostač Adam Tarcus pri Koroshezu pri Sv. Kunigundi
- viničar Sebastijan Zmagas pri Wuitrereju pri Sv. Kunigundi
- hlapec Urban Shusl pri Swaikartu v Kamnici
- kovač Valentin Fuke pri Sv. Kunigundi
- hlapec Matija Koroshez pri Vidu Wusteu v Šobru
- gostač Benedikt Golob pri Zernizu iz Sv. Kunigunde
- mesar Blaž Videnes iz mesta (verjetno Maribora)
- kovač Janez Matheshiz
- viničar Kaspar Mikl pri Stradiotu v Vinarjih
- gostač Valentin pri Juriju Zeringerju
- Jurij Zofsok iz Viltuža (Vilthaus) v Bresternici
- krovec (Tegullary) Ulrik Hausher
- krstil 25. IX. D. Worpwlitsch
- hlapec Miha Prednig pri Koklu pri Sv. Križu
- viničar Tomaž Woschitsch pri Zingischerju pod Sv. Urbanom
- gostač Andrej Vran pri Nemizu
- gostač Pankrac Grill
- 26. XII. krstil župnik iz Svečine

1646

- gosačica Uršula pri Mihaelu Lorberju
- Gregor Wocatez z otoka (Dravskega — Werdri?)
- gostač Miha Schorz pri Benediktu Gornihu na Slemenu
- gostač Andrej Filoschek pri Peterlizu
- viničar Jakob Wella pri gospodu Stradiotu v Vinarjih
- pek Janez Shimon
- berač Gregor Hudej, nekdej kmet v Lipnici
- gosačica Uršula pri Gregorju Wotthu na Šoberju
- viničar Urban Zerniz
- mesar Janez Wuria
- cerkovnik v Kamnici Gregor Faierhabert
- gostač Oswald Kapainek pri Rainerju
- gostač Gregor Vrabel pri Shempshnagu na Svetem Križu
- viničar Miha Hiadl pri Juriju Lorberju
- mesar Janez Burilo v Kamnici
- viničar Tomaž Wrehner pri Magiskrautu pod sv. Urbanom
- gostač Jurij Rigelnag ali Shamar pri Penitschu v Sv. Juriju
- gostač Nikolaj Hreshun pri Lovrencu Rautterju v Kamnici
- cerkovnica Marija v Kamnici
- 21. I. in 30. I. je poročal Jurij Lerhnig kaplan v Mariboru

- 11. II. je krstil župnik iz Svečine
- 15. II. je krstil R. P. Roditz
- 10. III. je krstil Matt. Katschitsch
- 6. X. je bil krst brez dovoljenja v Mariboru

1647

- Štefan Neboshiz, botrov namestnik
- viničar Janez Gierz iz Sv. Kunigunde
- viničar Jakob Kraner iz Sv. Urbana
- gostač Leonard Koroshez pri Sherpsnaku na Sv. Križu
- pisar Pavel Hrouat
- mesar Matija Miko iz Kamnice
- gostač Andrej Martinez pri »supiorius« Thementu iz Sv. Kunigunde
- pek Martin Grossohar iz Maribora
- viničar Jurij Ramush pri Stibichu v Bresternici
- kovač Valentin Fug in Sv. Kunigunde
- tujec Jakob Koch iz Lauenirta
- viničar Gregor Grill v Vinarjah, doma iz hočke župnije
- hlapec Matija Steriot pri Sebastijanu Terbosu v Sv. Kunigundi
- 19. II. je krstil Jurij Katschitsch, mariborski kaplan
- 24. II., 3. III., 20. III., 20. V. in 24. VI. je krstil župnik iz Svečine
- 2. III. je bil krščen otrok iz kamniške župnije v mariborski brez dovoljenja kamniškega župnika

1648

- gostač Franc Wizman pri mlinarju Phempsnagu iz Svetega Križa
- gostačica Gertruda
- gostač Adam pri Koroschzu pod Sv. Križem
- krojač Jurij Koradei
- mesar Janez Burilo v Kamnici
- gostač Egidij Souna pri Dobaju na Sv. Križu
- kovač Jurij Cosman
- mlinar Tomaž Skoff v Bresternici
- mitničar Jurij Lorber v Sv. Kunigundi
- prefekt Svečine Janez Jakob Tholla a Tholeg
- košar Jurij Fach v Kamnici
- viničar Mack Lovenc
- 19. I. je krstil P. Rodiz
- 24. II. je krstil L. Augustinus
- 28. II. in 13. III. je krstil pater Fanciscus
- 2. IV. je krstil svečinski župnik
- 26. IX. je krstil Janez župnik iz Svečine

1649

- gostačica Margareta
- stražni mojster Janez Leonard Ziegler
- gostač Simon Hobler pri Dremelu
- gostač Gregor Rounar pri Leonardu Roshizu
- gostač Primož Wershenounig pri Koroshezu na Sv. križu
- gostačica Uršula pri Frampasu na Sv. križu
- cerkovnik Luka Gabaniz v Kamnici
- mesar Miha Kraner iz Kamnice
- gostač Anton Weretc pri Germu
- upravnik Frama Janez Jurij Engeletsch (Ingolič)

1650

- wahmaister Adam Hamer iz kompanije Fermweres
- vojak Friderik Hameter
- viničar Jurij Toez iz Fale (Falensis)
- pek Janez Shimon v Kamnici
- mesar Miha Kraner v Kamnici
- viničar Blaž Krainz pri Juritzu pri Sv. Kunigundi
- vojak Jakob Zedl iz kompanije Fernwerg
- vojak Leonard Kern iz kompanije Fernwerg
- kopališčni mojster Miha Keller iz Maribora
- cerkovnik Tomaž Vogriniz v Kamnici
- vojak Janez Keler iz kompanije Joannis de Bert
- viničar Filip Mlazing iz Sv. Kunigunde
- košar Jurij Fack
- upravnik Viltuža Osvald Merkaz
- 6. I. je krstil Janez Katschitsch
- 14. I. je krstil Janez Grischl
- 20. I. je krstil Miha Passik
- 22. III. je krstil P. Roditsh
- 13. III. in 12. VII. je krstil Adam Kaup
- 4. IV. je krstil Janez, župnik v Svečini

1651

- mesar Jurij Puff
- čevljar Janez Shimon
- viničar Simon Stradiot iz Vinarij (sine licentia Marpurgi, baptizanus Mickeln — verjetno mariborski minorit)
- viničar Jurij Traz pri Predelu
- pek Martin Kroshoker iz Maribora
- zidar Jurij Gollej iz Viltuža pri Bresternici
- pek Peter Klozer iz Viltovža
- 12. XI. je krstil Gabrijel Micholiz

1652

- gostač Luka Gavzon pri Semharcu iz Svetega Križa
- kovač Valentin Fokner iz Sv. Kunigunde
- gostač Gregor File iz Svetega Križa
- viničar Matija Stephliz iz Sv. Kunigunde v Pordengu
- viničar Sebastijan Stradiot iz Praedela
- opekarnar Janez Pauer
- pekarka Barbara, vdova po peku Martinu Kroshakerju, iz mesta (Maribor)
- viničar Luka Koltorasnig pri Loizendorferju (oskrbnik mariborskega mestnega gradu OP.)
- viničar Shorz pri župniku iz S. And.
- gostač Martin Samues
- viničar Nikolaj Guhelrnig
- 17. I. je krstil Janez Katschitsch, župnik v Svečini
- 29. I. je krstil Gabrijel Mihalitsch
- 30. VII. je krstil župnik Miha Noe

1653

- gostač Janez Steiner
- viničar Štefan Mattrinz iz Sv. Kunigunde

- viničar Gregor Lessnig pri grebinjskem proštu
- 2. I. je krstil Feliks Wersar
- 30. I. je krstil Franc Pasqualin

1654

- dekla Helena pri Neboshizzu
- grof Sigmund Friderik Puehnštallski
- 24. VIII. je krstil Miha Passik

1655

- viničar Peter Kaloh
- cerkovnik Jakob Ottana
- 8. IV. je krstil Franc Pasqualin

1657

- viničar Miha Skoff

1658

- gostač Matija Enzi
- viničar Matija Micovitz
- kmet Andrej Shunko

1659

- podložnik Viltuža Jurij Narat

1660

- krojač Jurij Kranietz
- kovač Tomaž Rob iz Svetega Križa

1663

- 18. II. je vpisano, da je bilo pri Sv. Kunigundi spovedanih 424 prebivalcev
- 25. VI. je vpisan nezakonsko rojen sin Peter, niso pa vpisani starši in botri

1665

- 3. X. je bil krščen nezakonski sin Simon, vpisani niso ne njegovi starši ne botri

1666

- viničar Janez pri Felberju
- krojač Janez Mikovitsch
- gostač Gregor Filhe pri Fabijanu Kurmanu
- mesar Janez Leber

1667

- 23. IX. je krstil J. Katschitsch

1669

- 1. V. je bila krščena nezakonska hči Helena, vpisana je le njena botra
- 11. V. je bila botra Polonca Ranerin

1670

- 15. IV. je bila krščena Elizabeta Sigarnerin

1671

- viničar Martin Kraun v Vinarjih
- viničar Adam Fashang
- viničar Jakob Vodlang
- viničar Filip Gran
- 14. I. je krstil Janez Katschitsch, kaplan v Kamnici
- 20. I. je krstil Janez Katschitsch, vikar v Kamnici
- 25. I. je krstil Miha Pekljar, kaplan
- 22. II. je krstil Miha Noe
- 15. IV. je bila sinoda, krščeni (zakonskih in nezakonskih) je bilo 151, poročilo se jih je 38, umrlo jih je 83 in izpovedalo se jih je 2578 prebivalcev

1672

- cerkovnik Jakob Ottana iz Kamnice
- 23. II. je krstil svečenik Miha Pekljar
- 30. V. in 4. VII. je krstil Julij Potrebniess, kaplan

1673

- 16. IX. je krstil Martin Prabant

1674

- hlapec v župniji Gregor Kranjec
- 1. VII. je krstil Julij Potrebniess

1675

- višinski kmet Sebastijan Pruher iz Selnice

1676

- pek Jakob Kaiser
- mesar Matija Vazhaker
- 8. VIII. je krstil Miha Pekljar, kaplan v Selnici

1677

- 12. I. je krstil Julij Patrebniess, kaplan v Kamnici
- 28. I. je krstil Patrebniess izpod Sv. Križa
- 23. IX. je krstil Miha Pekljar, kaplan v Selnici

1679

- 6. II. je krstil Gregor Kismann, zorničar
- 6. III. je krstil Franc Schrey, korni mojster v Mariboru
- 18. IV. je bila sinoda, krščenih je bilo 137 (verjetno prejšnje leto — ali pa od aprila 1678 do aprila 1679)
- 28. V. je bil krst v Svečini brez dovoljenja kamniškega župnika
- 27. VIII. je krstil Franc Magiskraut, kamniški kaplan

1680

- 4. II. je krstil Janez Katschitsch, župnik v Kamnici
- 19. III. je bil brez dovoljenja krščen v Mariboru Gregor Prapertnik, za kar pa kaplan ni vedel

1681

- 26. XI. je krstil Miha Prabant

1682

- cerkovnik Jurij Koller
- upravnik gradu Martin Spar
- 2. III. je krstil F. Schray, korni mojster v Mariboru
- 13. IV. je krstil Lovrenc Sunkovin, župnik v Svečini

1683

- tesar Simon Hueter
- gostačica Helena pri Janezu Prudermanu
- viničar Kafernig
- viničar Blaž pri Pintarju
- viničar Matija pri viltuški gospodi
- 22. II. je krstil Jurij Roglovitsch
- 13. III. je umrl kamniški župnik Janez Katschitsch
- 22. V. je v Svečini krstil Alexius Rainak

1684

- mesar Janez Leber
- 16. I. je krstil Jurij Roglevitsch, kaplan in beneficiat v Mariboru
- 6. II. je krstil Lovrenc Sunggo
- 13. II. je krstil Štefan Trusnoviz, kamniški kaplan, boter je bil kamniški župnik Franc Leopold Magiskraut, izvoljenega botra je zamenjal Virgil Schwam
- 12. IV. je krstil Lovrenc Sunggo, kaplan v »Svetzin«
- 19. IX. je v Svečini krstil Lovrenc Sunko

1685

- kovač Filip Schrandt iz Sv. Kunigunde
- organist in meščan Simon Kaspar Pluder iz Celovca
- 30. I. je bil za botra selniški kaplan
- 7. II. je krstil in bil hkrati boter ? Lovrenc Sunggo, kaplan v Svečini
- 30. III. in 1. IV. je krstil minorit Dionysius
- 3. IV. je krstil Martin Sekol, boter kamniški župnik Franc Magiskraut
- 1. VII. je krstil Urban Jamnikar, kaplan v Mariboru
- 3. IX. je krstil novi kamniški kaplan Urban Trazar
- 12. XI. je krstil Matija Leonigkn
- 9. XII. je krstil Klemen Scorianz, korni mojster v Mariboru

1686

- 9. II. je bil krst v Svečini
- 3. III. je krstil Klemen Scoarianz, mariborski korni mojster

1687

- organist Pavel Repnig
- mesar Andrej Domschek iz Kamnice
- 29. I. je krstil Klemen Scorianz
- 1. VI. je krstil Matija Lednig, župnik v Svečini
- 24. IX. je krstil Friderik Friesanez
- 24. XI. je krstil Urban Jamnikar, kaplan v Mariboru
- 17. XII. je krstil Klemen Scorianz, korni mojster v Mariboru
- 23. XII. je bil krst v Svečini

1688

- učitelj Janez Gumbeshamer iz Svečine
- 22. I. in 29. II. je krstil Urban Jamnikar, mariborski kaplan

- 3. II., 17., 18. in 20. IV. je krstil minorit Fabijan Mikiz
- 1. VI. je krstil kaplan Jurij Bacha
- 10. VI. je krstil Lovrenc Sungo, kaplan v Svečini
- 6. VIII. je krstil Klemen Scorianz, korni mojster v Mariboru

1689

- kovač Janez Jurij Hager iz Kamnice
- 25. V. je krstil novi kamniški kaplan Blaž Dollar

1690

- potepuh Prodner se je potepal skupaj z Šimencem
- 6. III. krst v Svečini
- 8. IV. je krstil Urban Jamnikar, kaplan v Mariboru
- 3. V. je krstil Miha Pekljar, kaplan v Selnici
- 12. V. krst v Svečini
- 14. XI. je krstil novi kamniški kaplan Jurij Lach

1691

- 4. VII. je krstil župnik Adam Kosilo
- 5. VII. in 20. IX. je krstil Lovrenc Sungo, kaplan v Svečini
- 27. XII. je krstil Miha Pekljar, kaplan v Selnici

1692

- kovač Miha Rezenberg izpod Svetega Križa
- 6. I. boter Miha Pekljar, kaplan v Selnici
- 20. I. je krstil kamniški župnik Miha Pekljar
- 20. III. je v Svečini krstil svečinski kaplan Jožef Posauko
- 1. IV. je krstil novi kamniški kaplan Miha Straus

1693

- dekla Kunigunda pri Sveziaku
- gostač Simon Harich pri Sveziaku
- cerkovnik Leoante Janez Krstnik Klokher iz Kamnice
- cerkovnik cerkve Sv. križa Blaž Dobaj
- učitelj Janez Krstnik Klokher iz Kamnice
- 23. I. je krstil Urban Vicentium Prehoiml
- 17. III. je krstil Adam Khoshuh, župnik v Svečini

1694

- viničarka Margareta Lopiz pri visokem knezu na Kozjaku
- grofica Marija Jožefa Rabatin
- maja je v Svečini krstil svečinski kaplan Janez Posaukho
- 27. V. je krstil mariborski korni mojster Klemen Škerjanc
- 12. VIII. je krstil Tobija Schmuz, kaplan iz mesta (Maribor)

1695

- gostač Blaž Kayshner ali Gousnig pri Rayu
- zlatarka Marija Pogaznikin
- gostač Aleksej Jegleiek pri Gleinzerju
- gostačica Agnes pri Simoni Woj
- čevljar Jakob Zinkl
- kuharica Eva Grienelin pri gospodu Waslu
- 9. I. in 3. II. je krstil Adam Koshuk, župnik v Svečini
- 10. VII. je krstil v Svečini svečinski župnik Adam Khochuch

1696

- 21. V. je krstil Peter Molar, kaplan
- 20. VII. je krstil Miha Straus
- 7. X. je krstil pater Franc Krois
- v krstni knjigi leta 1697 najdemo listek, ki verjetno spada v poročno knjigo, kajti po njem se je 26. V. 1655 poročil Gregor Crabath, mesar v Mariboru, poročil ga je Janez Viditsch — in 7. VII. 1660 se je poročil Sarto Shrimf, meščan in usnjar v Mariboru, poročil ga je Gregor Lescnih

1697

- pripravnik za duhovnika Pavel Shunko
- 16. VIII. je krstil Miha Straus, kaplan v Svečini

1698

- gostač Jurij Kaiser pri Rāyu
- viničarka Marija, gostačica pri Hausierju
- grof Tiberij Robata, krščen zakonski sin grofa Tiberija Robate in njegove priležnice Kunigunde
- 13. I. in 21. IX. je krstil Adam Kosuh, župnik iz Svečine
- 19. II. je krstil kaplan Miha Straus (verjetno ponovno kamniški kaplan, kajti njegovi vpisi se po tem datumu redno ponavljajo)
- 1. III. je krstil Janez Bartholoth, slovenski kaplan v Mariboru
- 28. X. je krstil Aiebner
- 27. XII. je krstil pater Ladislaus Minor. (minorit)

1699

- mesar Miha Marzhnik

1700

- 9. I. je krstil Adam Koschuta, župnik v Svečini
- 5. IV. je krstil Janez Bartholoth
- 2. X. je krstil Matija Leopold Wukhaschek Sacerdotem

V krstni knjigi najdemo 40 viničarjev in 2 viničarki, 41 gostačev in 11 gostačic, 5 pekov in 1 pekovko, 11 mesarjev, 6 hlapcev in 2 dekli, 1 zlatarko, 3 čevljarje, 1 sodnika iz Kamnice, 1 župana iz Kamnice, 3 zidarje, 2 grofa in 1 grofico, 1 krovca, 1 berača, 1 kopališnega mojstra, 1 opekarnarja, 1 tesarja, 9 kovačev, 1 pripravnika za duhovnika, 2 učitelja, 2 organista, 8 cerkvnikov, 3 krojače, 1 potepuha, 1 mitničarja, 4 upravnike, 2 kmeta, 2 stražna mojstra, 4 vojake, 1 mlinarja, 1 košarja in 1 podložnika.

Med botri in botrami sta bila 2 vdovca in kar 39 vdov. V Kamnici je gostovalo (krščevalo in poročalo) tudi precej duhovnikov iz sosednjih župnij, predvsem iz mariborske, svetinske in selniške župnije.

Kot zanimivost navedimo, da se 12. aprila 1684 v krstni knjigi nahaja namesto latinskega ali nemškega imena za Svečino slovensko ime »in Svetzin«.

Kraji, od koder so bili doma starši in botri krščencev

Arvež — 1

Bresternica — 17

Celovec — 1

Ernovž — 2

Grebinj na Koroškem — 1

Hoče — 1
Hundsorf — 5
Jarenina — 6
Jurski vrh — 1
Labot — 1
Laizah — 1
Lampret — 2
Limbuš — 4
Lipnica — 1
Lučane — 3
Maribor — 54
Morski jarek — 2
Pliberk — 2
Podlogar pri Fali — 1
Posdruk na Kozjaku — 1
Posicigg — 1
Rošpoh — 15
Ruhen (župnija) — 1
Schleining (župnija) — 1
Selnica — 23
Slemen — 4
Shredenperg — 2
Spodnja Sv. Kunigunda — 1
Svečina — 15
Sv. Jurij — 15
Sv. Jurij v Svečini — 3
Sv. Križ — 72
Sv. Kunigunda — 120
Sv. Peter — 1
Sv. Urban — 21
Šentilj — 1
Šober — 6
Št. Andraž — 1
Št. Lambert — 1
Treshain — 1
Viltuž — 2
Vinarje — 17
Wolfspurg — 1
Wurmat v selniški župniji — 1
Žlemberg pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu — 1 (36)

V matičnih knjigah kamniške župnije (poročnih in krstnih) tako najdemo sledeče poklice: 44 viničarjev in 2 viničarki, 45 gostačev in 12 gostačic, 9 pekov in 1 pekovko, 12 mesarjev, 7 hlapcev in 3 dekle, 1 zlatarko, 4 čevljarje, 1 sodnika iz Kamnice, 1 župana iz Kamnice, 5 zidarjev, 2 grofa in 1 grofico, 1 krovca, 1 berača, 1 kopališčenega mojstra, 1 opekarnarja, 1 tesarja, 11 kovačev, 1 profesusa (?), 3 učitelje, 2 organista, 9 cerkvnikov, 3 krojače, 1 potepuha, 1 mitničarja, 3 upravničke, 2 kmeta, 2 stražna mojstra, 5 vojakov, 1 mlinarja, 2 košarja, 1 podložnika, 1 brivca, 1 kožarja — usnjarja, 2 služkinji in 1 zakupnika. (37)

Na podlagi števila krstov in števila umrlih, ki ga dobimo iz zapisnikov vsakoletnih arhidiakonatskih sinod, ugotovimo, da je kamniška župnija imela pozitiven naravni prirastek (to pomeni, da se je na leto rodilo več otrok, kot je umrlo prebivalcev kamniške župnije) za razliko od mesta Maribor, ki ima v istem ob-

dobju negativni naravni prirastek. S tem potrjujemo domnevo, da se je mesto sprti popolnjevalo s podeželskim prebivalstvom (tudi iz mariborske župnije, ki ni obsegala samo mesta in je imela v tem obdobju pozitivni naravni prirastek) in da že ustaljeno prepričanje o strogem fevdalnem sistemu, kjer podložniki brez odobritve fevdalca niso smeli zapustiti zemlje, nima prave osnove več. Glede na to lahko sklepamo, da tudi znani izrek, da mestni zrak osvobaja, ne drži popolnoma, kajti če bi se teorije fevdalnega sistema strogo držali, bi večina mest izumrla, od tega pa ne bi imeli koristi ne fevdalci, ne cerkev in ne vladar.

Za ponazoritev zgornje trditve si pogledjmo tabelo, ki nam prikazuje razmerje med številom rojstev in smrti v kamniški in mariborski župniji.

1 — število rojenih otrok v kamniški župniji (po krstnih matičnih knjigah Kamnice — odslej KMK) (38)

2 — število umrlih v kamniški župniji (PVZ — po protokolih vizitacijskih zapisnikov sekovske škofije — odslej PVZ) (39)

3 — razmerje med številom rojenih in umrlih prebivalcev v kamniški župniji (+ pomeni, da je bilo več rojenih; — pomeni, da je več prebivalcev umrlo)

4 — število rojenih otrok v mariborski župniji (za leti 1645 in 1650 iz PVZ, nato pa iz KMK) (40) (41)

5 — število umrlih v mariborski župniji (PVZ) (42)

6 — razmerje med številom rojenih in umrlih prebivalcev mariborske župnije (+ pomeni, da je bilo več rojenih; — pomeni, da je več prebivalcev umrlo)

* podatek je iz zapisnika arhidiakonatske sinode leta 1681, ker v krstnih knjigah ni podatkov za vse mesece; ** — skupaj z umrlimi za kugo — 403

Leto	1	2	3	4	5	6
1645	132	73	+ 59	80	51	+ 29
1650	88	130	- 42	106	170	- 64
1653	122	68	+ 54	152	114	+ 38
1654	146	90	+ 56	172	93	+ 79
1655	173	50	+ 123	162	118	+ 44
1657	135	05	+ 40	163	124	+ 39
1659	146	76	+ 70	128	95	+ 33
1661	132	73	+ 50	128	129	- 1
1665	104	149	- 45	128	184	- 56
1666	167	167	0	168	150	+ 18
1672	175	65	+ 110	175	126	+ 49
1673	101	64	+ 97	136	99	+ 37
1674	167	118	+ 49	138	106	+ 32
1675	110	20	+ 99	128	102	+ 26
1676	104	101	+ 3	106	114	- 8
1677	163	199	- 36	143	163	- 20

Leto	1	2	3	4	5	6
1678	161	96	+ 65	168	117	+ 51
1679	121	107	+ 14	127	113	+ 14
1680	172	48	+ 124	120	122	- 2
1681	171*	96	+ 75	167	600**	- 433
1682	139	158	- 19	156	59	+ 97
1683	156	98	+ 58	161	123	+ 38
1684	144	80	+ 64	142	124	+ 18
Skup.	3298	2221	+ 1077	3254	3196	+ 58

V kamniški župniji se je med leti 1645 in 1684 rodilo 1077 otrok več, kot je umrlo prebivalcev župnije, medtem ko se je v istem obdobju v mariborski župniji rodilo le 58 otrok več, kot je umrlo prebivalcev. Sicer je res, da je leta 1680/81 kuga pobrala precej ljudi, vendar bi kljub temu bil naravni prirastek v mariborski župniji manjši kot v kamniški (tudi če pogledamo leta brez kuge, vidimo, da bi se v kamniški župniji rodila 1002 otroka več kot je umrlo prebivalcev, medtem ko bi se v mariborski rodilo 491 otrok več, kot je umrlo ljudi), kajti mesto je imelo skoraj po pravilu v tistem času negativni naravni prirastek prebivalstva.

Zaradi bližine mesta Maribora najdemo mnoge Kamničane v mariborskih matičnih knjigah. Tako v drugi polovici 17. stoletja najdemo v mariborskih poročnih knjigah 6 nevest in 37 ženinov iz Kamnice. (43)

Pri nekaterih so zapisani tudi poklici, ki so jih opravljali. Največkrat se pojavljajo kot viničarji in le izjemoma kot obrtniki. Tako se leta 1678 v Mariboru poroči Blaž Maister, viničar pri grofu Kyslu. Leta 1692 se v mestu poroči Boštjan Wrazko, viničar mariborskega mestnega pisarja. (44) Leta 1698 se je v Mariboru poročil Tomaž Jamnikh, tesar iz kamniške župnije. (45)

Statistični podatki o številu prebivalcev, številu rojenih otrok, številu dvojčkov, številu porok in številu umrlih v kamniški župniji v drugi polovici 17. stoletja po različnih virih.

1 — obhajani (PVZ) (46)

2 — krščeni zakonski otroci (KMH)

3 — krščeni nezakonski otroci (KMK)

4 — krščeni zakonski in nezakonski otroci skupaj (KMK)

5 — število dvojčkov (KMK) (47)

6 — poročeni (poročne matične knjige Kamnice 1650—1700, odslej PMK) (48)

7 — umrli (PVZ) (49)

* — za leto 1645 je podatek o številu poročenih iz vizitacijskega zapisnika sekavske škofije za leto 1645

** — podatki o številu spovedanih in številu umrlih so bili vpisani v matično knjigo leta 1672, vpisal jih je tedanji župnik Janez Kačič

+ — podatki o porokah za leta od 1677—1684 so iz vizitacijskih zapisniko-vsekovske škofije

Leto	1	2	3	4	5	6	7
1643	/	40	4	44	/	/	/
1644	/	79	8	87	/	/	/
1645	2500	119	13	132	4	30*	73
1646	/	131	17	148	2	/	/
1647	/	137	20	157	2	/	/
1648	/	108	15	122	4	/	/
1649	/	86	7	93	/	/	/
1650	2551	85	3	88	1	9	130
1651	/	114	8	122	1	19	/
1652	/	84	6	90	1	14	/
1653	2528	112	10	122	3	16	68
1654	2517	118	28	146	1	/	90
1655	2238	139	34	173	2	1	50
1656	/	104	35	139	/	/	/
1657	2411	108	27	135	/	/	95
1658	/	98	34	132	2	/	/
1659	2055	120	26	146	2	17	76
1660	/	102	24	126	1	15	/
1661	2894	102	30	132	1	13	73
1662	/	104	34	138	1	22	/
1663	/	105	28	133	1	32	/
1664	/	101	33	134	1	17	/
1665	2596	85	19	104	/	23	149
1666	2625	135	32	167	/	14	167
1667	/	104	37	141	2	29	/
1668	/	117	23	140	1	/	/
1669	/	111	32	143	3	/	/
1670	/	122	22	144	/	/	/
1671	2578**	140	29	169	2	30	83**
1672	2498	134	41	175	/	30	65
1673	2698	128	33	161	2	33	64

Leto	1	2	3	4	5	6	7
1674	2734	143	24	167	3	31	118
1675	2667	97	22	119	2	16	20
1676	2625	87	17	104	1	15	101
1677	2759	144	19	163	1	33+	199
1678	2577	135	26	161	2	36+	96
1679	2570	106	15	121	/	29+	107
1680	2489	153	19	172	2	35+	48
1681	2652	55	10	65	1	36+	96
1682	2556	110	29	139	/	22+	158
1683	2454	135	21	156	/	45+	98
1684	2685	122	22	144	1	25+	80
1685	/	122	22	144	/	8	/
1686	/	85	14	99	1	25	/
1687	/	101	19	120	2	13	/
1688	/	132	25	157	/	30	/
1689	/	96	33	129	3	30	/
1690	/	108	21	129	/	27	/
1691	/	97	14	111	1	20	/
1692	/	92	18	110	2	25	/
1693	/	97	12	109	1	21	/
1694	/	79	8	87	1	23	/
1695	/	97	23	120	/	31	/
1696	/	96	14	110	2	24	/
1697	/	78	10	88	/	21	/
1698	/	97	13	110	/	14	/
1699	/	67	4	71	/	28	/
1700	/	83	8	91	2	24	/
Skup.	61457	6185	1194	7379	68	760	2137

Kamniška župnija je imela v drugi polovici 17. stoletja med 2500 in 2600 prebivalcev. Krščenih je bilo skupaj 7379 otrok, od tega 1194 nezakonskih in 68 dvojčkov. V istem času se je poročilo 760 parov, umrlo pa je 2137 prebivalcev.

Za ponazoritev nedoslednega vodenja statistike nam služi naslednja tabela, kjer primerjamo podatke, pridobljene iz matičnih knjig, seštevkov rojstev, porok in umrlih za predstoječe sinode, ki so jih na koncu posameznih let vpisovali kamniški vikarji ali kaplani v matične knjige, in statističnimi podatki, ki so jih kamniški duhovniki posredovali na arhidiakonatskih sinodah v Gradu.

- 1 — krščeni zakonski otroci (PVZ) /49/
 2 — krščeni zakonski otroci (KMK) /50/
 3 — krščeni zakonski otroci (seštevki kamniških duhovnikov v matičnih knjigah za posamezna leta — odslej SUMA) /51/
 4 — krščeni nezakonski otroci (PVZ) /52/
 5 — krščeni nezakonski otroci (KMK) /53/
 6 — krščeni zakonski in nezakonski skupaj (PVZ) /54/
 7 — krščeni zakonski in nezakonski skupaj (KMK) /55/
 8 — krščeni zakonski in nezakonski skupaj (SUMA) /56/

Leto	1	2	3	4	5	6	7	8
1644	/	79	160	8	/	/	88	160
1645	152	119	136	13	/	152	132	136
1646	/	131	150	17	/	/	148	150
1647	/	137	159	20	/	/	157	159
1648	/	108	127	15	/	/	123	127
1649	/	86	93	7	/	/	93	93
1650	90	85	90	3	/	90	88	90
1651	/	114	123	8	/	/	122	123
1653	101	112	/	10	/	101	122	/
1654	143	118	/	28	/	143	146	/
1655	134	139	/	34	/	134	173	/
1657	123	108	/	23	27	146	135	/
1659	155	120	/	/	26	155	146	/
1661	118	102	/	/	30	118	132	/
1665	92	85	/	/	19	92	104	/
1666	152	135	/	/	32	152	167	/
1671	/	140	151	/	29	/	169	151
1672	134	134	/	25	41	155	175	/
1673	147	128	/	18	33	165	161	/
1674	132	143	/	15	24	147	167	/
1675	140	97	/	12	22	152	119	/

Leto	1	2	3	4	5	6	7	8
1676	78	87	/	14	17	92	104	/
1677	98	144	/	8	19	106	163	/
1678	139	135	/	10	26	149	161	/
1679	121	106	/	9	15	130	121	/
1680	120	153	/	10	19	130	172	/
1681	160	55	/	11	10	171	65	/
1682	160	110	/	12	29	172	139	/
1683	175	135	/	14	21	189	156	/
1684	113	122	/	13	22	126	144	/
Skup.	2977	3467	1189	194	624	3167	4092	1189

Tudi ti podatki, ki so izhajali za posamezna leta od istega človeka — tedanje- ga kamniškega vikarja —, nam kažejo, da sta bili doslednost in natančnost, včasih pa tudi matematika slabša stran tedanje duhovščine, kajti kako naj si drugače razlagamo tako velike razlike v podatkih ne le za celotno obdobje, temveč za večino posameznih let.

Možna je še ena razlaga razlik med zapisniki vsakoletnih sinod in letnimi seštevki, in sicer, da se zapisi v sinodnih zapisnikih sicer nanašajo na obdobje enega leta toda od sinode do sinode (ponavadi so bile sinode aprila ali maja), tako bi se na primer zapis iz leta 1650 nanašal na čas od aprila 1649 do aprila 1650.

Najstarejše matične knjige so izredno bogat vir za proučevanje zgodovine na Slovenskem v 17. stoletju. Vendar so bile zelo redko uporabljene v celotnem obsegu, kajti zahtevajo precej časa za obdelavo. Danes se zaradi odnosa do tega vira nahajamo v situaciji, ko se nam zna zgoditi, da bo marsikatera matična knjiga uničena, izgubljena ali močno poškodovana zaradi nepravilne hrambe. Večina najstarejših matrik se še vedno nahaja v župnijskih uradih in so po navadi shranjene v neprimernih prostorih. Čas je že, da se tudi to področje uredi po evropskih merilih, kjer ima večina evropskih držav matične knjige ne le pravilno shranjene temveč tudi že obdelane in objavljene. Takšen primer so za Slovence izredno pomembne matične knjige graške univerze, ki že od sedemdesetih let izhajajo v Gradcu. Lahko le upamo, da se bo mlajši rod slovenskih zgodovinarjev lotil tega zelo obsežnega, hkrati pa izredno hvaležnega dela.

O p o m b e :

1. Krajevni leksikon Slovenije IV. knjiga Podravje in Pomurje, Ljubljana 1980, str. 211—212;
2. Tipkopis župnika Vinka Munde: O zgodovini Kamnice in njene župnije, Škofijski arhiv Maribor, str. 51 (odslej Munda);
3. Ignacij Orožen: Das Bisthum und die Diöcese Lavant I., Marburg 1875, str. 48;
4. Zgodovinski opis lavantinske škofije: Kamnica, Dekanija Maribor, levi breg Drave, Škofijski arhiv Maribor;
5. Munda, str. 51;
6. Sašo Radovanovič, Diplomaska naloga: Mesto Maribor in njegovi prebivalci v 17. stoletju, str. 20—22, (odslej Radovanovič, str. ...);

7. Krstne knjige mesta Maribor 1650—1700, Arhiv Slovenije;
8. Krstne knjige kamniške župnije 1650—1700, Župnijski urad v Kamnici, (odslej Krstne 1643—1700);
9. Zapisniki arhidiakonatskih sinod arhidiakonata med Dravo in Muro 1645—1684/sign. XX d 34/1/, d 35/2/, d XX 36/3/, v arhivu sekovske škofije v Gradcu (odslej Zapisniki, leto . . .);
10. Krstna knjiga Kamnice 1650—1681, 19. julij 1665 (odslej Krstna knjiga);
11. Krstna knjiga, 4. november 1643;
12. Krstna knjiga, 5. oktober 1640;
13. Krstna knjiga, 20. avgust 1690;
14. Krstna knjiga, 25. november 1698;
15. Jože Mlinarič: Kamnica in njena župnija do prve polovice 18. stoletja, ČZN XLVIII 1977, str. 107—110 (odslej Kamnica, str.);
16. Radovanovič, str. 152;
17. Kamnica, str. 110—111;
18. Radovanovič, str. 153;
19. Kamnica, str. . . . 111;
20. Zapisniki, Župnija sv. Martina v Kamnici, leto 1666;
21. Kamnica, str. 111;
22. Radovanovič, str. 157;
23. Kamnica, str. 112;
24. Zapisniki, Župnija sv. Martina v Kamnici, leto 1672, 1676 in 1680;
25. Kamnica, str. 112—113;
26. Johann Andritsch: Die Matrikeln der Universität Graz 1663—1710, Graz — Austria 1987, M 1672/62; (odslej Matrikeln, . . .);
27. Kamnica, str. 113;
28. Krstne 1643—1700;
29. Matrikeln, M 1699/147;
30. Matrikeln, M 1699/207;
31. Poročna knjiga kamniške župnije 1650—1700, Župnijski urad Kamnica, (odslej Poročna 1650—1700);
32. Poročna 1650—1700;
33. Poročna knjiga, 13. maj 1652;
34. Poročna knjiga, 4. april 1689;
35. Poročna 1650—1700;
36. Krstne 1643—1700;
37. Krstne 1643—1700 in poročne 1650—1700;
38. Krstne 1643—1700;
39. Zapisniki, leta 1645—1684;
40. Zapisniki, leta 1645—1650;
41. Krstne knjige mesta Maribor 1650—1700;
42. Zapisniki, leta 1643—1604;
43. Radovanovič, str. 30—31;
44. Radovanovič, str. 115;
45. Radovanovič, str. 105;
46. Zapisniki, leta 1645—1604;
47. Krstne 1643—1700;
48. Poročna 1650—1700;
49. Zapisniki, leta 1645—1684;
50. Krstne 1643—1700
51. Seštevki kamniških duhovnikov v matičnih knjigah za posamezna leta od 1644—1651 in 1671 (odslej SUMA);
52. Zapisniki, leta 1645—1684;
53. Krstne 1643—1700;
54. Zapisniki, leta 1645—1684;
55. Krstne 1643—1700;
56. SUMA, 1644—1651 in leta 1671;

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Ergebnis der Bearbeitung von älteren Matrikenbüchern ist vielfach eine statische Darstellung der in einer Pfarre herrschenden Verhältnisse. So bestätigen uns einerseits die ältesten Matrikenbücher schon bekanntes über Kamnica als eine Weinbaugegend, andererseits sehen wir aber erst mit Hilfe der Matriken die sozialen Verhältnisse die

imn Kamnica im 17. Jahrhundert herrschten. So ist aus den Matriken die relativ hohe Anzahl von unehelichen Kindern ersichtlich was für mit Winzern besiedelten Gebite bezeichnend ist. Ausserdem scheinen in Matriken einige Orte erstmals mit slowenischen Namen auf, die Frauen haben Namen und Zunamen, hie und auch Bezeichnungen des Berufes den sie ausüben (Winzerin, Köchin) und sind in dieser Hinsicht erstmals mit Männern gleichberechtigt, auf Grundlage von Matriken können wir auch über das Auftreten von verschiedenen Seuchen schliessen, auch auf Naturkatastrophen, Kriege und Feuersbrünste (steigend Zahl von Todesfällen, abnehmende Geburtenzahlen). Mit Hilfe von Matriken der Grazer Universität und von Protokollen der Seckauer Diözesansynoden können wir aber das statistische Bild des Ortes und teils seine Bildungsstruktur abrunden.

MARBURGER ZEITUNG IN DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM OD 1886 DO 1901

Ivan Rihtarič*

UDK 324(497.12 Štajerska):342.534(430-89)»1886/1901«

RIHTARIČ Ivan: Marburger Zeitung in državnozbornske volitve na slovenskem Štajerskem od 1886—1901. (Marburger Zeitung und die Reichstagswahlen in der slowenischen Steiermark seit 1886 bis zum 1901.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, str. 317—334.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Pričujoča študija obravnava na podlagi časopisa Marburger Zeitung volitve v državni zbor v Avstro-ogrski monarhiji v obdobju od 1886 do 1901. Prikazan je porast nemškega vpliva in moči političnih strank na Spodnjem Štajerskem na šestih volitvah. V vsej ostrini se pokaže tudi polarizacija med slovenskim in nemškim političnim laborom ob prelomu stoletja.

UDC 324(497.12 Štajerska):342.534(430-89)»1886/1901«

RIHTARIČ Ivan: Marburger Zeitung and parliamentary elections in Slovene Styria from 1886 till 1901. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, p. 317—334.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The present paper treats the parliamentary elections in Austria-Hungary Monarchy in the period from 1886 to 1901 on the basis of the newspaper Marburger Zeitung. The growth of German influence and strength of political parties in Lower Styria at six polls are shown. The polarization between the Slovene and the German political camps at the break of the century is also presented in its whole extremes.

Pričujoča študija je nadaljevanje pred leti obdelane in objavljene študije**, ki nam v vsej pestrosti prikaže na teritoriju Spodnje Štajerske državnozbornske volitve za obdobje 15 let (1886—1901).

Kot se je že pokazalo ob koncu državnozbornske periode 1885 so se na Spodnjem Štajerskem pričeli polarizirati vsi odnosi med večinskim in manjšinskim narodom na prav vseh področjih. Izraziti so bili na političnem, jezikovnem, šolskem in pri volitvah, manj opazni pa na verskem, če pri tem mislimo le na samo veroizpoved.

Nastopanje političnih strank v vsakdanjem življenju je bila že utečena praksa, nastopali so kandidati z najboljšimi karakteristikami in k volitvam so se pritegnili ob koncu 19. stoletja še tudi delavci. Pojav socialne demokracije je skušal teoretično z »nadstrankarsko in nadnacionalno osnovo« ustvariti nove politične silnice v gospodarsko in socialno zelo pestri družbi na Spodnjem Štajerskem v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja.

* mag. Ivan Rihtarič, profesor na Gimnaziji Franca Miklošiča v Ljutomeru

** Ivan Rihtarič: Državnozbornske volitve na Slovenskem Štajerskem od 1879. do 1885 leta. ČZN, 57 = 22(1986)2

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE — nadomestne — 1886

6. junija 1886 je umrl državnozborni poslanec Božidar Raič. Nemci na Spodnjem Štajerskem so njegove izpričane nacionalne tendence omenjali kot glavni vzrok da je bil večkrat izvoljen v državni zbor, niso pa pozabili zapisati, »da si je pridobil nemško izobrazbo«. Marburger Zeitung je ošvrknil žalovanje ormoških Slovencev, ki da so »izgubili svojega apostola«, izobesili za 3 dni zastavo na zgradbi Slovenskega bralnega društva in zvonili po vseh cerkvah.¹

Kot možnega naslednika so Nemci omenjali Gregoreca ali Hermana ter istočasno zapisali, da bodo volilci, kdorkoli bo že kandidat, morali glasovati po strogem ukazu.² Za morebitno kandidaturo deželnozbornega poslanca in okrajnega komisarja Jermana so »narodnjaki tega okraja« izjavili, da se volitev ne bodo udeležili.³ Ko pa je umrl še dr. Gregorec, so Nemci objavili novico, da bo »nacionalklerikalna stranka« v ptujskih podeželskih občinah kandidirala Jermana ter župnika dr. Leopolda Gregoretza.⁴

Predvolilna kampanja se je začela z zborovanjem kandidata dr. Gregoretza v Sv. Križu pri Rogaški Slatini in skupaj z dr. M. Vošnjakom, ko sta se pogovarjala s strankinimi možmi v Ptujju o bližnjih volitvah.

Reakcija Nemcev na zborovanje v Sv. Križu je bila očitna, ko so na Gregoretza v Marburger Zeitung naslovili vprašanja, »da se naj izjasni, kako daleč bo segala »Vindišarija« — bodoča Kraljevina Slovenija —«. Gregoretz je namreč na tem zborovanju zahteval, da morajo vsi uradniki na Štajerskem popolnoma obvladati nemški in slovenski jezik.

Predvolilni zborovanji sta še bili v Sevnici, kjer je Gregoretzu pomagal agitirati Vošnjak in v Ormožu, kjer je dr. Gregoretz dobil proste roke pri vprašanju, v kateri poslanski klub bo vstopil in če bo pri organiziranju južnoslovenskega kluba sodeloval. Za te akcije se bo posvetoval s političnimi društvi svojega volilnega okraja.⁶

Zborovanje v Sevnici je sprožilo polemiko v Marburger Zeitung v kateri so Nemci iz Sevnice očitali Gregoretzu kot kandidatu nameravano romanje k papežu kot izrazito politično akcijo, da bi si tako pridobil enoglasno podporo kmečkih volilcev. Njegovo izrazito slovensko usmerjenost so mu pripisali s »slovenskim prevodom imena Leopold v Laroslav«.⁷

Nasploh so spodnještajerski Nemci v obdobju predvolilne agitacije Gregoretza, Jermana in Vošnjaka pokazali stopnjevano agresivnost do Slovencev; pisali so o političnih zborovanjih Forregerja v Celju, ki je poudarjal nemški značaj Celja kot temeljnega kamna na Spodnjem Štajerskem.⁸ Ausserer je v Mariboru, Ptujju, Ormožu, Ljutomeru, Slov. Bistrici, Slovenjgradcu, Radljah, Muti in Vuzevici poročal volilcem o svojem delu v deželnem zboru. Na zborovanju v Slov. Bistrici je napovedal, »da je ustanovitev nemškega kluba nujno potrebna kot tudi ustanovitev velike nacionalne stranke Nemcev v Avstriji«. Za Slovence so ves čas uporabljali izraz »vindišarji« (npr. vindišarsko pevsko zborovanje, vindišarji, vindišarski duhovniki, itd.). Taaffejevo vladno so Nemci na Sp. Štajerskem okarakterizirali kot »strankarsko vladno«, ki je naredila veliko napak, ki bodo, če bo z njimi nadaljevala, usodne.¹⁰

¹ MZ: 9. in 13. 6. 1886

² MZ: 11. 8. 1886

³ MZ: 18. 6. 1886

⁴ MZ: 25. 8. 1886

⁵ MZ: 1. 7. 1886

⁶ MZ: 13. 7. 1886

⁷ MZ: 15. 8. 1886

⁸ MZ: 14. 7. 1886

⁹ MZ: 25. in 27. 8. 1886

¹⁰ MZ: 25. 7. in 22. 8. 1886

Velike nasprotnike so Nemci imeli in sami videli v slovenskih duhovnikih, ki jih obkladajo z zaničevalnimi izrazi (npr. »nacionalklerikalni fanatiki v ptujskem okraju«, »vindišarsko nacionalno dejanje kaplana Sattlerja«);¹¹ Nemci so postajali zelo občutljivi na izraz »nemškutar«, zaradi katerega sta se v Marburger Zeitung obtoževala učitelj Priesternik in župnik Franc Nachtigal iz Ožbalta.¹²

Tudi šolsko vprašanje in jezik še posebej je bil predmet mnogih razprav v šolskih svetih, na okrajnih učiteljskih konferencah; Slovenci so imeli večino učencev na nižji gimnaziji na Ptuj (od 118 učencev je bilo 69 Slovencev in 49 Nemcev), na gimnaziji v Celju (od 318 učencev je bilo 178 Slovencev, 126 Nemcev ter 1 iz Hrvaške, 2 iz Srbije in 1 iz Anglije).¹³

Nemci so za števne kandidata nasproti Gregoretzu postavili Josefa Fürsta.

Že po slovenski zmagi pri volitvah volilnih mož je bila zmaga dr. Gregoretzu zagotovljena, kar je potrdil tudi na volitvah, ko je dobil kar 341 glasov, nemški števeni kandidat Fürst pa le 1 glas od vseh 342 oddanih glasov.

Nemci na Sp. Štajerskem so Gregoretzov uspeh utemeljevali z komentarji kot »vindišarski duhovniki so svojo dolžnost opravili — glasovalna živina pa je pokazala dobro zdresiranost«. ¹⁴ Novoizvoljenega poslanca so značili zaradi njegovega domnevnega nastopa, ko je volil v Rogatcu za »Kronprinza Rudolfa«, ¹⁵ enoglasno je bil izvoljen tudi v Ljutomeru.

Da bi poslanca Gregoretza hitro spodnesli zaradi domnevnih nepravilnosti pri volitvah, so začeli Nemci po podeželju zbirati podpise volilcev, akcija pa ni pokazala pričakovanega uspeha kljub podpori poslanca K. Aussererja. Svojo nepopustljivost do Slovencev so nadaljevali s široko organiziranim zborovanjem »Društva nemških nacionalcev na Štajerskem«, ki so ga najavili za 5. september 1886, ko je govoril Georg vitez von Schönerer.

Začela se je tudi podobna aktivnost za izprazneni deželnozborni mandat zaradi Raičeve smrti v kmečki kuriji v volilnem okraju Ptuj—Rogatec.

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE — nadomestne — 1887

Vse do sredine februarja 1887 Marburger Zeitung ni posebej obveščal bralcev o nastajajoči parlamentarni krizi, predvsem v nemškem poslanskem klubu. Le redki sestavki so dali slutiti prihajajoči vihar v poslanskih klopeh.¹⁶

Predsedujoči v celjskem nemškem društvu je državnozbornemu poslancu dr. Foreggerju poslal telegram v njegovo podporo, tudi v smislu tiskovne konference, ki jo je objavil nemški poslanski klub.¹⁷

Uvodnik v MZ je objavil manifest nemškega poslanskega kluba, namenjene ga nemškim volilcem, v katerem jih obvešča, da so nemški nacionalci izstopili iz nemškega poslanskega kluba, kar so sprejeli in datirali na Dunaju 14. februarja 1887.¹⁸

Kar 200 volilcev je poslalo adreso dr. Foreggerju, ki pa še ni odstopil oz. oddal poslanskega mandata.¹⁹

Pričakovan odstop je Foregger izvedel 2 dni pozneje, pri čemer so Nemci napovedali hud volilni boj, hujši kot je bil prejšnji, ker je slovenstvo vedno bolj na-

¹¹ MZ, 22. 8. 1886

¹² MZ, 16. 7. 1886

¹³ MZ, 1. 8. 1888

¹⁴ MZ, 1. 9. 1886

¹⁵ MZ, 1. 9. 1886; Gregoretz naj bi ob volilni skrinjici govoril: »Čast in slava Rudolf Tebi, naš prihodni vladar, Ti, olajšaj stanje kmetov tužno, ker v propadnost visi«

¹⁶ MZ, 4. 2. 1887 (»Arische Luft«) in 9. 2. 1887 (»Tiskovna konferenca«)

¹⁷ MZ, 16. 2. 1887

¹⁸ MZ, 18. 2. 1887

¹⁹ MZ, 18. 2. 1887

predovalo po trgih na Štajerskem. Nemci so izrazili željo, da se naj sporazumejo o osebi, novem kandidatu, če dr. Foregger ne bo želel mandata za ponovne volitve sprejeti. Neenotnost Nemcev bi lahko v takem primeru bila za njih usodno negativna.²⁰

Cel teden se pravzaprav ni nič dogajalo na političnem področju okrog odstopa, dr. Foreggerja. Šele ob koncu meseca je celjsko nemško društvo obvestilo javnost in članstvo, da se bo sestalo ter razpravljalo o delovanju dr. Foreggerja v zadnjem obdobju.²¹

Foregger se je svojim volilcem predstavil v organizaciji nemškega društva v Celju v nedeljo 27. 2. 1887. Na zborovanju volilcev okraja Celje—Brežice je pojasnil izstop iz nemškega poslanskega kluba in svoj poslanski odstop. Pri tem je poudaril, da je nekaj dejstev, ki so bila pomembna za organiziranje nemško-avstrijskega in avstrijskega kluba; »Cilj nemško-avstrijskega kluba je ponovna postavitev nemškega gospostva v Avstriji. Naš cilj pa ni samo to in ne tako kot je od drugega kluba mišljeno bilo. Mi smo za ponovno gospostvo nemško-avstrijske stranke (smo za liberalno vlado, ki bo za nemštvo v Avstriji veliko naredila in izrabila), smo za vzpostavitev sistema, ki je pripravljen v bodočnosti tudi šole in delno v urade bolj slavizirati kot to počenja »absolutistični regiment v Avstriji«. — Pri tej kritiki je požel velik aplavz in klice odobravanja — »Če bo to zagotovljeno, potem bo tudi gospostvo nemško ostalo. Mi pa te garancije nimamo in to lahko pripelje do hudih nacionalnih razprtij. Mi nemški nacionalci smo prepričani, da je varstvo nacionalnih interesov v Avstriji istočasno tudi najboljše varstvo interesov države. Predlagamo pragmatično zvezo z nemško državo, ker s tako zvezo s pozicij Nemcev v Avstriji z vso močjo podpiramo in smo za bodočnost naše nacionalnosti zainteresirani. Ali je že kdo od nemško-avstrijske strani te ideje izgovoril? Vse to se bo zgodilo, če bodo te ideje naletele na velik odziv.« Po predlogu dr. Klantschnigga je bil ponovno izvoljen kot kandidat za državnozborske volitve.²²

Po odstopu Foreggerja in izstopu poslancev iz kluba so se začele pogoste polemike v časopisju; kot odgovor nemškemu klubu, ki je izdal brošuro »Politische Zwitter«, je Foregger izdal svojo, šestnajst strani obsežno brošuro, kjer predvsem v deveti točki govori o tem, da ni noben »obešalnik« za semitizem, saj »nisem za in proti«, predvsem pa politizira z dr. Klantschniggom, kjer se ne strinja z vsem, kar je on 3. in 28. februarja pisal v »Grazer Tagespost« o antisemitskem vprašanju. »Kot sem mislil pred tremi tedni, ob odstopu in izstopu iz kluba, tako še mislim sedaj.«²³

Iz Celja se je poročalo v časopisju, da naj bi dr. J. Serneca nacionalna stranka (Slovenci) postavili za svojega kandidata, kar pa so čez dva dni preklicali kot realno možnost.²⁴

Realnejša pa je bila napoved, da se je v Celju sestala Obrtna zveza in izmed osmih članov izbrala svojega kandidata za izredne volitve v državni zbor.²⁵

Skoraj vsa druga polovica meseca marca 1887 je bila politično dokaj mirna, politično se je oglasil le dr. Ausserer, ki je v uvodniku pisal o ločitvi nemških nacionalnih poslancev.²⁶ Kar pet številok MZ (32.—36.) je bilo nemih o tej politični vsebini.

Po pisanju Slovenskega naroda je dr. Foregger dobil protikandidata za državnozborske volitve; sodni adjunkt dr. K. Gelingsheim iz Kozjega bo v mestnem okraju Celje zastopal slovenski tabor. Nemci so ga predstavili kot člana staro-

²⁰ MZ, 20. 2. 1887

²¹ MZ, 27. 2. 1887

²² MZ, 2. 3. 1887

²³ MZ, 6. 3. 1887

²⁴ MZ, 11. 3. 1887 in 13. 3. 1887

²⁵ MZ, 11. 3. 1887

²⁶ MZ, 13. 3. 1887

nemške družine, živeče v Gradcu . . . »on je pa prešel na Spodnjem Štajerskem v slovenski tabor«. Da so si Slovenci izbrali Nemca, »nas Nemce ta manever nasprotnika ne sme zamotiti«. ²⁷

Podobno čez nekaj dni Nemci opozarjajo, da po novici iz »Südsteierische Post«, da bo kandidiral celo minister Gautsch, nihče naj ne nasede tej volilni nankani, saj ne bo minister Gautsch kandidiral namesto Foreggerja ali celo proti njemu, ne bo pa tudi števeni kandidat. Ta korak nasprotnih prvakov ocenjujejo Nemci kot dobro premišljen, saj naj bi Nemce poskušal razbiti, da bi tako slovenski kandidat kot tretji imel lažjo pot in večjo verjetnost za uspeh. ²⁸

Dr. Foregger je začel z volilnimi shodi in na enem od takih v Celju (nedelja 27. 3. 1887) je predvsem govoril o obrtništvu, ostro nasprotoval nacionalnim klerikalcem pri njihovih pogledih na obrt in dobil zagotovilo, da ima med obrtniki zveste nemške volilce na prihodnjih volitvah. ²⁹

Naslednja dva tedna sta bila ponovno dokaj mirna, Nemci le poročajo o gladkih zmagah na nekaterih občinskih volitvah kot npr. v Škofji vasi pri Celju in porazu v Brežicah. ³⁰

Volilni komite je na svoji seji 13. aprila 1887 postavil soglasno izbranega dr. Foreggerja kot kandidata za skorajšnje volitve. Prebrano je bilo tudi pismo dr. Gelingsheima, ki poudarja potrebo po umetnosti, kulturi, katero pa so okarakterizirali kot »pismo idiota, ne pa normalno mislečega človeka«. ³¹ S celjskimi obrtniki je polemiziral Foregger še tudi neposredno pred volitvami (14. 4. 1887), ko kritizira davke, konkurencio, čeprav je MZ objavil to pismo šele dva dni po volitvah kot odgovor zmagovalca, naslovljeno pismo pa na Celjsko obrtno združenje. ³²

Ker je MZ izšel na sam dan volitev (15. 4. 1887), je priobčil le prvi komentar na Foreggerjevo zmago: volilni boj je bil hud, dr. Foregger je kot kandidat nemške napredne stranke dobil polnoštevilno podporo nemškega strankarskega članstva, ki mu je tako zagotovilo volilno zmago. MZ ošvrkne časopis »Südsteierische Post«, ki je pozival volilce nasprotnega tabora, naj oddajo glasove na lističih za dr. Karla Gelingsheima. Nemci so posebej poudarili, da bi zmaga dr. K. Gelingsheimerja bila mogoča le ob skrajni strankarski disciplini nasprotnika, ki je sicer tudi sam Nemec in da bo interese zastopal po načelu »ubogi Heinrich«. Slovenski kandidat je sicer v slovenskem duhu a v nemškem jeziku svoje misli časopisu razkril. ³³

Zmago Foreggerja je MZ na prvi strani časopisa počastil s himno Zmaga je naša, ki jo je posebej za to priložnost spesnil Franz Tiefenbacher »za predvčerajšnjo volilno zmago Nemcev v najjužnejšem nemškem volilnem okraju«. Pesem poudarja nemško moč kot »resnično dediščino iz starih časov«. ³⁴

Dr. Foregger je bil ponovno izvoljen s 173 glasovi večine. Skupaj je bilo oddanih 914 glasov, od tega je dobil zmagovalec 543 in »vindišarski kandidat« (dr. K. Gelingsheim) 370.

Na posameznih volilnih mestih pa so bili rezultati naslednji: Celje (268:31), Žalec (3:37), Laško (40:12), Vitanje (20:0), Ljubno (0:29), Gornji grad (1:55), Konjice (37:10), Vrnsko (10:33), Vojnik (20:18), Brežice(52:10), Rogatec (46:2), Sevnica (10:34), Kozje (13:24) kot sedež slov. kandidata, Šmarje (5:22), Šoštanj (19:26) in Mozirje (0:27). ³⁵

²⁷ MZ, 27. 3. 1887

²⁸ MZ, 30. 3. 1887

²⁹ MZ, 1. 4. 1887

³⁰ MZ, 3. 4. 1887 in 8. 4. 1887

³¹ MZ, 15. 4. 1887

³² MZ, 17. 4. 1887

³³ MZ, 15. 4. 1887

³⁴ MZ, 17. 4. 1887

³⁵ MZ, 17. 4. 1887

Časopis ob koncu tega poročila ni pozabil ponovno poudariti, da so si tako nemški obrtniki na Spodnjem Štajerskem kot vedno do tedaj trge in mesta najjužnejšega nemškega volilnega okraja s to izvolitvijo dr. Foreggerja za državno-zborskega poslanca obdržali in se okrepili.

Posebnost teh nadomestnih volitev je bila v izrednem zanimanju MZ in tudi mariborskih Nemcev za celjski mandat, kar pa ni bila dotedanja in tudi ne poznejša običajna praksa časopisa.

DRŽAVNOZBOROVSKÉ VOLITVE — nadomestne — 1889

Na junijskih volitvah 1885 izvoljeni dr. Karel Ausserer je v Marburger Zeitung prve dni januarja 1889 odstopil kot deželno in državnozborški poslanec mariborske mestne kurije.³⁶

Časopis je v svojem uvodniku zapisal, da se je dosedaj velikokrat pisalo o nadzovanju nemštva na Spodnjem Štajerskem, a se le upa da nemškonacionalne ideje v Avstriji kljub vsem zaviranjem imajo bodočnost, ki se bo pokazala pri novih volitvah.³⁷

Nemci so takoj objavili svojega kandidata za izpraznjeno poslansko mesto — sodnik in advokat iz Gradca, po rodu iz Slovenske Bistrice — g. Dr. Gustav Kokoschinegg.³⁸

Z velikim nezadovoljstvom pa so mariborski Nemci sprejeli vest, da misli kandidirati tudi Emil Störk, ki mu že vnaprej napovedujejo poraz oz. le 2 glasa in ga obrekujejo z židovskim poreklom.³⁹

Dokaj neopazno je šlo v tisk pojasnilo o vzrokih za odstop poslanca Aussererja, ko časopis pojasnjuje, da bo po pisanjih dunajskih časopisov Bohemia in Politik treba vzeti njegov odstop kot posledico nemškonacionalnih intrig. Po pisanju Deutscher Volksblatta se je spor vlekel že od sestanka osrednjega odbora Štajerske kmetijske družbe 12. julija 1887, ko je dr. Ausserer v prisotnosti mnogih prič žalil poslanca viteza von Schönererja o čemer je v oktobru 1887 razpravljalo tudi častno razsodišče in z 18:11 glasovom odločilo v škodo dr. Aussererja.⁴⁰

Mariborsko nemško obrtno združenje je na sestanku 1. februarja sklenilo, da bo dalo vso potrebno pomoč za kandidaturo dr. Gustava Kokoschinegga,⁴¹ pa tudi v Casinu je bilo zborovanje v Kokoschineggovo podporo, imenovan je bil odbor v katerem je tudi mariborski župan; za 11. februar so sklicali veliko zborovanje v dvorani Thomasa Götza.⁴²

Med prikazovanje volilne krize in nove kandidature je časopis vpletal od konca januarja 1889 še afero na dunajskem dvoru (smrt »kronprinca« Rudolfa v Meyerlingu) a tega nikakor ni povezoval z odstopi Nemcev ali to izrabljal v pripravah za nadomestne volitve.⁴³

Predvolilna zborovanja in sama kampanja so zakoračili v prvo fazo; med reklamami oz. oglasi je bil od župana Nagya, Pfrimerja, Massattija in Sedlaschecka podpisani proglas in vabilo za Kokoschineggov nastop v Götzovi dvorani.⁴⁴

Ptujski Nemci so za volitve, ki so bile napovedane za 7. marec 1889, bili dokaj brezskrbni, kar pa lahko sproži kot je pisal dopisnik v MZ iz Ptujja, v okraju okrepljeno akcijo Slovencev. Ptujski Nemci vedo, da Slovenci veliko več pričaku-

³⁶ MZ, 6. 1. 1889

³⁷ MZ, 10. 1. 1889

³⁸ MZ, 17. 1. 1889

³⁹ MZ, 27. 1. 1889 in 3. 2. 1889

⁴⁰ MZ, 31. 1. 1889

⁴¹ MZ, 7. 2. 1889

⁴² MZ, 7. 2. 1889

⁴³ MZ, 10. 2. 1889

⁴⁴ MZ, 10. 2. 1889

jejo vedno od deželnozborskih volitev kot od državnozborskih in da »ti gospodje ne pričakujejo zmage, saj niso tako naivni«. Od bližnjih volitev pa pričakujejo Slovenci, po mnenju dopisnika, inponirano manjšino s katero bodo lahko navdušili volilce na prihodnjih deželnozborskih volitvah. Povdarja se, da je Ptuj nemško mesto, a bo vsak novi glas Nemcev na teh volitvah nov uspeh. Kandidata Kokoschinega bo podprlo tudi ptujsko nemško obrtno združenje. V volilnem odboru je bil tudi ptujski župan, podobno kot v mariborskem primeru.⁴⁵

Marburger Zeitung je v uvodniku v sredini februarja 1889 predstavil kandidata dr. Gustava Kokoschinega volilcem. Na velikem zborovanju 11. februarja 1889 pri T. Götzu je bilo veliko udeležencev, mariborski Nemci so pokazali velik interes za volitve, kandidata in za nemške ideje. Kandidat je volilec med drugim povedal, da si šteje za veliko politično čast in dolžnost, da bi sprejel ponujeno kandidaturo v tem izredno težkem času. Ko je predstavljal svoje poglede na politično in nacionalno stanje je povdaril, da je čvrst Nемец, kar izpričuje že z več kot dvajsetletnim delovanjem. Slovence je obtožil, da so »vrgli oči na mesta in trge, korak za korakom«, a da vsak Nемец dobro ve, kakšen je njegov dolg do domovine in kaj ima za opraviti na bližnjih volitvah. Kot »sin Spodnje Štajerske«, ki mu je domovina in s katero je tesno povezan iz Gradca, dobro pozna želje prebivalcev in ve kaj mu je storiti. Pri predstavitvi političnih idej se Kokoschinegg sam predstavi kot naprednjak v istoimenski stranki. Takšen je tudi njegov program, ko se sklicuje na tistega iz septembra 1885 (volilni program), ki ga je dala za volitve nemška stran (nemški klub), kot podlago za delovanje nemških nacionalcev v poslanski zbornici.

Kokoschinegg vidi »Slovence, klerikalce in fevdalce«, ki usmerjajo svoje glavne napade na nemško šolo, kar se mu zdi popolnoma razumljivo »saj vedo, da s trideset in štiridesetletniki ne morejo več računati, zato pa želijo v svojo posest dobiti prav šole«.

Omenjeni »Slovinci« pa v bistvu ne želijo šol le za svoje sonarodnjake, oni želijo splošno sloveniziranje, pri čemer jim pa ni nič mar, da bi tako padla stopnja izobrazbe tudi za njih same.

Vsi Nemci na Spodnjem Štajerskem se morajo proti takim nameram povežati in predvsem s šolami nasprotnikom te nakane preprečiti.

Za meščane je najpomembnejše rešiti gospodarsko vprašanje; v Avstriji je gospodarstvo v upadnju bolj kot pa bi pričakovali da je v porastu. Kmetijstvo je z previsokimi in neenakomernimi davki obteženo, mestna obrt ni zadosti z zakoni zaščitena, kar kaže tudi statistika države. V podobnem težkem položju vidi Kokoschinegg tudi trgovino, železnice in vprašanje regulacij rek. Državo oz. vlado je obtožil, da je dosedaj bolj forsirala severne dežele in »nas je nekoliko pozabila na Štajerskem«.

Ko je govoril o vključevanju poslancev v klube, je bil mnenja, da je teh res veliko, a da ne bo kot poslanec vstopil v klub združene nemške levice ampak v nemškonacionalno zvezo. Če bi vstopil v združeno nemško levico, ki je sicer velika in združuje različne elemente, njena orientiranost v političnem, nacionalnem in gospodarskem pogledu pa je takšna da bi se počutil v manjšini. Nemški nacionalci pa po mnenju Kokoschinegga ne poznajo ozke vezanosti na program.

Na koncu zborovanja je bil dr. Gustav Kokoschinegg soglasno izbran za kandidata.⁴⁶

Druga polovica meseca februarja 1889 je bila izpolnjena z drugimi političnimi dejavnostmi, ki niso bile v direktni zvezi z bližnjimi volitvami; od samokritičnega razmišljanja v uvodniku Nacionalni občutek⁴⁷ do volitev županov v Lenar-

⁴⁵ MZ, 14. 2. 1889

⁴⁶ MZ, 14. 2. 1889

⁴⁷ MZ, 17. 2. 1889

tu in Ormožu⁴⁹ ter o šolskih zadevah pri podeljevanju štipendij. Prav ta slednja se še najbolj vpleta v burjenje nacionalnih strasti; za deželno sadjarsko-vinogradniško šolo so bile razpisane štipendije (5), a se je kandidat Piberšek, sin viničarja iz posesti grofa Atemsa iz Podčetrčka, odpovedal štipendiji z vprašanjem »Postal bom Nemec, če bom sprejel štipendijo?« Reakcija na to je bila zelo ostra saj so Nemci komentirali to odpoved štipendije kot »škoda za vsak krajcar, ki bo od nemške strani dan za slovensko mladino.«⁴⁹

MZ je objavil 3. marca 1889 na prvi strani velik poziv kot proglas za volilce okrajev Ptuj, Muta, Ljutomer, Radlje, Maribor, Lenart, Slovenska Bistrica, Slovenjgradec, Središče in Vuzenica, da bodo volitve 7. marca 1889 in da je kandidat nemške strani dr. Gustav Kokoschinegg. Kandidata so predstavili kot »nemškega moža iz naše sredine . . . zagovarjal bo gospodarske in nacionalne interese naše dežele«. Pod proglas so se podpisali Julius Pfrimer, Aleksander Nagy, Anton Massatti in Alois Sedlatscheck ter še 78 meščanov.⁵⁰

Z precej zapoznelo novico so se oglasili še Nemci iz Radelj ter po nastopu kandidata Kokoschinegga v Radljah (26. 2. 1889) oblikovali volilni odbor po predlogu Josefa Schobera.⁵¹

Marburger Zeitung je v uvodniku, ki je izšel na prvi strani na dan volitev (7. 3. 1889) ponovno pozval volilce na volitve za Gustava Kokoschinegga, ki ga je ponovno prikazalo kot »zvestega nemškega moža, ki pozna želje in potrebe ljudi«, katerega program poznajo v vseh volilnih krajih za katerega je dobil kandidat povsod popolno podporo. Pričakuje se gladka zmaga na volitvah. Predvsem dejstvo, da je šolsko ministerstvo dovolilo v jeseni vpeljati slovenske vzporednice v šole postavlja pred Nemce nove naloge, da se »to ne sme dovoliti za nemški okraj, okraj z nemško večino.«⁵²

Brez posebnega pompa je MZ objavil v svoji 20. številki, tri dni po volitvah, rezultate volitev, ko je od 746 oddanih glasov dobil dr. Gustav Kokoschinegg kar 709 glasov (Maribor 315, Ptuj od 124 kar 122, Slovenska Bistrica 50, Slovenjgradec 44, Ormož 39, Radlje 37, Lenart 32, Vuzenica 27, Ljutomer 25 in Muta 18), a le v Središču je slovenski kandidat Maks Robič dobil 34 glasov. V Ptujju sta bila 2 glasova razcepljena, 1 listič je bil brez imena kandidata. Volilna udeležba je bila npr. v Ormožu od 87 volivcev le 39, ki so dali enotno podporo zmagovalcu a v celotnem volilnem okraju pa je bilo 1681 volilnih upravičencev.⁵³

Časopis se je ponorčeval iz kandidata E. Störka, ki ni dobil nobenega glasu na teh volitvah, za razliko od volitev leta 1885, ko je »dobil 1, svoj glas.«⁵⁴

Zmagovalec dr. Gustav Kokoschinegg se je dober teden dni po volitvah zahvalil za podporo in čestitko mariborskemu nemškemu pevskeemu društvu, ki ga je simbolično vpletel v »zmagovalni triumf Nemcev in nemške pesmi na Spodnjem Štajerskem.«⁵⁵

Tako so se za Nemce za izpraznjeno poslansko mesto na Spodnjem Štajerskem končale volitve z rezultatom, ki je bil objektivno pričakovan in g. Kokoschinegg jih je zastopal v parlamentu v mestni kuriji do volitev 1897 leta.

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE — 1891

Nemci so od novih volitev pričakovali več svežine ter povdarjali, »da tako dolgo, dokler volilci sami ne bodo zavzeli političnih stališč, ne bo boljše v stari in

⁴⁹ MZ, 24. 2. 1889

⁵⁰ MZ, 21. 2. 1889

⁵¹ MZ, 3. 3. 1889

⁵² MZ, 3. 3. 1889

⁵³ MZ, 7. 3. 1889

⁵⁴ MZ, 10. 3. 1889 in Melik: Volitve na Slovenskem, str. 387

⁵⁵ MZ, 10. 3. 1889

⁵⁶ MZ, 14. 3. 1889

novi Avstriji»⁵⁶ ter pripomnijo, da bodo volitve za Štajerce imele »prevladujoči nemškonacionalen pečat, ker so se pač Nemci na Štajerskem znašli v ugodnejšem položaju kot Nemci v drugih kronovinah.«⁵⁷ Za parlament so smatrali, da je pravo mesto za vse odločitve in so te podkrepili s podatki; da je od 22. septembra 1885, ko je začel parlament zasedati imela poslanska zbornica 424 in gosposka 88 sestankov.

Zapisali so, da bodo volitve v mesecu marcu dale »nemškemu ljudstvu v Avstriji odločitev« v roke ter da je nemška nacionalna stranka — »deutsche Nationalpartei« — v vsem res nacionalna ter »zato tudi stranka svobode in socialnih reform«.⁵⁸

Mesec dni pred volitvami, so Nemci na Spodnjem Štajerskem objavili vest, da tečejo aktivnosti volilnih odborov ter da je bil sprejet sklep, da se le-ti organizirajo na »osnovi nemškonacionalnega programa dr. Kokoschinegga«⁵⁹ ter da bo v »Celju ponovno, že petič voljen dolgoletni poslanec dr. Foregger.«⁶⁰

Sestanek spodnještajerskega slovenskega društva v Mariborski čitalnici so Nemci na Spodnjem Štajerskem smatrali kot manj pomemben dogodek ter slovenske kandidate okarakterizirali kot »parlamentarni veseljak« (dr. Gregoreca), »šef advokatske ruske pisarne v Celju« (dr. Josipa Serneca) in dr. Ivana Dečka kot »reklamnega palčka« in števne kandidata, ki ga pač ne bo nihče jemal resno.⁶¹

Volilno zborovanje dotedanjega poslanca dr. Kokoschinegga je bilo dokaj pozno planirano — za 17. februar — pa še »zaradi bolezni prestavljeno na pozneje«, na 23. februar 1891, ko se je prejšnje navdušenje že poleglo in ko je imel na zborovanju v Mariboru govor, v katerem je omenil, da kljub izboljššanemu političnemu položaju za Nemce, je važnejše ne vprašanje ali vladati, ampak kako se bo vladalo. Zavzel se je za skupen nastop nemških nacionalistov ter povdaril, da bo na tej osnovi tudi kandidiral.⁶²

Enotnost Štajerske so spodnještajerski Nemci dokazali z 300 zvestimi možmi, ki so se udeležili nemškega kongresa v Gradcu, kjer je bil na nemškonacionalni osnovi izdelan volilni proglas s ciljem, da se vse nemške stranke v Avstriji združijo za nacionalne interese kar bi bilo najsigurnejše varstvo proti »prevratniškimi prizadevanjem socialistov«.⁶³

Slovenske zmage pri volitvah vililnih mož (»izvoljeni črni možje«) v mariborskih kmečkih občinah list Marburger Zeitung komentira kot, češ, kljub temu volitve ne bodo potekale gladko, ker je »že včeraj dr. Kokoschinegg govoril volilcem, dr. Foregger pa v Brežicah, »kjer so bila zborovanja dobro obiskana.«⁶⁴

Kot nove zaveznike Slovencev na Spodnjem Štajerskem, so Nemci prikazali Žide ter tako prikažejo »klerikalce in Jude« kot nove, skupne nasprotnike Nemcev, pri čemer »klerikalec niti na pogreb snahe ne gre, ampak na volitve 5. marca,«⁶⁵ saj je na deželi še vedno mnogo ljudi, ki vse verjamejo, kar jim bo predočeno.«⁶⁶

Sledil je še v časopisu direkten »oglas« o slovenskih kandidatih, Dečku in Sernecu, ki so jo označili Nemci kot »ta dioskurni par«, ki želi, kljub izpričanemu nemškemu karakterju trgov in mest Štajerske izpodriniti kot kandidata nemške volilce, . . . veselimo se časti, sodelovati proti Dečku in Sernecu.«⁶⁷

⁵⁶ MZ: 11. 1. 1891

⁵⁷ MZ: 29. 1. 1891

⁵⁸ MZ: 1. 2. 1891

⁵⁹ MZ: 5. 2. 1891

⁶⁰ MZ: 8. 2. 1891

⁶¹ MZ: 12. 2. 1891

⁶² MZ: 26. 2. 1891

⁶³ MZ: 19. 2. 1891

⁶⁴ MZ: 22. 2. 1891

⁶⁵ MZ: 8. 3. 1891

⁶⁶ MZ: 20. 2. 1891

⁶⁷ MZ: 1. 3. 1891

Dan pred volitvami, ko bo »padla odločitev za nadaljnih šest let« je pozval list vse volilce z geslom »mož za moža za dr. Gustava Kokoschinegga«. ⁶⁸

Nemci sami so smatrali, da je bil, kot vedno, najtežji volilni boj na Štajerskem prav v celjskem mestnem okraju, kjer pa, so Nemci vseeno zmagali v »navajenem načinu z večino 95 glasov za Foreggerja, ⁶⁹ ter tudi poleg natančnih rezultatov v mariborskem volilnem okraju objavlja nemška stran le podatke, iz katerih se vidi, da sta zmagala slovenska kandidata Dečko in Radey proti Kokoschineggu le v Središču ob Dravi.

Zmago, za petič izvoljenega Foreggerja, so v tisku označili zelo kratko a z povdarkom, da je »po volitvah Celje nemško mesto«. ⁷⁰

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE — 1897

Po poteku redne državnozbornske periode (1891—1897) so Nemci v uvodniku Marburger Zeitung »Na nemške volilce v Avstriji« apelirali, da nemški volilci v Avstriji volijo zanesljive može, nemške zanesljivce z jasnim pogledom v prihodnost in vročim nemškim srcem za »svobodo in reforme«; podpisala se je »Nemška ljudska stranka v Avstriji«. ⁷¹

Pričele so se priprave Nemške ljudske stranke Štajerske za državnozbornske volitve v Gradcu, ⁷² kjer je bil dr. J. von Derschatta, predsednik; kot uradna soba za stranko se je uporabljala dvorana Nemške društvene tiskarne in založbe. ⁷³

Za V. kurijo Feldbach—Mureck—Lipnica—Deutschlandsberg—Eibiswald—Radgona—Maribor—Radjlje . . . je bil kot volilni mož postavljen Franz Girstmayer kateri je »nemški kmet . . . , nemški mož . . . , neodvisen mož . . . , stoji na pozicijah nemške ljudske stranke«. ⁷⁴

Volilna lista je bila razgrnjena do 13. junija 1897. List je vse opozoril ter posebej povdaril, da je pomembno, da nosilci davka niso le v mestni kuriji ampak tudi v V. kuriji, kjer imjajo tudi volilno pravico.

V volilnem okraju — kmečke občine — Maribor, je bil od nemške ljudske stranke, oz. od njenega volilnega odbora postavljen za kandidata Franz Purgay, posestnik iz Košakov, na nemške volilce pa usmerjeno vabilo da naj glasujejo za » . . . tega spoštovanega moža«. ⁷⁵

Nemški volilci naj oddajo glasove tistim kandidatom »katerih ščit je čisti in svetel, namreč besede« Für Halm und Ur« — to so besede, ki jih je izrekel, to list MZ posebej povdarja, Bismarck. ⁷⁶

Konec junija 1897 so se za volitve intenzivno pripravljali tudi socialdemokrati, ki so pozvali volilce V. kurije v mariborsko magdalensko predmestje na zborovanje, ki bo 2. februarja ob 9. uri v »Kreuzhofsaale« z naslednjim dnevnim redom: 1. Koga moramo voliti? 2. Postavitev volilnih mož, 3. Volitev volilnega odbora, 4. Razno. Kandidat stranke Florian Drösler iz Gradca bo govoril na zborovanju. ⁷⁷

Socialna demokracija je za nedeljo 7. februarja sklicala novo volilno zborovanje v Th. Götzovi pivski hali v Mariboru, v Radvanju in v Pesnici, vse ob 14.30 uri popoldan z enakim dnevnim redom: »Koga je potrebno voliti?«. ⁷⁸

⁶⁸ MZ: 8. 3. 1891

⁶⁹ MZ: 12. 3. 1891

⁷⁰ MZ: 15. 3. 1891

⁷¹ MZ: 24. 1. 1897

⁷² MZ: 4. 2. 1897

⁷³ MZ: 7. 2. 1897 (»Deutschen Vereinsdruckerei und Verlagsanstalt« — Herrengasse 3, Graz)

⁷⁴ MZ: 7. 2. 1897

⁷⁵ MZ: 14. 2. 1897

⁷⁶ MZ: 16. 2. 1897

⁷⁷ MZ: 31. 1. 1897

⁷⁸ MZ: 7. 2. 1897

Vse občine so morale volilce V. kurije s povratnico pisno povabiti na volitve, kar je list MZ kritiziral češ »koliko to stane . . . , rajši bi to naredili mimo 28. člena novega državnozbornskega reda na običajen način, tako kot pri volitvah v občinski svet«. ⁷⁹

Za četrtek (16. 2. 1897) je bil sklican velik volilni shod socialdemokratov v Götzovo dvorano, napovedan je bil govor volilnega moža Drötzlerja iz Gradca. Povdarja se misel volitev in vpliv socialdemokratskih volilcev, ki naj ne dopustijo, da bi se »volitve za zeleno mizo naredile«. ⁸⁰ Na omenjenem zborovanju se je Drötzler zavzel za svobodno šolo ter se izrekel proti načrtovanosti krščanskih socialcev in klerikalcev, da bi preselili ljudsko šolo k župnijam.

Za volitve v V. kuriji so objavili 18. in 21. februarja 1897 navodila ter povdarili, da je volilec v V. kuriji » . . . vsak avstrijski državljan, ki najmanj 6 mesecev živi v volilnem okraju in ni na slabem glasu . . . , čez 24 let star«. ⁸¹ Sodelovanje na volitvah so označili v skromnem, majhnem oglasu, sicer na prvi strani MZ, kot dolžnost in častno stvar vsakega volilca.

Med volilnimi pripravami so si Nemci dali duška, ko so bili v Deželni odbor v Gradcu iz skupine mesta in trgi izvoljeni dr. J. Derschatta, dr. J. Schmiderer in posebej še dr. Kokoschinegg z zmago proti »južnotršškemu nasprotniku dr. Schreinerju«. ⁸²

Za 22. februar 1897 ko so bile volitve volilnih mož v »splošnovolilnem razredu« pozivajo delavce, da si naj pri svojih delodajalcih izposlujejo vsaj 1 uro, da bodo lahko »svojo volilno pravico izrabili resnično«. Pozivajo nemške volilce naj glasujejo za Franza Girstmayerja.

Ta uvodna faza državnozbornskih volitev je pokazala, da je na pomenu in po številu prispevkov v tisku pridobivala socialna demokracija, da so bili močni in tradicionalno glasni Nemci v Nemški ljudski stranki, a se klerikalcev oz. Slovencev skorajda ne omenja.

V Ormožu so pri volitvah volilnih mož bili volilni možje nemške stranke z veliko večino izvoljeni, čeprav je bilo oddanih 86 nemških in 29 slovenskih glasov.

Volitve volilnih mož v Mariboru so prinesle na treh volilnih mestih popolno zmago socialni demokraciji: Stolni trg-socialna demokracija (190), nemški nacionalci (40), klerikalci (15); v »Turnhalle« — socialna demokracija (391), nemški nacionalci (65), klerikalci (1); Magdalensko predmestje — socialna demokracija (328), nemški nacionalci (2), na Studencih pa je socialna demokracija dobila 294 glasov v V. volilni kuriji. ⁸³

Objavljeni so bili tudi ugodni rezultati iz Pesnice, Lipnice in Slov. Bistrice za 4. in 5. kurijo, kjer npr. za četrto kurijo v Spodnji Polskavi priznajo Nemci, da je odločala srečna naklonjenost za volilnega moža Štefana, v Oplotnici pa »ob asistenci žandarmerije zmaga naprednjakov« (volitve od 1. ure popoldan do 12. ure ponoči).

Nastopila je naslednja faza volitev, ki so bile razpisane za Štajersko: splošna kurija (12. 3.), podeželske občine (17. 3.), mestna kurija (20. 3.), trgovske zbornice (22. 3.) in veleposest (23. 3.).

Konec februarja 1897 so izdali proglas za volilce mest in trgov mestnega okraja Maribor, da se bo na predvolilnih zborovanjih nastopalo na osnovi programa Nemške ljudske stranke ⁸⁴ ter se poziva vse volilce naprednjaške stranke v V. kuriji, da se zbero v gostilni »Pri črnem orlu« na Grajskem trgu v Mariboru, od-

⁷⁹ MZ: 7. 2. 1897

⁸⁰ MZ: 7. 2. 1897 in 18. 2. 1897

⁸¹ MZ: 18. in 21. 2. 1897

⁸² MZ: 7. 2. 1897

⁸³ MZ: 25. 2. 1897

⁸⁴ MZ: 28. 2. 1897

koder bodo skupaj odšli na volišče, ki bo v Götzovi pivski hali, kjer naj volijo Girstmayerja.⁶⁵

Volitve so bile za splošno, oz. peto kurijo le na zelo kratek način predstavljene v MZ z rezultati; v Mariboru: Girstmayer (35), Drösler (71) in Kurz (66); v celoti pa je osvojil Kurz (nemški klerikalec 414) in Franz Girstmayer (nemški kandidat) 152 glasov.

Za volitve v 4. kuriji (podeželske občine) je bil, najprej izbran Franz Purgay, ki pa je zaradi bolezni odstopil in ga je nadomestil G. Girstmayer; volilcem se nalaga dolžnost, da volijo »prosto in odkritega moža«, zbrali pa se bodo ponovno »Pri črnem orlu«.⁶⁶

Tradicionalno krepko in glasno so se Nemci pripravljali v mestno-trški kuriji; za Maribor—Ptuj—Slov. Bistrica—Slov. Gradec—Ormož... je govoril dr. Wolffhard, ki je predstavil program ter bil izbran za kandidata.

Eduarda Wolffharda so dva dni pred volitvami predstavili: odvetnik na Dunaju, pomemben mož v Schulvereinu za Sp. Štajersko, nemški izraz in nemški karakter človeka, zavzel se bo za izboljšanje položaja delovnega ljudstva, mož zvestega nemškega čustvovanja in zvestega nemškega srca. Vladi na Dunaju (»poljska vlada«) in »sovražnikom našega ljudstva« pa so zažugali, da so še Nemci v Avstriji, ki najbolj in najzvestejše čez vse na svetu ljubijo in se zato borijo do zadnjega diha svojega ljudstva,⁶⁷ da bo nemška straža na Dravi branjena postala kot je bila od ponosnih prednikov. Vse može se poziva na akcijo (»Alle Mann an Bord«).⁶⁸ Nemški karakter mesta Maribora je že od starih časov (»seit Urvätertagen«) in tak mora tudi biti predan vnukom.⁶⁹

Prof. dr. Josef Pommer iz Celja pa je bil 6. marca 1897 na zborovanju v salonu hotela »Pri zlatem levu« v prisotnosti več kot 300 volilcev prebral program. Zborovanje so zaključili s pesmijo »Straža na Renu«, podobno zborovanje je bilo še v Lichtenwaldu, Brežicah in Laškem. Zborovanja so pokazala »ponosno sliko nemške enotnosti v »Unterlandu«.⁷⁰ Josef Pommer je bil od »Združenja nemških nacionalcev na Štajerskem« (»Verein der Deutschnationalen in Steiermark«) postavljen za kandidata ter je bilo naročeno članom združenja, da glasujejo zanj.

Franz Girstmayer je kandidiral v lipniškem volilnem okraju.⁷¹

Že naslednji dan po volitvah v mestno-trški kuriji so objavili v MZ »da so državnozborske volitve v Unterlande se končale z gladko, izredno prijetno zmago Nemcev... poraz vendskega vodje (»Wendeführer«) pa je za ves svet dokaz, da so mesta in trgi Sp. Štajerske v vsej svoji prevladujoči večini nemški in bodo nemški tudi ostali.⁷² Wolffhard je doživel poraz z dr. Rosino v Ljutomeru (44:50) a je bil le izvoljen v volilnem okraju z 1018:267 glasovom.⁷³

Slavje Nemcev v Celju »je bilo nepopisno«, Pommer je s 640 glasovi proti 508 za slovenskega kandidata zmagal.

V Slov. Gradcu je zmagal slovenski kandidat Robič, kateremu je izdatno pomagala agitacija duhovščine, »katere pa niso poslušali vsi volilci. Nemški nasprotnik upa, da bo takih, ki se črne šibe strahovalke ne bojijo, upajmo, da bo teh vedno več.⁷⁴

Po končanih volitvah so Nemci v komentarju »Spodnještajerske volitve« zapisali med drugim, »da s takimi fanatiki je mir nemogoč, oni morajo biti poraže-

⁶⁵ MZ, 11. 3. 1897

⁶⁶ MZ, 14. 3. 1897

⁶⁷ MZ, 18. 3. 1897

⁶⁸ MZ, 18. 3. 1897 (»Der. E. Wolffhardt pred volilci«)

⁶⁹ MZ, 18. 3. 1897 (8 stran MZ — stran za reklame in oglase in proglaš mariborske obrtne zveze)

⁷⁰ MZ, 11. 3. 1897

⁷¹ MZ, 18. 3. 1897

⁷² MZ, 21. 3. 1897 (prikazana tabela po krajih za leto 1891)

⁷³ MZ, 21. 3. 1897 (dr. V. Melik omenja v »Volitve na slov.« 1018:262) — str. 387 —

⁷⁴ MZ, 21. 3. 1897

ni. Potem bo verjetno možno sporazum z zapeljivci in hujskači vzpostaviti.⁹⁵ Omenjeni izrazi so bili nedvomno namenjeni slovenski strani, pa tudi socialni demokraciji.

DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE — 1900/1901

Nemški tabor na Sp. Štajerskem je že v sredini septembra 1900 spomnil in obenem opozoril volilce V. kurije, da se morajo za volitve do konca septembra ustno ali pisno javiti na mestnem svetu.⁹⁶

Predvolilni boj so že vnaprej označili, da bo po intenziteti prehitel vse prejšnje. Ker je bila poslanska zbornica razpuščena 7. septembra 1900, si Nemci postavljajo življenjsko pomembno vprašanje »ali bo Avstrija, zvesta svojemu zgodovinskemu razvoju, država pod nemškim vodstvom in pod gospostvom nemškega jezika kot državnega jezika ostala ali pa jo bo vodilo k zlomu rajha . . .«.⁹⁷

Na nemške volilce Štajerske je vodstvo Nemške ljudske stranke na Štajerskem v proglasu 8. oktobra 1900 v Gradcu⁹⁸ nasloвило program, ki prepoveduje kakršnokoli paktiranje s slovanstvom in zahteva boj za nemške posesti za vsako ceno.

Teden dni pozneje pa je volilni klic nemških radikalcev zahteval boj z vsemi sredstvi proti slovanskim, fevdalnim in klerikalnim udarcem, zavzeli so se za ločitev od Ogrske, Galicije, Bukovine in Dalmacije, neodvisnost od Rima oz. papeža in židovstva. Predlagajo in zavzemajo se za samostojni, združeni teritorij nekoč k nemški zvezi pripadajočih avstrijskih dežel. Nemški jezik mora biti državni jezik, doseči se mora vsesplošen nemški značaj dežele, ki naj tudi pobira direktne davke. Sklicujejo se na linški program in ga tudi podpirajo.⁹⁹

Volilce se je obvestilo, da je volilni cenaz za mestno-trško kurijo v letu 1900 plačani oz. dolžni znesek 4 fl. davka,¹⁰⁰ oz. za 3. in 4. kurijo 4 guldne direktnega davka, pri obrtnikih pa zadostuje že 3 fl., 15 kr. Volilce opozarjajo, da so še istočasno vsi volilni opravičenci v V. kuriji,¹⁰¹ prikažejo volilni postopek (direktne in indirektne davke, volilni imeniki, reklamacije, volilne legitimacije ter volilni lističi).

V celjskem volilnem okraju je napovedal nemško-ljudski kandidat dr. Pommer zborovanje v Weitensteinu (30. september), Konjicah (4. oktober) in Rogatcu (6. oktober), kar je v začetku novembra tudi definitivno najavil.¹⁰²

V ptujskem volilnem okraju je »neodvisno kmetstvo na Sp. Štajerskem« postavilo Franca Wratschka, predsednika gornjeradgonskega okrajnega zastopa proti dvornemu svetniku Ploju.¹⁰³

Tudi socialna demokracija je postavila kandidate; Cobala za Celje in Dröslerja za Feldbach. Skupaj je bilo postavljeno 59 »Bewerberjev« v splošni kuriji v vseh deželah, razen v Dalmaciji in Bukovini.¹⁰⁴

Za okraj Feldbach—Lipnica—Maribor—Slov. gradec pa bo v V. kuriji od klerikalcev postavljen za kandidata dosedanji poslanec Kurz von Morsey.¹⁰⁵

Mariborski občinski svet je objavil, da bi naj dr. E. Wolffhardt zopet kandidiral.¹⁰⁶

⁹⁵ MZ, 25. 3. 1897

⁹⁶ MZ, 20. 9. 1900

⁹⁷ MZ, 22. 9. 1900

⁹⁸ MZ, 9. 10. 1900

⁹⁹ MZ, 16. 10. 1900

¹⁰⁰ MZ, 6. 10. 1900

¹⁰¹ MZ, 27. 10. 1900

¹⁰² MZ, 6. 11. 1900

¹⁰³ MZ, 15. 11. 1900

¹⁰⁴ MZ, 16. 10. 1900

¹⁰⁵ MZ, 8. 10. 1900

¹⁰⁶ MZ, 27. 10. 1900

Tako se je do sredine novembra 1900 končalo nadvse intenzivno pripravljalo obdobje volitev v državni zbor. Za 27 poslanskih mest (veleposest 4; trgi in mesta — 8; zbornice — 2; podeželske občine — 9 in splošna kurija — 4) so bile razpisane volitve za 3. januar 1901 (splošna kurija), 8. januarja (podeželske občine), 11. januarja (trgi in mesta), 14. januarja (trgovske in obrtne zbornice) ter 15. januarja (veleposest).¹⁰⁷

Vzporedno z akcijo priprav na državnozborske volitve so bile od 19—29. novembra 1900 v Mariboru občinske volitve¹⁰⁸ ter podobne v Ptujju.¹⁰⁹

V Ptujju v 3. kuriji Nemci niso občutili pravega volilnega boja.

Mariborske občinske volitve so za obravnavane državnozborske volitve pomembne v smislu možnosti spremljanja in primerjanja zavzetosti in intenzitete akcij obeh, pri čemer je nedvomno tekla akcija v nekaterih podrobnostih vzporedno kot npr. povdarjanje Maribora kot »stare nemške naselbine . . . , mesto napredka, kulture in trden zaklad in trdnjava nemštva«,¹¹⁰ »prizadevno, ponosno, vodilno in največje mesto »Unterlanda«.¹¹⁷

Poraz v 3. kuriji so mariborski Nemci očitno pričakovali, saj so računali na »nasprotovanje s slovenske, klerikalne in internacionalne socialdemokracije«.¹¹² celo dotedanji predsednik finančne komisije v občinskem svetu Anton Stiebler je »čez noč svojo socialdemokratsko srce odkril in postal popolnoma rdeč«.¹¹³ Vse to je privedlo do tega, da so vse mandate dosegli socialisti. Zmago socialdemokracije so označili kot ljudskogospodarski in nacionalni poraz v prvem naskoku, obžalovali so, da mesto izgublja meščansko miselnost ter apelirali na večjo disciplino in zagnanost za »nemško pravico in navado« pri volitvah v I. in II. kuriji, ki so jo tudi, po pričakovanju, dosegli.

Začela se je nova faza volilnega boja, volitve volilnih mož. Zanimivo je opozorilo v časopisu MZ, da naj posestniki vinogradov opozorijo svoje viničarje na volitve v V. kuriji,¹¹⁴ socialdemokrati pa so objavili volilni shod za 18. november 1900.¹¹⁵ Ob objavi volilnega proglasa s kandidati južnoštajerskih Slovencev so Nemci ničino pripisali »Le počasi naprej! . . . Vihraj naprej, slovanska zastava«.¹¹⁶

V Slovenski Bistrici so bili kot volilni možje V. kurije izvoljeni »nemškona-prednjaški kandidati«.¹¹⁷

Za 6. december so objavili Nemci v Mariboru volilno zborovanje Wolffhardta, ki bo podal poročilo in objavil kandidaturo.

Celjski Nemci so se odločili, da bodo na volitvah 3. januarja 1901 (splošna kurija) volili socialdemokrata Cobala, saj so se odločili za skupno, kompromisno listo, nemških nacionalcev in socialdemokratov, mariborski Nemci pa so se prav tako odločili, da bodo združeno s socialdemokrati »proti klerikalcem in Slovencem šli«.

Za V. volilno kurijo so v Mariboru postavili 38 volilnih mož in sicer: Magdalensko predmestje in »Josefstadt« 10 mož, vzhodni del mesta, Melje in graško predmestje 16, zahodni del mesta s koroškim predmestjem 12 mož.¹¹⁸

V Ptujju so Nemci dobili večino pri volitvah v V. kuriji, čeprav so »mladoslovinci« (»Jungslowenen«) zastopali socialistične kandidate, v Celju so nemški in socialdemokratski kandidati dobili večino »brez boja«.¹¹⁹

¹⁰⁷ MZ, 3. 11. 1900

¹⁰⁸ MZ, 20. 10. 1900

¹⁰⁹ MZ, 1. 11. 1900

¹¹⁰ MZ, 6. 11. 1900

¹¹¹ MZ, 22. 11. 1900

¹¹² MZ, 17. 11. 1900

¹¹³ MZ, 20. 11. 1900

¹¹⁴ MZ, 6. 11. 1900

¹¹⁵ MZ, 15. 11. 1900

¹¹⁶ MZ, 17. 11. 1900

¹¹⁷ MZ, 4. 12. 1900

¹¹⁸ MZ, 1. 12. 1900

¹¹⁹ MZ, 6. 12. 1900

Volitve v Mariboru so izpadle v V. volilni kuriji katastrofalno za Nemce saj so v magdalenskem predmestju dobili le 17 glasov; v Rotweinu, Pobrežju in na Studencih v IV. kuriji nemški nacionalci sploh niso sodelovali — zmagali so socialdemokrati kot tudi v V. kuriji.¹²⁰

Za 5. december 1900 je bil v mariborskem Casinu sklican volilni shod za volilce kandidata Wolffhardta, ki je imel do sredine meseca še več zborovanj; njegovo zborovanje v Radljah so zaključili z »Bismarcklied« in »Wacht am Rhein«.¹²¹

V Lenartu sta na volilnem zborovanju 4. in 5. volilne kurije pred okoli 400 kmečkimi volilci govorila 9. decembra Wratschko in Wesenjak, ki pa so ju volilci zaradi agitacije kaplana Franca Muršiča iz Benedikta pregnali. Polemika o tem incidentu se je v MZ vlekla do konca leta 1900.¹²² Podobno se jima je godilo na zborovanju v Rogatcu in »Mareinu« 28. decembra, kjer pa ju je »motilo okoli 50 Slovencev pod vodstvom dr. Brenčiča«.

Drug incident je nastal po trditvi mariborskega občinskega sveta pri volitvah v III. kuriji, kjer je bilo oddanih 59 volilnih lističev (»Wahlmischbräuche«) in so zato volilne rezultate razveljavili. Krivdo za incident so naprtili meščansko-socialni propagandi, ki pa ji bo dokazano, da »je nemočna, če mi sklenjeno gremo naprej«. Del krivde so pripisali tudi ženskam in njihovi neodločnosti pri pooblastilih za volitve.¹²³

Razpisane so bile nove volitve za III. volilno kurijo za 24. januar 1901, volilci so bili poklicani na energične priprave.

Socialno demokracijo so Nemci napadli ter jo označili kot največjega sovražnika obrtniškega srednjega sloja ter se pri tem sklicevali na »judovskega vodja dr. Adlerja, ki bi naj 3. julija 1896 dejal: »Mi malih obrtnikov ne bomo ohranili.«¹²⁴

V Radvanju in Košakah so socialdemokrati osvojili mesta volilnih mož.

V Konjicah je na volilnem shodu 15. decembra govoril poldrugo uro nemški kandidat za IV. kurijo Ludvik Kresnik, v Pesnici pa so njegov shod napovedali za 23. december v Flucherjevi gostilni, kjer se želi in pričakuje veliko volilcev.¹²⁵

Klerikalci so se okrepili v Sv. Petru pri Mariboru (volilni možje), Nemci so blatili deželnozbornskega poslanca in državnozbornskega kandidata Hagenhoferja (»en pravi farizej«) in Robiča (»korupcionirani vinogradniški posestnik«).¹²⁶

Tako se je končala zadnja faza pred praviimi volitvami, ki so se začele 3. januarja 1901 v splošni kuriji.

Značilen je prispevek v MZ pod naslovom »Volitve« v prvi številki na dan volitev v splošni kuriji:¹²⁷ »Danes se državnozbornske volitve v splošni volilni kuriji na Štajerskem začnejo. Za nas (Nemce) bo v teh dneh volitev kandidata kmečke zveze, Holzerja, proti fevdalno-klerikalnemu baronu Marseyu, posebnega interesa. Že v letu 1897 so tako katoliško-konzervativni volilci izjavili, da za Morseya ne bodo več dali zaupanja, ker ni kmete zastopal in je v državnem zboru vedno le plemstvo podpiral. Sedaj se bo pokazalo ali so klerikalni kmetje kljub odvisnosti v stanju samostojno misliti in ukrepati. Večjega interesa za volitve sicer ni za kmečke občine Maribor, Slov. Bistrica, Konjice in Slov. gradec, ki bodo v torek 8. januarja, kjer bo kmečki kandidat Ludvig Kresnik iz »Kerschbacha« proti zadosti znanemu korumpiranemu vinogradniškemu posestniku in slovenskemu strankarskemu možu prof. Robiču nastopil... Če ne bodo hujskaški kaplani kradli glasov iz volilnih skrinjic je sigurno, da bodo mnogi med njimi svoje glaso-

¹²⁰ MZ, 8. 12. 1900

¹²¹ MZ, 18. 12. 1900

¹²² MZ, 11. 20. in 27. 12. 1900 122. MZ, 11. 20. in 27. 12. 1900

¹²³ MZ, 17. 12. 1900

¹²⁴ MZ, 22. 12. 1900

¹²⁵ MZ, 20. 12. 1900

¹²⁶ MZ, 20. in 22. 12. 1900

¹²⁷ MZ, 3. 1. 1901

ve dali, tako da Kresnik, četudi ne bo dobil zmage, sme zelo veliko večino pričakovati. Tudi so še pomembne volitve v trško-mestni kuriji Maribor, Slov. Bistrica, Slov. gradec, Muta, Radlje, Ptuj, St. Lenart, Ormož, Ljutomer . . . , ki bodo v petek 11. januarja, kjer bo za ponovno izvolitev dosedanji poslanec dr. Eduard Wolffhardt mogel biti uspešen, za nas bodo posebnega pomena . . . protikandidat je dr. Pipuš . . . tu Slovenci ne bodo uspeli, potrebno pa je računati na slovenske inspiracije za to . . . nobena volilna legitimacija nemške stranke se ne sme izgubiti, le tedaj je inpozantna večina dosegljiva . . . naši nasprotniki bodo tedaj videli, da njihova vmešavanja in mahinacije na politične tokove in strankarsko disciplino nimata uspeha. Resnost volilnega boja se ne sme podcenjevati v mariborskih občinskih volitvah v 3. kuriji . . . sveta dolžnost vsakega Nemca je, ne le da sam voli, ampak da z vsemi sredstvi za volitev našega »Bewerba« dela. Nato, ampak le samo nato, bo zmaga naša.«

Za primerjavo so Nemci v MZ, v isti številki, sporočili, da bodo ljubljanski Nemci na volitvah postavili za kandidata za mesto Ljubljana lastnika tovarne Johanna Baumgartnerja »s čimer ljubljansko nemštvo dokazuje, da je iz dolgotrajnih in težkih borb zadnjih desetletij izšlo neporaženo«.

V splošni kuriji v volilnem kraju Maribor je na volitvah socialdemokratski kandidat Drösler dobil 62, klerikalec baron Morsey 59 in kandidat kmečke zveze Holzer 48 glasov. Ko so analizirali pravkar končane volitve so ugotovili, da krščanski socialci in socialdemokrati niso dosegli pričakovanega uspeha, da pa so mandati nemških nacionalcev bili povečani. Štajerska je po tej analizi pripadala: Gornja — krščanskim socialcem, Srednja — klerikalcem in Spodnja — slovenskim klerikalcem.¹²⁸

Volitve v kuriji kmečkih občin so bile tradicionalno neugodne za Nemce, njihov kandidat Ludvig Kresnik je v »Schleinitz bei Marburg« 26. decembra 1900 na volilnem zborovanju predstavil program »zavzemanja za kmečki, delavski in obrtniški stan v državnem zboru«¹²⁹ v nemškem in slovenskem jeziku. Dobil je »zagotovilo obeh strank, da bodo volilni možje v Mariboru dali njemu glasove«.

Rezultati volitev so »kot se je pričakovalo« bili ugodni za slovenskega kandidata Robiča, ki je premagal »kmečkega kandidata Kresnika«; Robič je dobil 193 glasov (v Mariboru 99, Slov. Gradcu 51 in Slov. Konjicah 43), Kresnik pa 105 (Maribor 86, Slov. Gradec 9 in Slov. Konjice 10). Nemci na Sp. Štajerskem so graškemu vodstvu Nemške ljudske stranke zamerili, da ni pravočasno poskrbelo za svoj mandat, saj so upali, da bi v tem primeru lahko celo osvojili poslansko mesto.¹³⁰

V ptujskem volilnem okraju pa je »Slovenec dr. Ploj« prepričljivo zbral 290 glasov in premagal kandidata »kmečke stranke Wratschka«, ki je zbral le 62 glasov.¹³¹

V kmečkih občinah celjskega okraja pa je od 340 volilnih mož volilo le 268 ter je dotedanji poslanec Hugo von Berks (slovenski klerikalec) bil izvoljen z 249 glasovi,¹³² a je vseeno na celotnem Štajerskem Kmečka zveza odvezla na volitvah klerikalcem en sam poslanski mandat.

Največ upov za uspeh so polagali Nemci na volitve v kuriji trgov in mest. Za volilni okraj Maribor—Ptuj—Ormož—Slov. Bistrica—Slov. Gradec—Radlje—Muta—Saldenhofer—Sv. Lenart—Ljutomer—Polstrau, kjer so postavili kandidata dr. Eduarda Wolffhardta, so mu objavili naslednjo karakteristiko:¹³³ »je zvesti sin lepe, zelene Štajerske, njene očetnjave, zastopal bo svoje ljudstvo s svojimi spo-

¹²⁸ Mz, 5. 1. 1901

¹²⁹ MZ, 5. 1. 1901

¹³⁰ MZ, 8. 1. 1901

¹³¹ MZ, 10. 1. 1901

¹³² MZ, 10. 1. 1901

¹³³ MZ, 8. 1. 1901

sobnostmi in znanjem, je odličen član Nemške ljudske stranke, tolmač nacionalnih občutkov in mišljenj svojega ljudstva bo ostal in njegovih gospodarskih potreb, vedno je pomagal, ne da bi pričakoval zahvale, neizbrisen spomenik si je postavil na področju nemške šole, deloval je v Schullvereinu na Štajerskem. Je ljudski mož v najboljšem pomenu besede, vedno ima v mislih svoj nemški narod in vse stanove brez izjeme. V poslanski zbornici se bo boril za razcvet trgovine, obrti in kmetijstva, za položaj delovnega ljudstva ter za meščanske pravice. Je svobodnjaško misleč mož, ki stoji nasproti toku črne, reakcionarne stranke in proti rasti židovskega spekulativnega kapitalizma. Deviza dr. Wolffhardta je »Vse z ljudstvom, vse za ljudstvo!«.

Volilce so pozvali na udeležbo volitev za dr. E. Wolffhardta, opustijo naj vsako mlačnost in brezskrbnost ker »slovenski in internacionalni nasprotniki prihajajo na plan, da nas presenetijo«. Advokata dr. Pipuša omenjajo kot »zadnjega vročega Kranjca«.

Volilce so Nemci s posebnimi vabili v MZ pozvali na volitve za dr. E. Wolffhardta še »Splošni nemški volilni odbor«, »Društveno vodstvo mariborskega obrtniškega društva«, »Društveno vodstvo nemškega društva«, »Društveno vodstvo Mariborskega društva zveze trgovskih nameščencev alpskih dežel« in »Društvo privatnih uradnikov«. ¹³⁴

Dan pred volitvami so bile volilcem sporočene še zadnje podrobnosti: simpatizerji in volilci dr. Wolffhardta se naj zberejo v volilnem lokalu Splošnega nemškega volilnega odbora v »Scherbaumms Weinstube«. Izvolitev Wolffhardta so naložili »kot dolžnost in interes vseh Nemcev in njihovih potomcev«.

Izvolitev dr. E. Wolffhardta za državnozbornskega poslanca so Nemci občutili kot zmago nad klerikalci, ki jim »kljub duhovniški avtoriteti, pisarnam, mehkim stolom... ni nič pomagalo«.

Obširen je komentar po posameznih mestih in trgih Sp. Štajerske: ¹³⁵

V Celju se je število slovenskih glasov dvignilo od 88 v letu 1897 na 105, kar so označili za »terorizem klerikalnega privatništva v Celju.« Čudijo se, kako so lahko nasprotniki dosegli tak rezultat v »zaprtem nemškem mestu«.

V Mariboru je število glasov za Slovence padalo; pred »13 leti je njihov kandidat imel 54, pred 3 leti 53 in sedaj le 29 glasov«.

V Ptujju je bilo 1897 v celoti 176 oddanih glasov oz. 156 za Wolffhardta in 19 za Rosino; ob zadnjih volitvah pa od 215 volilcev kar 196 za Wolffhardta in za Slovence zopet konstantnih 19.

V Slov. Bistrici je bilo pred 3 leti od 57 glasov kar 52 za nemškega in le 5 za slovenskega kandidata, sedaj pa od 75 glasov 68 za nemškega in 7 za slovenskega.

V Slov. Gradcu je bilo pred 3 leti od 44 glasov kar 31 za Wolffhardta, a sedaj od 72 glasov za nemškega 63, slovenskega 7 in socialdemokratskega kandidata 2 glasova.

V Radljah, ki ga označujejo kot »vedno je bilo krepko naše-nemško« od prejšnjih 28 na sedanjih 49 nemških glasov in konstantnih 9 za slovenskega kandidata.

Na Muti, kjer »ostaja močno zavetišče nemštva« je od prejšnjih 28 glasov dr. Wolffhardt dobil 27, sedaj (1901) pa vseh 35.

V Ormožu je bila volilna udeležba slaba; od 103 oddanih glasov predtem, sedaj le 79 in od teh 48 nemških, 23 slovenskih in 8 »razcepljenih glasov«.

¹³⁴ MZ: 8. in 10. 1. 1901

¹³⁵ V Celju se je število slovenskih glasov dvignilo od 88 v letu 1897 na 105, kar so označili za »terorizem klerikalnega pravaštva v Celju«

V Lenartu od prejšnjih 41 glasov (32 za dr. Wolffhardta, 8 za dr. Rosino in 1 neveljaven glas), sedaj 40 glasov od tega 30 za nemškega, 9 za slovenskega kandidata in 1 neveljaven listič.

V Vuzenici »je dobil naš kandidat 10, nasproten pa 3«.

V Središču »je dobil nasprotni kandidat vseh 109 glasov«.

V prejšnjih volitvah je od 1285 oddanih glasov dobil nemški kandidat 1018 in nasprotniki 267; pri sedanjih pa od 1763 oddanih glasov dobijo: dr. Wolffhardt 1187, socialdemokratski kandidat 315, slovenski 253 in 8 razcepljenih glasov.

Ko so komentirali vse te številke so ugotavljali Nemci na Sp. Štajerskem, »da so nam v zadnjem času novi nasprotniki vstali s katerimi se moramo v enaki meri boriti kot s starimi; Mi Nemci se ne smemo nobenega nasprotnika bati, moramo se z njim boriti, misleč na pravi nemški pregovor: »Mnogo nasprotnikov, veliko časti«.

V Celju je mandat osvojil oz. ga zadržal dr. Pommer, ki je s 726:642 glasovi oz. z večino 84 glasov premagal dr. Dečka, kar tisk označuje »za popoln uspeh nemštva«.

Volilni uspeh je zelo vplival na nemško razpoloženje v Mariboru. Volilni prostor so označili za premajhen, saj so na volišča prihajali volilci organizirano iz lokala Splošnega nemškega volilnega odbora, ki je bil v »Scherbaumms Weinstube«.

Marburger Zeitung je objavil 19. januarja 1901 strankarsko pripadnost novoizvoljenih državnozbornih poslancev: od 245 poslancev jih je 48 pripadalo Nemški ljudski stranki (»Deutschen Volkspartei«), 2 Kmečki zvezi (»Bauerbündler«), 31 nemškonaprednim, 4 liberalcem, 11 klerikalnih Slovencev, 10 socialdemokratov in 6 nestrankarskih poslancev, itd.

Konec januarja 1901 se je konstituiral državni zbor in »ples v državnem zboru se je začel«. ¹³⁶

MARBURGER ZEITUNG UND DIE REICHSTAGSWAHLEN IN DER SLOWENISCHEN STEIERMARK SEIT 1886 BIS ZUM 1901

Zusammenfassung

In der ČZN 55 = 22 (1986) 2 behandelte ich in der Studie »Reichstagswahlen in der slowenischen Steiermark seit 1879 bis zum 1885« den Umfang den Umfang des genannten Territoriums, nationale und Grundbesitzstruktur, in Hauptteil aber die vier Reichstagswahlen.

Auch die vorliegende Studie gebraucht als die wichtigste historische Quelle die Zeitschrift Marburger Zeitung. Zeitlich gesehen handelt es sich um die Fortsetzung der Wahlen seit 1886 bis zum 1901. Begleitet wird die Beziehung der Zeitschrift (weilers die Kürzung MZ) zur erwähnten Problematik, die Beziehung zu politischen Parteien, zur Nationalfrage, Wirtschaft, Religion, zum Schulwesen, wie auch zu vielen anderen Erscheinungsformen auf dem Territorium der Untersteiermark im Zeitraum von fünfzehn Jahren.

Bemerkt werden die Zunahme des allumfassenden deutschen Drucks und der grossen Polarisation von zwischennationalen Beziehungen, der Kampf um die Märkte und Städte in der Untersteiermark, und die Erkenntnis der deutschen Seite, dass die Slowenisierung ihr schlimmster Gegner ist. Das ist die Zeit, als auf die politische Szene noch eine neue Gesellschaftskraft, das Proletariat, anzukommen begann, das anlässlich der jedesmaligen Wahlen auch interessant wurde.

Unter den sechs beobachteten Wahlen gibt es drei ordentliche und drei Ersatzwahlen (wegen zwei Rücktritte und wegen des Todes eines Abgeordneten); gerade die Ersatzwahlen zeigen uns die innerliche Differenzierung auf deutscher Seite (1887, 1889).

Es bleibt übrig, noch das dritte Geflecht, also den Zeitraum vom 1901 bis zum 1911 darzustellen, als die letzten Reichstagswahlen in der dualistischen Monarchie stattfanden (sechs Wahlen, davon vier ausserordentliche).

SLOVENSKI ZDRAVNIKI V EVROPSKI IN SVETOVNI MEDICINI

Edvard Glaser*

UDK 61:929(497.12)•1418/196•

GLASER Edvard: Slovenski zdravniki v evropski in svetovni medicini. (Slovenische Ärzte in Europa und in der Weltmedizin.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, str. 335—342.

Izvirnik v slov., povzetek v nem., izvleček v slov. in angl.

Avtor obravnava številne zdravnike od leta 1418 naprej, ki so študirali medicino na Dunaju in drugod ter službovali ali pa dosegali zavidljive časti in dosežke. Omenja nekaj zdravnikov iz polpretekle dobe in sedanjosti, ki so pomembni za Slovenijo, pa tudi one, ki že bivajo v inozemstvu in ki se ne bodo vrnil, pa vendar pomenujo za nas drugo slovensko medicinsko fakulteto ali tretjo univerzo.

UDC 61:929(497.12)•1418/196•

GLASER Edvard: Slovene Physicians in European and World Medicine. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, p. 335—342.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The author discusses numerous physicians from the year 1418 onwards, who studied medicine in Vienna or elsewhere and worked there or attained enviable honours and great achievements. He mentions several physicians from past and present who are important for Slovenia, but also those still living abroad without the intention of returning, but who nevertheless signify for us a second Slovene medical school or a third university.

Odkar se Slovenija vse bolj zaveda sama sebe, prihajamo vedno pogosteje do spoznanj, da v svetu nismo sami, da živijo naši ljudje kjerkoli v Evropi in svetu, kjer so dandanes kakor tudi v preteklosti sooblikovali evropsko znanost, kulturo in civilizacijo. O vsem tem pričajo številna poročila, zapiski in dela. Med nosilce evropskega napredka iz naših krajev prištevamo glasbenike, dramatik, pisatelje, pesnike, iznajditelje, intelektualce nasploh, športnike in mnoge druge.

Živimo na geografskem območju, kjer mejimo s kulturnimi in jezikovnimi skupinami, ki pripadajo Slovanom, Germanom, Uralaltajcem in Romanom. Zdi se, da tako pestrega in raznolikega sosedstva ni daleč naokoli. V takem sosedstvu se dnevno pretakajo iz naroda v narod kulturni, civilizacijski in drugi vplivi. To, kar smo donedavna šteli za negativno in prisodili kar v možno romanizacijo, germanizacijo in podobno, presojamo danes, ko želimo v Evropo, dalekovidno, bodočnosti naravnano, pozitivno in pripisujemo to naši bogati povezanosti z Evropo. Cenimo zgodovinsko vtkanje v Evropo, v višjo življenjsko raven, civilizacijo in kulturo, direktno prenašanje in sprejemanje. Bojazen za morebitno asimilacijo s sosedi je zagotovo pozitivno vplivala pri snovanju »odpora«¹ proti temu v obliki mobilizacije lastnih kulturnih in civilizacijskih potencialov za samouveljavitev in obstoj.

* Prim. prof. dr. sci. dr. med. Edvard Glaser, bolnišnica Maribor.

Že v preteklosti so znali negovati in spoštovati osebnosti izrednega duha, ki so bile sposobne dajati svoje visoko znanje Evropi, ob spoznavanju tega pa tudi opozarjati na njihovo poreklo, ki je že tedaj izzivalo pri sosedih spoštovanje in priznanje vsega novega, k napredku usmerjenega in odprtju navzven, v svet, ob istodobnem prilagajanju vsemu novemu, za kar pa je bilo potrebno znanje svetovnih jezikov in spremljanje dogodkov v svetu v preteklosti ob tedanji omejeni mobilnosti.

Predpogoj za prisvajanje kulturnih in civilizacijskih dobrin pa je bila lastna odprtost in želja po napredku in znanju, za lastno uveljavitev bodisi v znanstveno raziskovalnih zadevah, bodisi v iskanju in pridobivanju materialnih dobrin, ki človeka duhovno in materialno osvobajajo občutka manjvrednosti.

Že samo poseganje po študiju medicine v preteklosti je bilo tvegan in celo drzen korak v znanost in v svet. Vsemu navkljub srečamo slovenske zdravnike v medicini vse od konca srednjega veka naprej do dandanes, s tem da so v novejšem času razkropljeni po vsem svetu že zaradi velikih socialnih revolucij, ki so nam prinašale materialno in duhovno obubožanje. Zatekli so se predvsem na materialno mnogo obetajoči zapad, kjer znanje cenijo in tudi primerno nagrajujejo, razumljiva in sprejemljiva pa je tudi nezmotljiva težnja Evropi in svobodi nasproti. Tako so že naši predniki hiteli k medicini na Dunaj in drugam, čeprav Dunaj takrat v medicini še ni bil ona velesila, kar je postal po prihodu velikega reformatorja dunajske visoke medicinske šole, Gerharda van Swieteneta in predvsem sredi XIX. stoletja s patološkim anatomom Carlom Rokitsanskym, internistom Josephom Skodo, dermatologom Ferdinandom von Hebrum, kirurgom Theodorom Billrothom, psihiatrom Juliusom Wagnerjem-Jaureggom, psihoanalitikom Sigmundom Freudom in drugimi.

Ni izključeno, da je bilo med 146-imi v letih 1317--1450 registriranimi študenti iz naših krajev na Dunaju tudi nekaj medicincev. Le-ti so prihajali iz Ljubljane, Celja, Ptuja, Kranja, Maribora, Kočevja, Kamnika in od drugod. Iz protokolov namreč niso razvidne fakultetne usmerjenosti (1).

Leta 1418 je iz Montpellierja prišel kot profesor medicine na Dunaj Mihael Falconis, fizik in svetovalec grofa Hermana Celjskega. Falconisa pišejo tudi kot Valkonis in je bil najverjetneje rojen na Štajerskem. Leta 1418 je bil na Dunaju izbran za dekana medicinske visoke šole. Rokopis dela »Tractatus de secretis medicinae circa pestilenciales morbos« je ohranjen (1).

Jurij iz Celja (Doctor Georgius de Cilia) je bil promoviran za doktorja medicine v Štefanovi katedrali in vpisan v kolegij dunajskih zdravnikov. Njega štejejo za prvega študenta in doktorja medicine iz slovenskih krajev.

Visoko čast je na Dunaju dosegel tudi naš rojak iz Svečine pri Mariboru, razumnik Andrej Perlach (1490—1551), doktor medicine, profesor matematike in astronomije. Bil je dekan artistske fakultete in štirikratni dekan medicinske fakultete ter rektor univerze na Dunaju (2). Kot večina takratnih strokovnjakov je tudi on briljiral kot matematik in astronom. Ohranjenih je več njegovih pomembnih del (Efemeride in almanahi). Bil je tudi konstruktor astrolabium arithmeticum-a. Tudi on je pokopan v katedrali Sv. Štefana na Dunaju. Ob 500-letnici njegovega rojstva sta Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije — podružnica Maribor in Medikohistorična sekcija Zveze zdravniških društev Slovenije leta 1990 priredila poseben simpozij s prominentnimi predavatelji in gosti. Andreju Perlachu smo vgradili v svečinski cerkvi spominsko ploščo, v sami cerkvi pa namestili posebno tablo s tekstom.

Matija Luban (Matthias Lubenus Styruſ Ciliensis), Urban, je bil Celjan, rojen okoli leta 1540. Po promociji 27. 9. 1576 v Štefanovi cerkvi je bil na medicinski fakulteti predavatelj fizike, leta 1575 pa je postal rektor dunajske univerze, četu- di takrat še ni bil promoviran za doktorja medicine.

Iz Kopra je Santorio Santorio (1561—1636), verjetno Svetina, ki je bil profesor medicine v Benetkah in Padovi. Bil je osebni zdravnik višjih slojev v severni Italiji in na Poljskem, pa Zrinjskih in Frankopanih, Draškovičih in drugih (3). Od leta 1616 je bil predsednik Collegiuma medicum in je zdravnikom podeljeval priznanja v imenu beneške republike. Baval se je predvsem s konstruiranjem ali izpopolnjevanjem medicinskih naprav, med katere sodijo toplomer za merjenje telesne temperature, hidrometer, anemometer (za merjenje moči vetra), pulsilogium (za določevanje frekvence pulsa), trokar za abdominalno in torokalno paracentezo, trirogi kateter za odstranjevanje manjših kamnov iz mehurja, permanentna kopel za kopanje v lastni postelji, idr. Z delom »De medicina statica« je položil temelje fiziologiji presnove.

Mariborčan Žiga Wolfsberger je 14. 5. 1564 na Dunaju pred zborom dunajskih zdravnikov pridobil kvalifikacijo kirurga (2).

Čeprav magister filozofije na dunajskem vseučilišču, je Matthias Qualle Carniolanus (Matija Hvale), ki je bil rojen v Vačah pri Litiji leta 1515, izdal komentarje k Aristotelovim delom o duši. Pomembne so njegove anatomske grafike (2).

Omenjeno naj bo, da je član izpitne komisije medicinske fakultete na Dunaju za dajanje aprobacij za lekarniški poklic leta 1587 postal lekarnar Anton Robič, ki je za medicinsko fakulteto pripravjal teriac.

Od leta 1573 pa do smrti, leta 1582, je bil celjan Miha Klaus (Michael Khlaus), sorodnik in prijatelj Primoža Trubarja, dvorski lekarnar cesarja Maksimilijana in Rudolfa II. (1).

Leta 1606 je postal magister sanitatis — sanitarni inšpektor oziroma šef javne higienske službe na Dunaju Ljubljčan Luka Župan, pozneje Gollerei, Gollerey, pa tudi Collerei in Colerei, ki je celo postal dvorni zdravnik nadvojvode Leopolda, hkrati pa je predaval na medicinski fakulteti. V letih 1612, 1620 in 1624 je bil dekan medicinske fakultete na Dunaju. Po smrti, 4. 1. 1635, so ga pokopali kot že Andreja Perlacha, v katedrali Sv. Štefana (1).

Leta 1633 se je v Ljubljani rodil Janez Krstnik Verbec (Joannes Baptista Verbezius, Carniolus Labecensis), ki je bil leta 1660 promoviran na Dunaju za doktorja medicine. Ta je med drugim napisal razpravo o naravi in uporabnosti Rogaške Slatine. Ponujeno mesto spremljevalca avstrijskih vojskovodij, kot vojaški zdravnik, je odklonil in se vrnil v Ljubljano.

Od leta 1653 do 1672 je bil kapitolski fizik in državni zdravnik kraljevine Hrvatske Sebastjan Tadej Klaus (Sebastianus Thaddeus Claus), ki je leta 1652 promoviral za doktorja medicine na Dunaju. Tudi on naj bi bil slovenskega rodu (1).

Med strokovnjake tedanje dobe in poznejšega časa sodi Marko Gerbec (Marcus Gerbezius) (24. 10. 1658—9. 3. 1718), ki je po filozofskem študiju v Ljubljani študiral medicino na Dunaju, v Padovi in Bologni, kjer je promoviral za doktorja medicine. Dejstvo, da visi Gerbčev portret v »dvorani štiridesetih« na univerzi v Padovi, govori zase. Kot deželni fizik Kranjske se je znanstveno udejstvoval in si pridobil ugled tudi v inozemstvu, predvsem v zvezi z atrioventrikularnim srčnim blokom, kjer so bila njegova zapažanja registrirana pred iznajdbo avskultacije in perkusije. Dokazano je, da je Gerbec prvi, že 44 let pred G. B. Morgagnijem, pa pozneje R. Adamsom in W. Stokesom, opisal sindrom kompletnega atrioventrikularnega bloka. Od tod tudi zahteva po mednarodni reviziji naziva bolezenske slike v »Syndroma Gerbezius—Morgagni—Adams—Stokes« (3, 4). Nastanek in razvoj bolezni je namreč opisal že leta 1692 v razpravi Intricatum-Extricatum. Razpravljal je tudi o škrlatinki v smislu takratnega gledanja. Njegove razprave so natisnili v obzorniku *Miscellanea Ephemerides Academiae Naturae Curiosorum* in v Ženevi izhajajočem *Sydenhamovem Opera medica* (3). Bil je soustanovitelj in v letih 1712 in 1713 (3, 4) predsednik ljubljanske akademije operosorum,

ki je bila osnovana leta 1693 in ki jo lahko vrednotimo za prve temelje poznejše akademije znanosti. Že on je priporočal zdravljenje v Rogaški Slatini in Dolenjskih toplicah (2).

Med upoštewane slovenske zdravnike štejemo tudi telesnega zdravnika cesarja Karla IV. in njegove sestre, Ivana Kovača (1667—1740) (3) (Joannes Faber seu Kovazh), rojenega v Ponikvi pri Preserjeh, ki je pozneje odšel na Nizozemsko, in osebnega zdravnika Petra Velikega, Gregorja Voglerja (Carbonarius) (1651—1717) (3).

Kako pomembne ljudi smo imeli, priča tudi primer Marka Antona Plenčiča (1705—1786) iz Solkana ob Soči, ki je že leta 1762 v svoji »Opera medicophysica in quatuor tractatus digesta...« postavil temelje poznejšim odkritjem, namreč pojavi kliconoštva in aktivne imunosti. On že loči patogene mikroorganizme (contagium vivum) in saprofite. Pozna tudi latentno fazo bolezni, spoznal je, da iste »živalice« povzročajo vedno isto bolezen, čeprav je lahko klinična slika različna. V Plenčiču vidimo tudi predhodnika bakteriologije nasploh (3), že kar okoli 100 let pred Pasteurjem in Kochom.

Tudi Anton Muznik (1726—1803) iz Sv. Lucije na Mostu je po Kernovem vzoru leta 1801 pričel s cepljenjem otrok proti kozam. Leta 1758 je Muznik promoviral na Dunaju, potem, ko je leta 1756 odšel kot prostovoljec — vojaški zdravnik v Transilvanijo, kjer je zatiral kugo. Leta 1763 je služboval na Goriškem, leta 1767 pa ponovno v Transilvaniji. Leta 1796 je postal direktor kirurške šole na Goriškem. Znano je njegovo delo »Clima Goritiense« (1781) z opisom zdravstvenih in higienskih razmer v tem delu Slovenije (3).

Janez Krstnik Mihael Žagar (Sagar) (1732—1813) je bil doma iz Damel pri Vinici ob Kolpi. Po promociji za doktorja medicine na Dunaju leta 1762 je služboval na Moravskem v okolici Jihlave (3).

Kot sistematik je v »Systema morborum symptomaticorum« opisal simptomatiko bolezni. Bavil se je tudi z živinozdravništvom. Štejemo ga za prvega pisca o izkušnjah z reanimacijo utopljenecv. Bil je tudi član Academiae naturae curiosorum.

Jurij Karel Starovašnik (1748—1792) iz Kamnika je bil profesor fiziologije na univerzi v Freiburgu. Leta 1773 je v »De inflammatione uteri« napisal disertacijo o vnetju uterusa. Leta 1781 je kot prvi v Evropi napisal razpravo o moški nerodnosti »De sterilitate humana« (3). Opisoval je tudi morbile, škrlatino, vnetje žolčnika in drugo.

Iz Hrastja ob Muri je doma Matija Prelog (1813—1872) (3). Služboval je v Mariboru, kjer je tudi tiskal prevod Hufelandove Makrobiotike z napotki iz higijene za pametno življenje, ki ga je posvetil Franu Miklošiču (1).

Vincenc Kern (1760—1829) je leta 1789 doktoriral iz kirurgije, nato še iz splošne medicine. Leta 1797 je bil profesor kirurgije in anatomije na medicinskem liceju v Ljubljani. Med prvimi je na Slovenskem opravljaj urološke operacije. Leta 1801 je kljub ugovarjanju kolegov in nekaterih drugih cepil z Jennerjevo vakcino zoper variolo, kar je bilo mnogo prej kot v drugih deželah Avstrogrske. Leta 1805 je postal profesor in predstojnik dunajske kirurške klinike. Že leta 1807 je osnoval institut za vzgojo operaterjev, prav revolucionaren pa je bil z uvedbo odprtega zdravljenja ran (3).

Anton Mihelič (1747—1818) iz Solkana pri Gorici je promoviral na Dunaju. Leta 1776 je bil profesor splošne patologije in nauka o zdravilih na praški univerzi. Leta 1782 je v Pragi obelodanil »Scrucinium hypotheseos spiritum anomalium« (3), kjer se je zoperstavil nauku o obstoju takoimenovanega živega fluida. Ukvarjal se je tudi s problemi iz fiziologije.

Sin znamenitega Ivana Benedikta Gründela (Joannes Benedictus Gründelius Silesius Lichtenwaldensis), ki je bil doma iz Šlezije, je bil član dunajskega

zdravniškega kolegija, ki je v latinščini in nemščini opisal monografijo o Rogaški Slatini, je v Mariboru rojeni Anton Franc Gründel (Antonius Franciscus Xav. Gründel, Styrius Marburgensis), ki je predaval ob proslavi Sv. Kozme in Damjana, stanovskih patronov zdravnikov in lekarnarjev ter opravil na Dunaju izpit za bacalaureata medicine ter disputacijo »De constitutione bilis«. Doktorsko inavgurralno disputacijo je imel 2. 5. 1718 o temi »De passione hysterica«. Doktorat je opravil 4. 8. 1717 (1,2).

Ljubljanski kirurg Edo Šlajmer (1864–1935) je leta 1888 promoviral na medicinski fakulteti v Gradcu. Leta 1891 je prišel v Ljubljano, leta 1892 pa je prevzel vodstvo kirurškega oddelka deželne splošne bolnišnice na Ajdovščini (3). Dalekovidno je ločil aseptične kirurške bolnike od septičnih. To načelo je izvedel na kirurgiji, kjer je uvedel tudi splošno anestezijo s kloroformom. Operativno je deloval na vseh področjih kirurgije. Po preselitvi bolnišnice leta 1895 na Zaloško cesto je tudi tam uvedel moderne principe medicine, prvi v naših deželah pa se je posluževal rentgenskih žarkov. Bil je tudi član številnih zdravniških društev, priznana osebnost, ki je kot kirurg dominirala.

Friderik Pregl (1869–1930), fiziolog in kemik, je bil predstojnik na medicinskem inštitutu v Gradcu, kjer se je bavil predvsem z organsko mikroanalitiko, zaradi česar je bil tudi odlikovan z Nobelovo nagrado in s tem postal edini Slovenec s takim priznanjem.

Franjo Kogoj, akademik, podpredsednik jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, je svetovno znani dermatovenerolog, predstojnik istomenskih klinik v Zagrebu in Ljubljani. Posebne zasluge je imel na področju zdravljenja luesa (2).

Po svojih po svetu priznanih in cenjenih pristopih k identifikacijam žrtev ob masovnih nesrečah, po svojih izrednih nastopih in pristopih kot predavatelj in pisec o raznih temah medicinskih dejavnosti in kot razgledan človek nasploh, pa tudi kot predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter kot velik strokovnjak s področja sodne medicine slovi profesor Janez Milčinski.

Profesor ginekologije v Ljubljani, Franc Novak, je uvedel nove pristope pri operacijah raka na ženskih genitalijah, sicer pa je tudi avtor nadrobno izdelane operacijske tehnike v ginekologiji.

Josip Milič deluje kot profesor fiziologije na univerzi v Montrealu, kjer je cenjen znanstvenik in strokovni pisec s področja svojih raziskovalnih del fiziologije in patofiziologije pljuč.

Profesor rentgenologije Ivo Obrez iz Ljubljane se je uveljavil z uporabo modificiranih medicinskih instrumentov pri izvajanju invazivnih radioloških preiskav.

Vesenjak Mirjam Jelka je profesorica virologije na medicinski fakulteti v Zagrebu, kjer je med prvimi raziskovala viruse klopnega meningitisa in Q-mrzlice (5).

V Lausanni je kot profesor patologije deloval Cveto Božič, Ludvik Perič pa v Salt Lake Cityju, Ludvik Gabrovšek je profesor psihiatrije na Salpetriere v Parizu, Žarko Dolinar pa histopatolog na univerzi v Zürichu. Slednji si je pridobil ime s histopatološkimi študijami srčne mišice pri ishemičnih stanjih srca (5).

Prav tako na univerzi v Zürichu deluje profesor stomatologije in čeljustne kirurgije Milivoj Perko, ki se je proslavil pri posegih pri gnatopalatoshizi.

Profesor Mirko Toš otorinolaringolog na univerzi v Kopenhagnu, se je bavil s proučevanjem rasti mukoznih žlez srednjega ušesa in dihalnih poti ob tem, da je izpopolnil in tudi uvedel nove operativne tehnike v kirurgiji srednjega in notranjega ušesa.

Med svetovno znane kirurge štejemo tudi Zoro Janžekovič, profesorico plastične kirurgije v Mariboru, posestnico številnih visokih inozemskih priznanj.

Uvedla je primarno ekscizijo pri terapiji opeklín III. stopnje in še marsikaj drugega.

Mednarodno se je uveljavil tudi mladi, pred kratkim tragično umrli ljubljanski kirurg Marko Godina, znan po svoji vrhunski mikrokirurški tehniki rekonstruktivne kirurgije in transplantacije. Zelo cenjen je tudi prof. Mirko Dolenc, nevrokirurg v Ljubljani, predvsem po njegovi izdelani mikrokirurški tehniki v nevrokirurgiji.

Bojan Pirkmajer, urolog iz Maribora, je prvi v Jugoslaviji opravil transuretralno resekcijo prostate. Janez Gorjanc s sodelavci pa v Slovenj Gradcu slovijo kot edina ekipa v Jugoslaviji, ki je opravila že preko 50 laparoskopskih odstranitv žolčnika komaj 4 leta po prvi taki operaciji v inozemstvu (5).

Leta 1924 je v Sloveniji Adolf Ramšak v Mariboru prvi opravil transfuzijo krvi, leta 1968 pa Viljem Brumec in Edvard Glaser s sodelavci prvo intrauterino fetalno transfuzijo krvi v Jugoslaviji in na celem vzhodu Evrope, s precizno prenatalno diagnostiko in terapijo. Slednji je na oddelku za transfuziologijo in imunohematologijo Splošne bolnišnice v Mariboru kot prvi uvedel vrsto diagnostičnih testov in terapevtskih storitev v Jugoslaviji, pa tudi v celotni vzhodni Evropi kot npr. separacijo celic s separatorji za in v terapiji, pa široko serološko diagnostiko hepatitisa B, hepatitisa C, HIV-a idr. (5).

Prav gotovo še daleč nismo izčrpali palete onih, ki so doprinašali in še doprinašajo svoje za slovenski narod v medicini. Mnogi pravkar omenjeni niti niso ali pa niso dovolj znani širši javnosti, kako tudi, saj večkrat niso dovolj znani niti medicincem, celo oni ne iz komaj pretekle dobe ali celo sedanjosti. Verjetno tudi znanstveniki in strokovni ambasadorji-medicinci naše dežele doma in v svetu niso sami storili dovolj za svoj dvig iz anonimnosti, verjetno, ker smo taki, da se sami ne potrudimo dovolj, pa tudi iz prevelike skromnosti ali nevoščljivosti.

Večkrat nas na njihove dosežke opozarjajo šele zgodovinarji ali tujci.

Literatura:

1. Grmek, Mirko, Drašen, E.: O slovenskih zdravnikih in naravoslovcih na dunajskem vseučilišču od 14.—17. stoletja. ZV XXVII, 1958, 477—481.
2. Glaser, Edvard in sod.: Znanstveni simpozij z mednarodno udeležbo ob 500-letnici rojstva humanističnega razumnika Andreja Perlacha iz Svečine (1490—1551). Naša bolnišnica XIII, okt. 1990, 1—42.
3. Borisov, Peter: Zgodovina medicine. Cankarjeva založba 1985.
4. Mušič, Drago: Syndroma Gerbezius—Morgagni—Adams—Stokes. Jugoslov. kardiološko društvo, Ljubljana 1977.
5. Glaser, Edvard, Sfiligoj, R., Držecnik, J., Pušnik, F.: Slovenski zdravniki v svetovni medicini. Referat VPŠ Maribor ob prvem svetovnem slovenskem kongresu 27. 6. 1991.

SLOWENISCHE ÄRZTE IN EUROPA UND IN DER WELTMEDIZIN

Zusammenfassung

Es ist ein seltsamer Zufall der kaum wo in der Welt vorkommt, dass sich Slowenien geographisch auf einem Gebiet befindet, welches kulturell und sprachlich gleich an vier verschiedene Nachbarn grenzt: an Slawen, Uralaltaier, Germanen und Romanen. So ist man täglich verschiedenen Kulturen, Zivilisationen und anderen Einflüssen ausgesetzt. Dass, was man in der nahen Vergangenheit als negativ beurteilt hat, als Romanisierung, Germanisierung und ähnliches, gewinnt in der Betrachtung durch das »Prisma Europa« an Wert, besonders durch in die Zukunft gerichtet und mit Europa verbunden, wie ein Bin-

deglied. Wir schätzen die geschichtlichen Verbundenheiten mit Europa, das einen höheren Lebensstandard, gehobene Zivilisation und Kultur verkörpert mit welchem wir direkt kommunizieren, geben und schöpfen. Die Angst einer möglichen Assimilation mit den Nachbarn, wurde mit der Mobilisation eigener potentieller kultureller und Zivilisationskräfte begegnet, für eine Selbstbehauptung und Bestandfestigkeit.

Schon in der Vergangenheit schätzte man Persönlichkeiten die einen besonderen Geist aufwiesen, besonders jene mit hohen Fachkenntnissen, mit den Erkenntnissen dass auch unter den Nachbarn, also unter uns, Menschen gibt, die ihren Beitrag für Europa geben können, die eine Öffnung nach aussen in die Welt bedeuten, die sich gleichzeitig — auch anpassen an alles Neue können, wozu man auch Weltssprachen kennen musste und die Fähigkeit haben musste Neuheiten in der Welt aufmerksam zu verfolgen, was in der Vergangenheit, bei der damaligen Bewegungsbeschränktheit eine Herausforderung war. Eine Vorbedingung zu Aneignung kultureller und zivilisatorischer Güter war eine eigene Bereitschaft und der Wunsch zum Fortschritt und zur Erfassung neuer Erkenntnisse für eigene Behauptung, sei es in der wissenschaftlichen Forschung oder Aneignung geistiger und materieller Güter welche den Menschen von Minderwertigkeitsgefühlen befreien und frei machen.

Unter 146 registrierten Studenten aus Ljubljana, Celje, Ptuj, Kranj, Maribor, Kočevje, Kamnik und anderswo in den Jahren 1317—1450 die in Wien studierten, befanden sich wahrscheinlich auch einige Mediziner.

Im Jahre 1418 wurde Dekan der medizinischen Hochschule in Wien Michael Falconis (Valkonis), der wahrscheinlich aus der Steiermark kam.

Doktor Georgius de Cilia (Jurij iz Celja) wird als erster Student und Doktor der Medizin aus unserer Gegend angesehen.

Andreas Perlach (1490—1551) war Dekan der artistischen Fakultät, vierfacher Dekan der medizinischen Hochschule und Rektor der Universität in Wien (im Jahre 1990 gab es in Maribor ein eigenes Symposium darüber), der auch im Stephansdom beerdigt wurde.

Matthias Lubenus Styru Ciliensis (Matija Luban oder Urban) promovierte am 27. 9. 1578 im Stephansdom zum Doktor der Medizin.

Santorio Santorio (Svetina) (1561—1636) aus Koper war Leibarzt der Zrinski, Frankopan und Draškovičs. Er war Professor der Medizin in Venedig und Padua, Erfinder vieler Instrumente und legte mit seiner Arbeit »De medicina statica« den Grundstein der Physiologie des Stoffwechsels.

Im Jahre 1606 wurde Gollerei, Gollerey, Collerei oder Colerei (Luka Župan) aus Ljubljana, Magister sanitatis in Wien, in den Jahren 1612, 1620, 1624 aber Dekan der medizinischen Fakultät in Wien. Am 4. 1. 1635 wurde er wie einst Andreas Perlach, im Stephansdom beigesetzt.

Der aus Slowenien stammende, in Wien promovierte Sebastianus Thaddeus Claus war Physik des Kaptols und Staatsarzt des Königsreiches Kroatien.

Marko Gerbezius (Gerbec) aus Ljubljana studierte in Wien, Padua und Bologna. Er erkannte schon 44 Jahre vor G. B. Morgagni (später R. Adams und W. Stokes) das Syndrom des kompletten atrioventrikulären Blocks, sonach der Vorschlag zur Umbenennung des Syndroms in Syndroma Gerbezius—Morgagni—Adams—Stokes. Er war auch Mitbegründer und in den Jahren 1712—1713 Vorstand der Academia operosorum in Ljubljana.

Der in Ponikva bei Preserje geborene Joannes Faber seu Kovazh (Ivan Kovač) (1667—1740) war Leibarzt des Kaisers Karl des IV. und seiner Schwester, später ging er nach den Niederlanden.

Leibarzt des Peter des Grossen war auch Gregor Carbonarius (Vogler) (1651—1717).

Mit seiner Arbeit »Opera medicophysica in quatuor tractatus digesta...« stellte Marko Anton Plenčič (1705—1786) aus Solkan am Isonzo die Grundlagen späterer Erkenntnisse über die Keimträger und der aktiven Immunität, schon 100 Jahre vor Pasteur und Koch.

Anton Muznik (1726—1803) aus Lucija na Mostu began nach Kerns Vorbild mit der Impfung der Kinder gegen Pocken. Er war auch freiwilliger Militärarzt in Transilvanien, wo er die Pest bekämpfte.

Janez Krstnik Mihael Žagar (Sagar) (1732—1813) aus Damle bei Vinica an der Kolpa beschrieb systematisch die Krankheitssymptome, aber auch seine Erfahrungen bei der Reanimierung Ertrunkener.

Jurij Karl Starovašnik (1748—1792) aus Kamnik, war Professor der Physiologie an der Universität in Freiburg.

Matija Prelog aus Hrastje an der Mur befasste sich mit der Hygiene zum gesunden Leben.

Vincenc Kern (1760—1829) war Professor und Vorstand der Wiener chirurgischen Klinik. Im Jahre 1807 gründete er das Institut zur Erziehung der Operateure.

Anton Mihelič aus Solkan bei Görz war Professor der allgemeinen Pathologie und Arzneinlehre an der Prager Universität.

Friedrich Pregl (1869--1930) war Vorstand des medizinischen Instituts für organische Mikroanalytik in Graz wofür er auch als einziger Slowene den Nobelpreis bekam.

Es gab noch einige namhafte Kollegen, die im Beitrag angeführt wurden, aber auch einige, die in der Halbvergangenheit und der Gegenwart von grösster Bedeutung waren, so wie Franjo Kogoj, der als Dermatovenerologe auf der Klinik in Zagreb und Ljubljana tätig war und sich mit der Heilung des Lues seinen Namen machte. Ein weiterer namhafter Kollege ist der Gerichtsmediziner Prof. Dr. Janez Milčinski, der Gynekologe Prof. Dr. Franc Novak in Ljubljana, Josip Milič an der Universität in Montreal, Ivo Obrez, Röntgenologe in Ljubljana, die Virologin Mirjam-Jelka Vesenjajk in Zagreb, Cveto Božič Professor der Pathologie in Lausanne, Ludvik Perič in Salt Lake City, Ludvik Gabrovšek Psychiater in Salpetriere in Paris, Žarko Dolinar in Zürich, Mirko Toš, Othorhinolaryngologe in Kopenhagen, Prof. Dr. Zora Janžekovič in Maribor die die primäre Excision in der Therapie der drittgradigen Verbrennungen einführte, international bekannt war Marko Godina, seinen Namen machte sich auch Bojan Pirkmajer und Janez Gorjanc in Slovenj Gradec, Adolf Ramšak, der die erste Transfusion in Slowenien durchführte, Viljem Brumec und Edvard Glaser et al, die die erste intrauterine fötale Transfusion in Jugoslawien und weithin in den Osten durchführten, sowie letzterer der auch die erste Zellseparation und die erste Hepatitis C und anti HIV Testierung im selben Raum durchführte u.A.

Dazu gehören noch eine Reihe von Kollegen, die bekannt geworden sind und noch im Ausland agieren. Viele von diesen werden wegen der besseren materialien Bedingungen nicht mehr zurückkehren, sie werden aber dem slowenischen Volke zur Verfügung stehen und bilden auch heutzutage als wissenschaftliche und fachliche Ambassade-Mediziner den Grundstein der zweiten medizinischen Hochschule Sloweniens aber auch die dritte Universität. So wäre es an der Zeit, dass auch in Slowenien erkannt wird, dass auch Angehörige eines kleinen Volkes in der Medizin für ihr Volk und für Europa von Bedeutung sind.

DEVET DESETLETIJ ELEKTRIKE V MEŽIŠKI DOLINI

(Pregled začetkov in razvoja elektroenergetike v rudniku Mežica)

Štefan Lednik*

UDK 621.311(497.12 Mežiška dolina)•1899/1957•

LEDNIK Štefan: Devet desetletij elektrike v Mežiški dolini. (Neun Jahrzehnten Elektrifizierung in Mežiška dolina.) Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 32(1922)2, str. 343—355.

Izvirnik v slov., povzelek v nem., izvleček v slov. in angl.

Avtor obravnava začetek in razvoj elektroenergetike v Rudniku Mežica, njen pomen za obstoj in varnost podjetja, zlasti v obdobju, ko javnega elektroenergetskega sistema še ni bilo

UDC 621.311(497.12 Mežiška dolina)•1899/1957•

LEDNIK Štefan: Nine decades of electricity in the Meža Valley. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 63 = 28(1992)2, p. 343—355.

Orig. in Slovene, summary in German, synopsis in Slovene and Engl.

The Author is describing the beginning and the development of electric energy system with Rudnik Mežica and its significance for the existence and security of the enterprise. The period, when the public electric system did not exist yet, is particularly emphasised.

Nedavno je poteklo 93 let, kar je v Mežiški dolini pa tudi na vsem južnem Koroškem tedanje Avstroogrske prvič zasvetila električna luč. To se je zgodilo leta 1899, ko so v leto poprej dograjeni novi osrednji topilnici mežiškega rudnika svinca in cinka v Žerjavu postavili za pogon njenih naprav še električno centralo. Torej smo dobili pri nas elektriko le 16 let zatem, ko se je leta 1883 ta pojavila v Mariboru, prvič na tleh današnje Slovenije. »Marburger Zeitung« je namreč 4. aprila 1883 priobčila novico z naslovom »Električna razsvetljava«. V njej sporoča, da je podjetje Karl Scherbaum, umetni mlin, vpeljalo v svojem obratu električno razsvetljava s 36 žarnicami, ki jih je očitno napajal majhen enosmerni dinamno (Zbornik Razvoj elektrifikacije Slovenije, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1976, str. 24).

Po zgraditvi prve rudniške elektrarne je poslej vse do leta 1957 celoten razvoj elektrifikacije zgornje Mežiške doline — tudi naselij, katerih napajanje šele takrat prevzame elektro distribucijsko podjetje Slovenije — pretežno v znamenju rudniške elektrike.

* Štefan Lednik, upokojenec, Mežica

Leta 1889 prevzame dediščino nekdanjih številnih lastnikov rudišč in naprav družba Bleiberger Bergwerks Union iz Celovca (BBU). Glavnino te dediščine je predstavljala leta 1808 ustanovljena rudarska družba Gregorja Kompoša in Franca Brunnerja v Mežici, z jamami na Fridrihu, Bregu, v Žerjavu in Podpeci ter s centralno separacijo — izbiralnico rude in topilnico na Poleni.

Družba BBU si je po preučitvi rudnih zalog naredila obsežen načrt nadaljnega razvoja podjetja. Odločila se je predelovalne obrate na Poleni (delujoče še do leta 1906) opustiti, obenem z drugimi manjšimi izbiralnici in topilnicami ter osredotočiti vso predelavo na manj krajih. Kot je omenjeno že spredaj, so novo centralno topilnico dogradili leta 1898 v Žerjavu. Dotlej so se izbiralnice in topilnice oskrbovale z rudo le z bližnjih površinskih kopov, segajočih le nekaj deset metrov v globino. Šele družba BBU je mogla začeti prodirati za sledmi rudnih žil globlje v pogorje. Zato sprva še ni bilo jasno, kako bodo kasneje glavni centri Mežica, Žerjav in Podpeca mogli biti povezani z rovi in transportnimi napravami skozi tako obsežni rudni svet in kako transportirati tudi skozi jamo povečane količine nakopane svinčeve in cinkove rude do izbiralnic in topilnice.

Zaradi bogatih odkritih rudnih zalog v Podpeci (Heleni) so tam leta 1901 dogradili novo moderno izbiralnico rude, ki je potem obratovala do leta 1928. Leta 1886 so začeli v Mežici vrtati — še danes osrednji — Glančnikov rov, imenovan po takratnem upravitelju družbe BBU v Mežici. Do leta 1906 so povezali gornja obzorja v Podpeci s Helenskim in Fridrihovim jaškom z Glančnikovim rovom in Mežico. Takrat je še očitno prevladovala zamisel, da bi po tem rovu vozili iz spodnjih obzorij poleg nakopane jalovine tudi vso rudno izkopsnino, ki bi jo predelali v na novo projektirani izbiralnici v Mežici, v bližini Glančnikovega rova, onkraj reke Meže, zgrajeni na zemljišču kmeta Pustnika. Pridobljeni rudni koncentrat pa bi potem vozili po cesti in pozneje po železnici v topilnico v Žerjavu. O tej predvideni centralni izbiralnici več kasneje pri opisu elektrarne Pustnik. Zanimivo je omeniti, da rudniška poročila in dosedanja kronisti o tem neizvršenem projektu niso nič kaj zapisali. Enako kot tudi ne o nekaterih variantah okrog gradnje elektrarn, ki jih bom v tem zapisu nekoliko osvetlil.

Zamisel o centralni izbiralnici v Mežici so kmalu opustili, saj so helenska obzorja že v naslednjih letih povezali z Igerčevim jaškom ter z leta 1911 dograjenim Neuburgerjevim rovom z Žerjavom. Zato so se odločili zgraditi centralno izbiralnico bližje topilnici v Žerjavu, kjer stoji še danes. Obratovati je začela leta 1914. Izpred Neuburgerjevega rova pa so potegnili do nje in do topilnice še transportni žičnici za rudo oziroma za rudni koncentrat.

Po Glančnikovem rovu so poslej iz jame vozili le jalovino na odval, kjer je onkraj ceste nastajal vse večji nasip. Vendar je bil ta prva desetletja še kar majhen. Povečevati se je začel šele zadnja leta pred drugo svetovno vojno, predvsem pa po njej, do leta 1950, ko so svet proti Mežici končno nehali zasipavati. Na nasipu, ki tudi nosi ime Glančnik, pa so zadnjih 20 let postavili novo upravo jame s kopalnicami, novo žago in mizarski obrat, nove tovarniške dvorane obrata TOM (tovarna opreme).

Z opisanimi povezavami skozi rudnik je bila podana osnova rudniškega infrastrukturnega sistema, ki se je seveda do danes še močno razširil. Doslej so namreč izvrtali že okrog 700 km rofov. Še pred leti jih je bilo okrog 100 km opremljenih za električno vleko, še več pa samo s tiri, s kompresorskimi cevovodi, električnimi in telefonskimi kabli itd.

Od začetka 19. stoletja naprej, ko so se pričeli prej osamljeni rudarski podjetniki tudi združevati in se je zato povečala njihova gospodarska moč in tehnična zmogljivost, so začeli pri rudarjenju že uvajati skromno mehanizacijo na ročni in vodni pogon. Vodni pogoni so služili predvsem v majhnih topilnicah in izbiralnicah rude, takrat razkropljenih po širnem območju od Polene, Brega, Plata v Me-

žici, mimo Žerjava z Grabnom, Mušenika in Pristave pri Črni, do Podpece in Tóple.

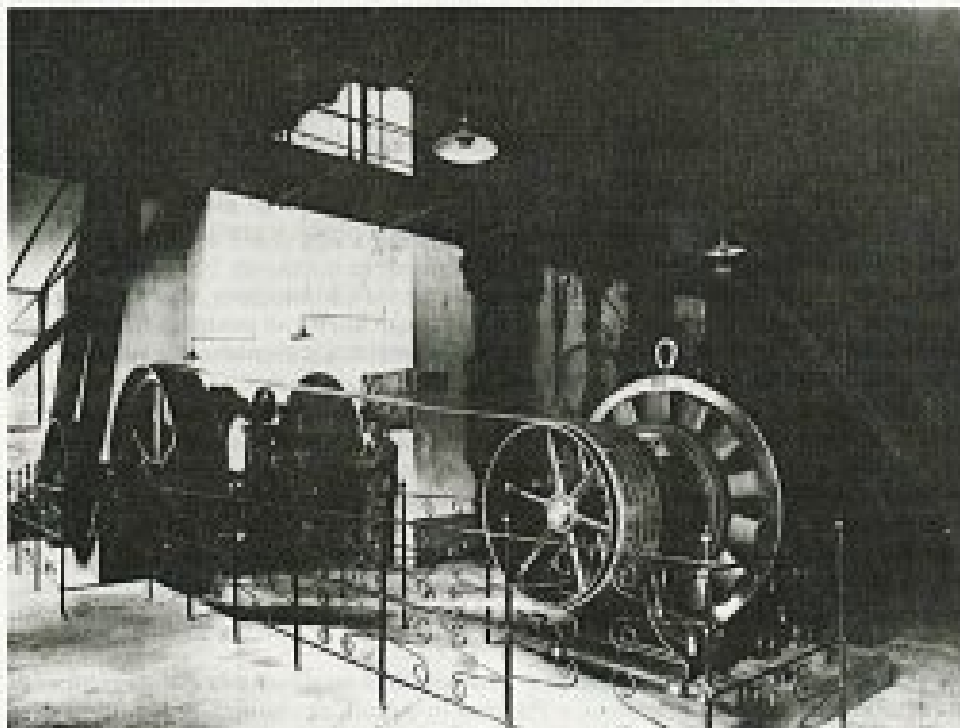
Večji razmah pa je rudarstvo in predelava rude moglo dobiti šele z uvedbo elektrike, torej energije, ki je ni bilo nujno porabiti na kraju kjer se je proizvedla, ampak so jo lahko »transportirali« tudi do bolj oddaljenih delovišč in celo v samo jamo.

Poglejmo po vrsti, kako in kje so pri Rudniku Mežica gradili elektrarne in čemu so sprva predvsem služile. Kako so se z leti med seboj in z obrati povezovale v kar zajeten elektroenergetski sistem.

Hidroelektrarna Žerjav (1899—1941)

Elektrarno so postavili za pogon naprav in za razsvetljavo v novi centralni topilnici podjetja, dograjeni leta 1898. Sprva so jo nameravali zgraditi v zaselku Balós med Žerjavom in Črno, na mestu okrog leta 1880 opuščenih fužin v Mušeniku. Tam bi lahko uporabili njihovo zaježitev na reki Meži in dotočno korito — rake do bodoče elektrarne.

Ugodnost obstoječe zaježitve Meže z razpadajočim dotočnim koritom in zgradbo, kar vse bi morali temeljito obnoviti, pa je bila vseeno premajhna. Raje so se odločili zgraditi elektrarno v Žerjavu v sami topilnici. K temu so jih navedle še naslednje prednosti: Elektrarno so približali neposredno porabi elektrike, obenem so se izognili visokonapetostni izvedbi elektrarne in transformatorski postaji, odpadel pa je tudi 1,4 km dolg visokonapetostni kabel iz Balosa do Žerjava.

Strojnica hidroelektrarne Žerjav, 1899—1941

Razpoložljivi padec Meže od jezua do spodnje vode je bil večji kot v Balosu, zato so pridobili na moči. Oskrba elektrarne in jezovne naprave v središču obrata je bila neprimerno ugodnejša kot v oddaljenem in osamljenem Balosu.

Elektrarna je bila opremljena s Francisovo turbino 160 KM in s trifaznim generatorjem moči 80 kVA, 50 Hz, 220 V.

Hidroelektrarna Tópla v Podpeci (1901—1944)

Postavili so jo za napajanje takrat zgrajene nove izbiralnice rude v Podpeci, obenem pa so z njo nekaj pozneje že napajali tudi prve jamske električne vrtalne stroje in lokomotive v helenskih revirjih.

Locirali so jo v dolini Meže, ob cesti v Koprivno v podpeškem zaselku Šmelc ob križišču, kjer se odcepi cesta v dolino Tóplo. Zgradba stoji še danes, le da prostor nekdanje strojnice služi za drvarnice, v nadstropju pa so stanovanja, ki so nekdanj služila strojnikom centrale.

Elektrarno je poganjala voda potoka Tópla, zajezena dobrih 100 m višje v dolini. Opremljena je bila s tremi agregati. Dva sta poganjali visokotlačni turbini Schwamkrug po 150 KM in s trifaznima generatorjema po 125 kVA. Tretji agregat pa je imel Francisovo turbino 45 KM z generatorjem 40 kVA. Skupna inštalirana moč elektrarne je znašala 290 kVA.

Zaradi oddaljenosti od delovišč in potrebnega »transporta« elektrike so se odločili za visokonapetostno izvedbo elektrarne 3 kV, kar je tedaj predstavljalo normalni red napetosti. Od centrale do izbiralnice so potegnili 3120 m dolg daljnovod. Naprej do obratnih zgradb pred vhodom v rov Helena in v jamo pa so potegnili kabel.

Hidroelektrarna Poléna v Mežici (1907—1966)

Hidroelektrarno Polena so postavili v zgradbi nekdanje glavne rudniške topilnice. Zgradba stoji še danes. Enako kot v HE Topla so v strojnici danes drvarnice, v ostalem delu zgradbe pa stanovanja.

Zaježitev Meže iz leta 1834 so obnovili, povišali krono jezua, da so dosegli višji padec. Namesto prejšnjega lesenega dotočnega korita so postavili betonskega. Elektrarna je bila opremljena z dvema Francisovima turbinama po 195 KM in z generatorjema po 180 kVA za napetost 3,3 kV.

Istočasno so potegnili iz Helene skozi rudnik in po površju do HE Polena kabel. Tako so z 12.630 m dolgim visokonapetostnim vodom — ko so ga kar pod cesto podaljšali še do HE Žerjav — povezali vse tri elektrarne v enoten sistem paralelno delujočih central, s čimer so se obratovalne razmere porabnikov znatno izboljšale.

Po ugotovitvah zbornika Razvoj elektrifikacije Slovenije, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1976, str. 56 in str. 168, je bil to sploh prvi, čeprav še majhen elektroenergetski sistem paralelno delujočih elektrarn v Sloveniji (najbrž pa tudi v Jugoslaviji?).

Za sporazumevanje med elektrarnami pa tudi za povezavo rudniškega vodstva na Poleni z obrati v Žerjavu, v Podpeci in v jami, so obenem potegnili na trasi HE Topla—Podpeca—rudnik—Polena—Žerjav—HE Topla še krožni indukcijski telefonski vod, dolg okrog 25 km.

Hidroelektrarna Glančnik v Mežici (1911—1914)

Postavljena je bila ob tedanji strugi Meže, na levi strani današnje republiške ceste, tik pred danes še stoječim cestnim tunelom, na Glančniku. Poganjala jo je jamska voda iz Glančnikovega rova. Ta, tedaj in še danes, glavni rudniški rov, je bil vse do leta 1936 najnižji v rudniku. Od njega na koti + 510 m so se vzpenjala rudišča z rovi in jaški le kvišku, vse v pogorje Pece. Že kmalu po začetku gradnje je več km dolgi rov marsikje presekal kako podzemeljsko vodno žilo in vse vode so se stekale po njegovem koritu, poglobljenem pod tračnicami, na površje. Rov je, kot tudi v nekaterih drugih takratnih rudnikih Avstroogrske, dobil zato ime Erbstollen = dedni rov, ker je »podedoval« oziroma nase povzel vso vodo iz rudnika.

Zaradi za elektrarno majhnega vodnega pretoka, za rudarje pa vseeno nevshečno velikega, 100 do 150 l/sek in razpoložljivega padca okrog 12 m, je znašala inštalirana moč generatorjev le 2×30 kVA, napetosti 3,3 kV. Opremo elektrarne so menda ugodno kupili v Slovenski Bistrici, ko je tam niso uporabili.

Elektrarno so zaradi neznatne moči že leta 1914 ukiniti. Vodo iz Glančnikovega rova pa so speljali po 700 m dolgem pokritem kanalu v dotočni kanal HE Polena, kjer je dajala več učinka, pozneje pa je dodatno pomagala poganjati še HE Pustnik.

Zanimivo je omeniti, da so vodo iz Glančnikovega rova koristno uporabili že prej, ko še ni stala HE Polena, in zato pri začetni gradnji rova niso imeli na razpolago električne energije. Ko so po letu 1886 z rovom napredovali že nekaj sto metrov v globino, se je pojavil problem njegovega prezračevanja. Zato so na kraju, kjer so pozneje zgradili HE Glančnik, postavili lesen vodni stolp, premera okrog 1,5 m in 2—3 m višine. To je bila nekaka zračna batna črpalka, ki jo je poganjal vodni curek, napeljan navzdol od Glančnikovega rova po lesenem koritu. Zrak iz črpalke so speljali v rov po pločevinastih ceveh. Napravo so podrli šele po letu 1907, ko so tu mimo potegnili novo traso današnje republiške ceste.

Dieselska elektrarna Žerjav (1912—1941)

Zaradi predvidene gradnje centralne izbiralnice rude v Žerjavu so tam leta 1912 postavili dieselsko centralo, saj je bila moč dotedanjih hidrocentral ob sušnih mesecih prešibka, da bi mogla prevzeti še trajno napajanje močnih pogonov v izbiralnici.

Postavljena je bila na mestu današnjih parkirnih prostorov pred vhodom v žerjavske obrate. Opremljena je bila z dieselskim motorjem 300 KM in z generatorjem 250 kVA, 3,3 kV. Obratovala pa ni stalno, temveč le v obdobjih manjše proizvodnje hidroelektrarn.

Iz leta 1912 narejenega načrta električnih naprav rudnika je razvidno, da je bilo na območju podjetja razporejenih 12.875 visokonapetostnih kablov, 3120 dolg daljnovod, 1298 m nizkonapetostnih kablov v jami, 13.963 m elektrificiranih lokomotivskih prog v jami, 6 transformatorskih postaj na površju in 6 v jami. Rudniške naprave je napajalo 5 elektrarn s skupno inštalirano močjo 1040 kVA.

Hidroelektrarna Pustnik v Mežici (1917—1967)

Gradili so jo med prvo svetovno vojno. Pri njeni gradnji in pri velikih zemeljskih delih v zvezi z njo je bilo poleg drugih delavcev zaposlenih tudi nekaj sto ru-

skih vojnih ujetnikov. Ti so stanovali v dveh velikih barakah. Odtod tudi izvor, danes sicer redkeje, uporabljenega izraza »barakarji« za stanovalce v Knapovski ulici pod nasipom jalovine ob današnjem mežiškem stadionu.

Obsežna zemeljska dela na tem območju okrog Glančnika in Polene so se sicer pričela že prej, saj so od začetka vrtnanja Glančnikovega rova, do dograditve elektrarne Pustnik leta 1917 ves nakopani material uporabili pri teh gradnjah.

Podjetje BBU je že kmalu odkupilo lepo ravnico posestnika Pustnika, segajočo tedaj vse od domačije do današnje republiške ceste oziroma do takratne struge Meže. Njena struga je tekla tedaj od Orešnikovega mostu na Poleni v loku proti Glančniku, nato ob cesti, mimo današnjega stadiona nazaj v sedanje rečno korito.

Med gradnjo elektrarne so od Polene navzdol do današnjega narodnega doma uredili z izkopi in nasipi novo, ravno umetno strugo, dolgo 700 m, široko na vrhu nasipov 25–30 m. V njej so postavili jezovno napravo in od nje napeljali do 500 nižje ležeče centrale pokrit dovodni kanal, od centrale pa mimo današnjega kopališča 200 m dolg odprt odvodni kanal. Strugo Meže so nato regulirali še navzdol, skozi vso Mežico, do Senčne vasi, saj je bil prej njen tok v tem delu bolj vijugast. Regulacijo struge v tem delu je bilo potrebno opraviti tudi zaradi gradnje rudniške ozkotirne železnice iz Prevalj, ki je potekala istočasno in je njena trasa tekla tod tik ob Meži, nato pa po današnji Prežihovi in Knapovski ulici ter po republiški cesti skozi tunel proti Poleni. Dolžina vse nove in regulirane struge je znašala 1,7 km. To je bil za takratne graditelje, »opremljene« zgolj s človeško delovno silo, gotovo kar precejšen podvig.

Prej, že v letih 1907/1908, so uredili na dolžini okrog 850 m novo cesto ob tedanji strugi Meže pod Glančnikovem rovu, vse do Polene. Javna cesta proti Poleni je prej tekla iz Mežice po klancu v pobočje ter neposredno mimo vhoda v Glančnikov rov. Odtlej je ostala na stari trasi le še rudniška servisna cesta. Saj ni bilo mogoče dopustiti javnega prometa na tesnem prostoru pred vhomom v rov, ki so ga z nasipi sicer razširili, a so tod tekli tudi tiri rudniške jamske železnice, postavljali pa so še druge naprave, delavnice, skladišča in upravne zgradbe.

Iz ohranjenega načrta »Situation der Wasserkraftanlage in Miessberg (jenseits)« — danes bi mu rekli lokacijski načrt elektrarne Pustnik (in zemeljskih del ob njej okrog Glančnika), potrjenega od oblasti v Velikovcu 4. septembra 1908, so razvidne naslednje načrtovane gradnje:

- opisana prestavitev reke Meže,
- postavitve mostu v obliki tunela od vhoda v Glančnikov rov čez novo cesto z železniškim tirom za kasnejše nasipavanje jalovine na pridobljenem prostoru,
- položitev železniškega tira do 150 m oddaljene pogonske postaje žičnice, dolge 230 m, za transport rude do nove izbiralnice,
- v pobočje Pustnikovega sveta postavljeno poslopje nove centralne izbiralnice rude, s florisno površino okrog 3000 m².

Tunel-most čez cesto so dogradili leta 1909. Ta predstavlja danes zaradi premajhnega profila precejšnjo oviro za promet. Leta 1917 so dogradili tudi hidroelektrarno. Gradnja žičnice in izbiralnice pa je odpadla zaradi njene bolj smotrne prestavitve v Žerjav, kar je omenjeno že spredaj.

Zaradi opisanih gradenj je bilo na tem prostoru več desetletij položenih na stotine metrov tirov, po katerih so z vozički prevažali jalovino in drug material na gradbišča. Zraven tega pa so brneli razni stroji, odmevale so eksplozije ob razstreljevanju itd. V tem času je predstavljala Mežica z rudnikom menda enega največjih industrijskih gradbišč v tedanji deželi Koroški. Gotovo je vse to videl in doživljal tudi mladi Prežihov Voranc, ko je pozneje v romanu Požganica zapisal v poglavju »Mežica zruši oblast«, ko opisuje Petruhovo pot proti Poleni:

Hidroelektrarna Pustnik, 1917—1967

Žerjav okrog leta 1922. Spredaj desno dieselska elektrarna, v sredini topilnica s hidroelektrarno, levo izbiralnica

»... Zadnja leta se je tukaj neprestano stresalo ozračje od grmenja motorjev, turbin drezin, ventilatorjev, dvigal...«

Elektrarna Pustnik je bila opremljena z dvema Francisovima turbinama na isti osi z močjo 374 KM in z generatorjem 360 kVA, 50 Hz, 3,3 kV.

Termoelektrarna Žerjav (1925–1941)

Zaradi razširitve obratov in uvedbe večjih kompresorjev v jami so leta 1925 zgradili v Žerjavu termoelektrarno s parnim batnim strojem in generatorjem 715 kVA, 3,3 kV. Stala je ob potoku Jázbina v zgradbi, kjer je danes glavna rudniška transformatorska postaja. Kurili so jo z zagorskim premogom, enakim, kot so ga uporabljali tudi za peči v topilnici in za svojo železnico. Ta je stekla leta 1918 le do Mežice, leta 1921 pa so jo podaljšali še do Žerjava (ukinjena je bila leta 1934).

Enako kot dieselska elektrarna je tudi parna elektrarna služila predvsem kot aktivna rezerva ter je obratovala včasih le nekaj dni ali mesecev na leto. Domačini so ji poleg uradnega imena parna centrala kratko nazivali kar »parna«.

Hidrocentrala Tórče v Mežici

Elektrarna je uporabila jezovno napravo, dotočni kanal in zgradbo nekdanje Torčeve žage grofa Thurna iz Raven, ki so jih ob gradnji seveda obnovili in preuredili. Opremljena je bila s Francisovo turbino 360 KM in generatorjem 300 kVA, 3,3 kV. Žaga je tukaj obstojala že prej, grof Thurn jo je leta 1876 povečal, ko jo je odkupil od nekdanjega mežiškega posestnika Torca.

Dotlej opisane elektrarne so pred začetkom druge svetovne vojne imele skupno inštalirano moč 2415 kVA oziroma izrabno delovno moč 2000 kW. Elektrarne na Meži so bile urejene za pretoke vode od 3 do 5 m³/sek ter so izrabljale padce od 6 do 11 m. Zaradi neenakomernega pretoka vode v Meži, odvisnega od hidroloških razmer, skorajda hudourniškega značaja, porabe energije oziroma moči porabnikov v obratih ni bilo mogoče prilagoditi največjim možnim močem elektrarn, ampak le povprečnim, pravzaprav celo majhnim, kakršne so bile zagotovljene večji del leta. Od začetka obratovanja nove izbiralnice v Žerjavu naprej je znašala proizvedena in seveda porabljena količina električne energije od 1 do 1,5 milijonov kWh letno. To je dalo pri kakih 6000 letnih obratovalnih urah povprečno moč okrog 250 kW. V obdobjih suš so morali pogosto zmanjševati obtežbo z ustavljanjem posameznih strojev ali delov obratov. Razmere so se izboljšale šele po dograditvi dieselske in pozneje še parne elektrarne.

Leta 1926 je znašala npr. količina proizvedene in porabljene električne energije 2.660.492 kWh, kar bi dalo povprečno moč 450 kW in kar je še vedno malo v primerjavi z inštalirano močjo. Leta 1936, ko so že pričeli deloma poglobljati jamo pod nivo Mežice in zato neprekinjeno črpati jamsko vodo, pa se je morala proizvodnja (in poraba) teh istih elektrarn dvigniti že na 5.995.512 kWh, kar bi dalo povprečno moč 1000 kW.

V tem obdobju je bila Slovenija kljub močni HE Fala in takrat že obratujoči TE Velenje energetsko še zelo slabo opremljena in povezana. Posejana je bila le bolj na redko z ločenimi energetskimi otoki. Takratno stanje nazorno kaže slika »Elektrifikacija Dravske banovine«. Ljubliana, sept. 1935 objavljena v knjigi

prof. L. Andreja Elekrika. Proizvodnja, uporaba, nevarnost, ki jo je leta 1936 izdala Mohorjeva družba. Iz prikaza je razvidno, da je bila takrat Mežica z rudnikom med dvanajstimi največjimi energetskega centra Slovenije.

Zaradi nujnosti neprekinjenega in sigurnega napajanja jamskih črpalk in drugih naprav pod nivojem Mežice, ki bi jih sicer ob prekinitvi toka kmalu zalilo in ki ne bi bile odvisne zgolj od proizvodnje lastnih HE in ko včasih niti parne niti dieselske centrale niso uspeli spraviti v obratovanje v nekaj urah ali celo dnevih, so leta 1937 do Žerjava potegnili še daljnovid 20 kV iz TE Velenje. Od takrat naprej se je poraba elektrike v podjetju začela strmo dvigovati. Predvsem pa se je lahko v energetskega bilanci povečal delež domačih hidroelektrarn, saj je manjkajočo razliko do potrebne moči sproti pokrivala TE Velenje. Tako je v letu 1937 znašala proizvodnja lastnih elektrarn že 6.859.348 kWh, nakup iz Velenja pa le 1.298.725 kWh. Skupna poraba je poskočila že na 8.158.073 kWh. Ob tem se je, kot je razvidno, rentabilnost domačih elektrarn znatno povečala nasproti prejšnjim letom, ko je mnogo vode oteklo neizkoriščene mimo elektrarn. Seveda pa je k taki bilanci prispevalo tudi dejstvo, da so črpalke obratovale neprekinjeno in tudi ob nedeljah in praznikih, ko drugi obrati, razen topilnice, niso delali.

Podzemeljska hidroelektrarna I (PEI, 1943)

V obdobju prodiranja rudarskih del v globino se je vse bolj povečeval t. i. vodni lijak, s čigar območja se je, bodisi s površja ali pa iz z vrtnami pretrganih podzemeljskih vodnih poti v rudniku zbiralo vse več vode na dnu centralne jame. V tem času, pa še tudi nekaj let po drugi svetovni vojni, je zato presahnilo več studencev, v globino pa je požrlo tudi del pretoka drugih potokov. Ko so z rovi iz centralne jame povezovali pod Mežo rudišča v žerjavskem revirju Graben, so domnevali, da presiha v globino tudi del Meže na območju od Mušenika do Žerjava. Zato so sprva razmišljali o tem, da bi betonirali v kanal kar celo strugo Meže tod. Iz teh načrtov se je nato porodila ideja zajezi Mežo v Črni, speljati pretežni del njenega letnega pretoka po 1,2 km dolgem podzemeljskem tlačnem kanalu do nove elektrarne PEI v jami pod Balosom. Že leta 1939 so pričeli z gradnjo. Izkoristili so padeč 64 m od nivoja Meže na jezu v Črni do odtočnega rova elektrarne. Zanj so uporabili kar nekaj kilometrov Glačnikovskega rova, ki so ga na pretežnem delu poglobili pod železniškim tiron za odvajanje vode nazaj v strugo Meže nad jezom HE Polena v Mežici.

Elektrarno so uredili za pretok 4 m³/sek vode, kar je pomenilo 3-mesečno povprečno vodo Meže v Črni. Povprečni letni ali 6-mesečni pretok tam pa znaša 2 m³/sek vode in največji, ob povodnjih okrog 120 m³/sek vode. Elektrarna je pričela obratovati leta 1943, najprej le z večjim agregatom s Francisovo špiralno turbino in z generatorjem moči 1600 kVA, 3,3 kV. Montaža, oziroma dobava drugega agregata s podobno turbino in z generatorjem moči 750 kVA se je zaradi vojne zavlekla do leta 1948. Skupna inštalirana moč te HE znaša 2350 kVA in povprečna izrabna delovna moč 1740 kW. PEI je prva v Jugoslaviji zgrajena podzemeljska hidroelektrarna.

Ukinitve HE Žerjav, TE Žerjav, dieselske centrale Žerjav, HE Topla

Leta 1941, dan pred vdorom Nemcev, je vojno poveljstvo rudnika razstrelilo vse tri žerjavske elektrarne, ki jih nato niso več obnovili. Mine so bile nastavljene tudi pri mežiških treh HE, vendar do razstrelitve ni prišlo, ker se je poveljstvo

že prej umaknilo, pa tudi strojniki elektrarn so jih odstranili sami, v bojazni, da bi brez toka rudnik zalila voda, zaposleni pa bi izgubili delo.

Leta 1944 so partizani razstrelili še HE Topla, ki je tudi niso več obnovili.

Podzemeljska hidroelektrarna II (PE II, 1965)

Že v prvih študijah o gradnji PEI se je porodila zamisel zgraditi v drugi stopnji še eno elektrarno v rudniku. To bi postavili okrog 100 m pod Glančnikovim rovom na višini Prevalj (upoštevajoč seveda padce rogov), ko bodo s poglobljanjem rudnika prispeli do teh nižin. Vrtanje vodnega rova Mežica—Prevalje, dolgega čez 7 km, so pričeli od obeh strani že med drugo svetovno vojno. S PEII, ki bi jo poganjala voda, pritekajoča iz PEI, bi pridobili dodatno dragoceno energijo, obenem pa bi znižali dvizhno višino črpane jamske vode, ki bi odtekala z ono iz PEII po vodnem rovu na Prevalje. Obenem pa bi s tem omogočili prodiranje rudarskih del v še večjo globino.

V istem času se je porodila še ideja potegniti pri RTP Žerjav potok Jazbino s povprečno vodo 0,8 m³/sek v jamo, izkoristiti padec okrog 20 m in zgraditi tam manjšo elektrarno z močjo okrog 200 kW. Med zadnjo vojno so že zgradili pod RTP Žerjav dovodni rov z vpadnikom ter odtočni rov, dolg čez 1200 m do Glančnikovega rova, v katerem bi se voda Jazbine združila z ono, pritekajočo iz PEI, narkar bi tekli skupaj na PEII. Zamisel pa se ni uresničila. Glavni razlog je bil pač v tem, da bi s takim posegom povsem osušili (razen ob večjih vodah) korito Meže tudi od Žerjava do Mežice, s čimer bi si onemogočili odplakovanje flotacijske jalovine (mulja), ki se je ravno v tistih letih začela močno povečevati.

Gradnja vodnega rova Mežica—Prevalje je seveda predstavljala za podjetje veliko finančno in tehnično breme. Zato so jo bili prisiljeni večkrat ustaviti. Oživila pa je spet okrog leta 1955 in se nadaljevala vse do leta 1964, ko je bil rov končno prebit. Elektrarno PEII so pričeli graditi leta 1963. Njena otvoritev pa je bila na rudarski praznik 3. julija 1965, ko so obenem slavili 300-letnico neprekinjenega rudarjenja. Opremljena je z dvema enakima agregatoma, s Francisovi-
ma špiralnima turbinama ter z generatorjema po 1800 kVA, 3,3 kV. Izrabna moč elektrarne znaša 2880 kW.

Ob opisu zadnje od zgrajenih elektrarn v mežiškem rudniku, je treba omeniti še eno, sicer neuresničeno idejo. Že pri snovanju odvodnjavanja rudnika in graditve PEII v času druge svetovne vojne so razmišljali tudi o morebitni tretji stopnji podzemeljskih HE še v večji globini. Zamisel se je ponovno pogrevala leta 1972, vendar do resnejših študij ni prišlo. Saj bi bila uresničitev zamisli dokaj kočljiva glede na potrebna velika vlaganja in na negotovo bodočnost rudnika z usihajočimi rudnimi zalogami.

Pod elektrarno PEII bi namreč zgradili še PEIII, vodo pa bi odvajali po kake 19 km dolgem rovu v reko Pako pri Šoštanju. Med PEIII in Šoštanjem bi bilo približno 50 m višinske razlike. Upošteva je nujen naklon samega rova bi ostala uporabljiva višinska razlika za padec elektrarne le 30 m, kar bi dalo pri 4 m³/sek pretoka okrog 900 kW moči. Pri povprečni letni vodi bi pridobili v tej elektrarni samo okrog 4 milijone kWh. Pri tem pa je treba upoštevati, da bi zaradi preusmeritve dela Mežine vode iz porečja Drave v porečje Savinje izgubile Dravske elektrarne do Zlatoličja okrog 18 milijonov kWh letno, oziroma elektroenergetska bilanca Slovenije bi se osiromašila za okrog 14 milijonov kWh letno.

Gradnja vodnega rova Mežica—Šoštanj je bila deloma motivirana tudi s tem, da bi z njim obenem raziskali za svinec geološko zanimiv svet tega predela. Omeniti je še, da se je za to zamisel zanimala tudi TE Šoštanj, saj bi z njo tako

rekoč zastoj pridobila okrog 2 m³/sek čiste hladilne vode (pretok Pake v Šoštanjju je le okrog 1 m³/sek vode). Iz čisto energetskega stališča, pa tudi glede črpanja jamske vode bi bila zanimivejša gradnja vodnega rova Mežica—Dravograd, ki sem jo podpisani takrat omenil vodstvu podjetja. Ta rov bi bil krajši za 2 km, razpoložljivi padec bi bil večji, namreč okrog 66 m. Proizvodnja PEIII bi znašala okrog 8,5 milijona kWh letno. Poleg tega pa Dravske elektrarne ne bi izgubile Mežine vode.

Po zgraditvi PEII se je osušila struga Meže od Mežice do Prevalj. Zato je bilo treba ustaviti vse tri mežiške HE, in sicer HE Torče leta 1965, HE Polena 1966 in HE Pustnik leta 1968. Kljub ustavitvi teh elektrarn se je bilanca lastne rudniške električne energije s PEII znatno popravila. V obdobju po zgraditvi PEI, pa do zgraditve PEII so omenjene tri mežiške HE in PEI proizvedle povprečno 11—14 milijonov kWh letno. Z opustitvijo mežiških HE je podjetje izgubilo povprečno 4 milijone kWh letno. S PEII pa jih je pridobila povprečno 12 milijonov. Po letu 1965 znaša proizvodnja PEI in PEII z inštalirano močjo 5950 kVa povprečno 19,5 milijona kWh letno (najmanj doslej 17 milijonov in največ 26 milijonov kWh).

Pred zgraditvijo vodnega rova Mežica—Prevalje je znašala poraba električne energije v podjetju povprečno 33 milijonov kWh letno. Od tega je šlo za samo črpanje blizu 14 milijonov kWh. Po zgraditvi rova je poraba električne energije za črpanje zaenkrat upadla na 6 milijonov kWh. V naslednjih letih pa se je zaradi novega poglobljanja zopet močno dvignila. Leta 1979 je znašala poraba v podjetju že 41,908.500 kWh. K takemu dvigu pa je znatno prispevala tudi nova tovarna industrijskih akumulatorjev.

V vsem obdobju, kar obstajajo elektrarne v Rudniku Mežica, je mogoče njihovo funkcijo in pomen opredeliti s temi glavnimi značilnostmi:

— Od leta 1899—1936. Elektrarne so edini pogonski vir energije. Obratovanje podjetja je v celoti odvisno od njihove trenutne moči.

— Od leta 1937 dalje je Rudnik povezan že z zunanjim virom, TE Velenje. Naslednja leta se poveže še močneje z nastajajočim javnim elektroenergetskim sistemom. Obratovanje tega pa je po letu 1945 zelo nesigurno, podvrženo pogostim izpadom energije in drugim omejitvam. Zato postanejo lastne elektrarne zaradi potrebe po neprekinjenem črpanju jamske vode že iz varnostnih razlogov nepogrešljive. Tako stanje se je nadaljevalo še naprej, vse do danes. Poslednjih 45 let je bilo ničkoliko zelo resnih primerov, ko je manjkalo le po pol ure, pa bi jama zalila voda. Vendar so, na srečo, zadevo vedno rešile lastne HE. Pa čeprav so včasih zaradi okvar in drugih vzrokov (ob poplavih, ob snežnih plazovih, ko je strugo Meže zasipalo, ob sušah in ledu, ko je moč padla na minimum, daljnovodi pa so bili podrti itd.) vleklo le po nekaj 100 kW. Ob takih prilikah je bilo treba ustaviti vse obrate, energijo pa zagotoviti le za črpalke. K omiljenju takih razmer pa so veliko pripomogle tudi v jami urejene akumulacije vode v rovih, kjer se je dal dotok deloma zapreti s t. i. vodnimi vratmi.

— Električna energija lastnih elektrarn je znatno cenejša od kupljene iz javne mreže. Zaradi tega je obstoj HE pomenil v podjetju vseskozi znatno pozitivno finančno postavko.

Omeniti je še to, da se pojavljajo, po zgraditvi PEII občasno tudi viški energije (npr. ob nedeljah). To prodaja podjetje v javno mrežo od leta 1967 (prej je niso marali prevzemati).

Že v uvodu sem omenil, da je Rudnik Mežica do leta 1957 napajal tudi omrežje t. i. široke potrošnje, to je vseh drugih porabnikov elektrike v zgornji Mežiški dolini. Sprva je rudnik oskrboval poleg obratov z razsvetljavo le svoje stanovanjske zgradbe v bližini elektrarn v Mežici, v Žerjavu in Podpeci, pozneje tudi bolj oddaljene.

Sicer pa je dobila Mežica prvo javno elektrarno leta 1911, ko je trgovec L. Guttenberger zgradil valjni mlin na potoku Šumcu in obenem postavil še manjši dinamo moči 14,5 kW, 220 V. Naprava je bila leta 1948 nacionalizirana in nato opuščena, napajanje vsega naselja pa je prevzel rudnik.

Istega leta je dobila elektriko tudi Črna, ko je zgradil gostilničar Hobel na Meži elektrarno z dinamom 14,5 kW, 230 V. Njegova naprava je bila opuščena leta 1943, ko je rudnik tam zgradil jezovno napravo za svojo elektrarno PEI. Zato je obenem prevzel napajanje Črne.

Zaradi naraščajoče elektrifikacije kmetiške okolice in rasti naselij se je rudniška električna mreža za javno porabo razvila nato vse od Poljane do Koprivne. Narasle so investicije vanjo, močno se je povečeval odjem. To je predstavljalo za podjetje preveliko finančno breme. Rudnik je namreč prodajal to energijo npr. leta 1957 le po 2 din za kWh, iz javne mreže pa jo je kupoval po 7 din za kWh. Razliko v ceni je moral nositi sam. Tako nizke cene pa so izvirale iz tarif za »široko potrošnjo« v javni mreži in pa iz časov, ko je rudnik prodajal svojim delavcem le »lastno energijo«, pa še to računano po znižani lastni ceni.

Poleg omenjenih elektrarn pa so zgradili v času stare Jugoslavije in pozneje v okolici Mežice in Črne zasebniki še več svojih hidroelektrarn moči 2–10 kW. Nekatere od teh obratujejo še danes.

Uporabljeni viri:

Zbornik 300 let mežiški rudniki. Mežica 1965.

Zbornik Razvoj elektrifikacije Slovenije. Izdalo Elektrogospodarstvo Slovenije. Ljubljana 1976.

Š. Lednik: Elektrogospodarstvo v Rudniku Mežica. Informator RM, 1970/1971.

Š. Lednik: Problemi elektroenergetike v Rudniku Mežica. Informator RM, št.2/1980.

Arhiv Rudnika Mežica.

Drugo gradivo avtorja.

NEUN JAHRZEHNTELEKTRIFIZIERUNG IN MEŽIŠKA DOLINA

Zusammenfassung

Als in Jahre 1869 die Bleigewerkes-Union aus Klagenfurt der grösste Teil Miessbergwerkbetriebe übernommen hat, hat sie nach einigen Jahren nach durchstudieren der Erzvorräte, einen umfangreichen Plan für weitere Entwicklung gemacht. Aufgegeben hat sie die bisherige, kleinere Erzscheidungen und Schmelzhütten, zerstreut weit und breit in oberen Miesstal, um sie in moderne umarbeitene Betriebe in Mežica, Žerjav und Podpeca konzentrieren.

Anderseits hat sie zugleich vom ehemaligen, überwiegend oberflächliche Bergabgrabungen angefangen vorzudringen, nach der Spuren reicheren Bergader immer mehr in die Herzegend der Gebirge Peca.

Für alle diese Pläne fehlt aber die Energie. Die bisherige bescheidene Mechanisierung mit Wasserräder am Bachen diente nur für den Betrieb an Oberfläche. In der Grube waren aber alle Arbeiten nur von Händen der Bergarbeiter abhängig.

Die siegreiche Gang der Elektrik gegen Ende des 19. Jahrhunderts haben auch in Mežica versucht früher auszunützen. Schon in Jahre 1899 haben sie neben der neuen Schmelzhütte in Žerjav das erste Wasserkraftwerk in Betrieb gesetzt. In folgende Jahrzehnten waren noch mehrere gebaut.

Weil aber der Zufluss der Energie vom Fluss Meža nicht ständig war, weil bei Frost und Trockenheit sehr abgenommen hat, war später noch ein Diesel und Thermokraftwerk gebaut. In dieser Zeiten war noch kein öffentliches Elektrosystem vorhanden, und die Unternehmen waren mit Energieversorgung nur von sich selbst abhängig. Die einzelnen Energieinseln mit Fernleitung, welche von einer oder mehreren Kraftwerken gespeist waren, sind bedeutend später entstanden. In ganzem ist aber das Slowenische Elektroenergiesystem erst nach dem zweiten Weltkrieg mit sich verbunden.

Als in Mežica in Jahre 1907 das dritte Hydrokraftwerk Polena gebaut wurde und es mit Frei — und Kabelleitung mit Hydrokraftwerk Žerjav, sowie auch mit im Jahre 1903 gebauten Hydrokraftwerk Topla verbunden war, ist gerade hier das erste System paralleltätigen Kraftwerken in Slovenija entstanden.

Bleiwerk Mežica ist als sehr wasserhältig bekannt. Bei vordringen der Bergarbeiter in die Tiefe unter dem Niveau Mežica war es nötig, immer mehr Wasser auspumpen. Jeder Energieausfall bedeutet Unterbrechung des Pumpenwerkes, längere Ausfälle drohen aber auch niedrigere Horizonte des Bergwerks mit allen Einrichtungen mit Wasser überschweben. Deswegen hat der Bergbau im Laufe des Jahrzehnten das System von Ableitung des Wassers mit besonderen Wasserstollen gebaut, und damit das Wasser an Oberfläche niedrigerer Koten ableiten. Die entstehende Wasserhöhe-unterschied hat der Bergwerk für zwei neue Hydrokraftwerke ausgenutzt, damit er in die Grube der ganze durchschnittliche Jahresdurchfluss des Flusses Meža in Črna für die Betriebskraft ausgenutzt hat.

Die beiden Kraftwerke — die einzigen von allen — noch heute in Betrieb sind. Das erste von die beiden — im Jahre 1943 gebaute — ist gleichzeitig auch das erste auf Territorium Jugoslavija gebaute unterirdische Wasserkraftwerk.

OCENE IN POROČILA — REVIEWS AND REPORTS

Arheološka topografija Slovenije, Irena ŠAVEL, **Topografsko področje XX (Prekmurje)**, SAZU 1. razr., Inštitut za arheologijo, Ljubljana 1991, 90 strani, zemljevid

»Topografija« je do določene mere tehnični termin za popis in kartografsko določitev vseh arheoloških in za arheologijo zanimivih podatkov iz neke pokrajinske enote. Zbrani so podatki o najdbah in izkopavanjih, pa tudi podatki, dobljeni z nedestruktivnimi metodami. Poslednje so pri nas takorekoč še povsem omejene na obhode terena in razbiranje površinskih podatkov. Uvod v tako delo je seveda tudi dober pregled nad podatki v literaturi. Pri nas je temu služila knjiga **Arheološka najdišča Slovenije**, Ljubljana 1975 in v poznih petdesetih in šestdesetih letih za to knjigo zbrano gradivo. Poslej se pa veliki projekt arheološke topografije nadaljuje bolj počasi kot so si začetniki podviga želeli. Gotovo vpliva tudi razvoj stroke na hitrost dela, saj je danes nekatera prvotna izhodišča težko ali že povsem nemogoče sprejeti in upoštevati. Tako je prav gotovo že brezpredmetno še ugotavljati, kakšna škoda je, da naši generaciji ni uspelo javnosti bolj dostopno predložiti podatkov, kot smo jih zbrali v raznih predelih Slovenije potem, ko smo se izsolali na Pahičevi topografiji Slovenskih goric. Bolj pomembno je zatrditi, da smo vendarle vsi arheologi, vsak v drugem delu dežele in vsi ob začetku svoje strokovne poti, zbrali bolj ali manj preverjene, pa vendar po enotnem ključu zbrane arheološke podatke in smo potem, predvsem pri varstvenem, dosti pa tudi pri znanstvenem delu na njih gradili. Na tak način je potem bolj sprejemljiv tudi počasnejši tempo izdajanja posameznih zvezkov s podatki o bolj vestno topografiranih področjih.

Objava, ki jo imamo danes v rokah, obravnava Prekmurje. Začne se z zgodovino arheološkega raziskovanja in pregledom izkopavanj. Sledi prikaz naravno-geografskih značilnosti Prekmurja izpod peresa Karla Natka. Sledi kratek prikaz poselitve v posameznih dobah od bakrene dobe do srednjega veka in prikaz značaja kontinuitete te poselitve (zanimive so opazne časovne cenzure). Ta vezani tekstualni del zaključuje povzetek v nemščini. Nato sledi katalog najdišč, kjer je prikazanih nad 300 lokacij. Iskanje podatkov omogočajo še običajni indeksi in razpredelnice.

S tem, da sem najprej navedla nekaj dejstev iz zgodovine arheološkega topografskega dela pri nas in nekaj povezav dela, ki mu je središče Inštitut za arheologijo, po eni strani želim poudariti, da je objava, ki jo imamo v rokah, do določene mere tudi »vrh ledene gore«. Po drugi strani pa z vsem tem ne zmanjšujem pomena izida posameznih zvezkov Arheološke topografije in še prav posebej ne želim zmanjševati pomena prispevka posameznega avtorja k razvoju arheološke vede pri nas nasploh.

Res je tudi, da ima strokovna javnost vse več pomislov pri objavljanju podatkov o najdiščih, češ, saj na tak način dobesedno vodimo divje kopače. Toda pozabljamo, da najnevarnejši med njimi prav tako dobro berejo znake arheološkega najdišča na zemljišču kot katerikoli arheolog. A še dokaj dolgo nobena, še tako dobra baza podatkov ne bo tako dostopna kot je dostopna knjiga. Zato je za sleherno arheološko, pa tudi za mnogo zgodovinarskega ali geografskega strokovnega dela izid topografskega zvezka praznik. Z monografijo Irene Šavel so

vsi, ki se bodo ukvarjali s katerim koli problemom iz sožitja človeka in narave v Prekmurju, dobili v roké dragocen, pregleden in zanesljiv pripomoček.

Naposled namreč poudarjam, četudi bi mogla s tem tudi začeti, prispevek Irene Šavel iz Pokrajinskega muzeja v Soboti in prispevek njene povezanosti z domačo deželico ob rokavih Mure, po Ravenskem in Goričkem. Mnogo se sicer v zadnjih letih v teoretski arheologiji razpravlja o načinu branja arheoloških podatkov in o načinu zbiranja teh podatkov. V naši topografiji, tesno vkljenjeni v stare okvire podajanja rezultatov, ne beremo nič o tem. Beremo le rezultate zelo vestnega terenskega dela, mnogih obhodov pa tudi pozornega poslušanja izkušenj kmečkih ljudi o deželi in njenih lastnostih. Mislim, da je sicer v besedah skopi, a po zametkih za nove raziskave izredno bogati prikaz logike poselitve avtoričin prispevek, ki je zelo zanesljiv. Tudi zato je Arheološka topografija Prekmurja dosežek, ki ga moramo biti veseli.

Iva Mikl Curk

Slavko Ciglencečki: Polis norikon, Podsreda 1992, str. 90, založil in izdal Zavod spominski park Trebče.

Pod naslovom, ki ga tvorita dve grški besedi, beremo, da je govora o poznoantičnih višinskih utrdbah med Celjem in Brežicami. Tako torej opozarja knjiga na skupek arheoloških najdb in spoznanj, ki jih je zlasti v zadnjem času zaznamovalo avtorjevo raziskovalno delo. Na tej osnovi je avtor — skoro upravičeno — še bolj prepričan, da je imel Prokopij, ko je govoril o noriškem mestu ali raje kar deželi in Justinijanovih državniških razpolaganjih z ozemlji, v resnici v mislih upravnno zaledje rimske Celeje in žilave človeške skupnosti v gričevju med Sotlo in Savinjo. Svoje delo je Slavko Ciglencečki razdelil na uvod in zgodovinski pregled dogajanj (nemara bi bilo boljše govoriti o pregledu zgodovinskih dogajanj) ter na prikaz štirinajstih arheoloških postojank. Eden od zemljevidov nam tudi kaže v katere kraje nas vodi.

Na knjigo z veseljem opozarjam, saj je med večjimi podvigi, ki z njimi arheologija v novejšem času nagovarja širšo kulturno javnost, a tudi strokovnjak bo srečal to ali ono podrobnost, ki je avtor v svoji strokovni monografiji o poznoantičnih postojankah še ni mogel upoštevati.

Delo pomeni gotovo pomemben premik v približevanju arheološkega izsledka ljubiteljem zaradi svoje opreme, zaradi bogatega slikovnega gradiva, ki mnogo bolj podpira domišljijo kot to zmoro mnogo besed. Take so zlasti risbe z rekonstrukcijami. Tudi fotografije so zelo premišljeno izbrane. Slike najdenih predmetov predstavljajo sicer res miniature, a to take, ki odsevajo bistvo umetnostnih tokov umirajoče antike in prodorov »barbarskih« svetov, ugašajoče čistosti klasičnih oblik in mogočno uglaševanje akordov barve, stiliziranih vib, tektonskih geometrijskih likov in živalskih glav, pa tudi ponovitev krščanskih simbolov, ki razodevajo, kako močno so prastara magična dejanja vsakdanjosti še obvladovale tudi prodor krščanstva v posameznikovo intimo. Izbor predstavljenih predmetov nadalje kaže, na kako bistveno se je skrčil svet poznorimskih utrjenih naselbin, varno umaknjenih od velikih mest in velikih cest: Železno orodje in orožje je edino pomagalo preživeti, zato ga je bilo treba ob vsaki nevarnosti skriti in ga skrbno čuvati tudi ob vsakdanji rabi. Vsak novec je bilo pa treba preveriti in stehtati, saj ni bilo več zunaj v svetu nobenih avtoritet, ki bi jim bilo moč verjeti.

V tako zasnovani knjigi je mogel avtor besedilo v resnici skrčiti na povzetek. Vendar je povzetek tako zasnoval, da so v njem vse bistvene informacije, da prikaz posameznih najdišč dopolnjuje uvodno poglavje, da je pri vsakem najdišču poudarjeno zlasti tisto, s čemer najbolj dopolnjuje naše vedenje. Morda je edino

o civilizacijskem zaledju tistega časa na naših tleh po eni strani in o gibalih selitev po drugi strani kaka beseda premalo. Človek, ki je s problematiko manj seznanjen, si bo moral pomagati še s kakim drugim berilom, da bo mogel dojeti razsežnosti spopada svetov, spopada, ki je potisnil prebivalstvo za nanagloma zgrajena obzidja utrjenih postojank.

Fotografije je prispevalo več avtorjev, risbe pa Dragica Knific-Lunder, Tamara Korošec in Peter Planinšek. Pod podvig, da je knjiga lahko zagledala beli dan, se podpisuje tudi opazna skupina sponzorjev.

Iva Mikl Curk

Pokrajinski arhiv Maribor: Katalogi IV., 5., Viri 2/1 in Gradivo za zgodovino Maribora 15., 16. in 17.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) izdaja že precej let več vrst publikacij, s katerimi dokumentira obenem pa tudi propagira svojo dejavnost. V ČZN NV 27/91 p. 305-06 sem lani predstavil 3. zvezek iz serije Inventarji in 4. zvezek iz serije Viri, to pot pa bom obravnaval 2. zvezek iz serije Viri, IV. in 5. zvezek iz vrste Katalogi ter 15., 16. in 17. zvezek iz serije Gradivo (za zgodovino Maribora).

Z Viri 2/1 (1990, 204 strani) je PAM začel izpolnjevati petletni presledek, ki je nastal po izdaji 1. zvezka te serije, zadevajočega gradbeno zgodovino Maribora do leta 1850. Zaradi razrasta mesta in s tem tudi gradiva pa je postala njegova obdelava in predstavitev drugačna, kot je bila v 1. zvezku, saj ne govori več o razvoju mesta kot celote, ampak o usodi posameznih hiš, urejenih po abecednem seznamu ulic. Da gre za obsežno predstavitev ohranjenega tovrstnega arhivskega gradiva, je razvidno že iz dejstva, da bo ta zvezek obsegal 4 do 5 knjižnih enot. Medtem ko je bil 1. zvezek namenjen predvsem raziskovalcem zgodovine mesta, je drugi uporabnikom, saj ponuja izključno stvarne informacije o posameznih stavbah v centru mesta, to je v mestnem jedru na levem bregu Drave. Ob tem našteva: historiat sprememb uličnega imena in lastništva, katastrsko in lokacijsko situacijo objekta, številko parcele, čas gradnje in izdaje uporabnega dovoljenja, obseg in čas opravljenih adaptacij in vzdrževalnih del, seznam ohranjenih gradbenih načrtov in njihovih avtorjev ter na koncu opombe. Ker je gradivo urejeno po abecednem redu ulic in ne po mestnih četrtih, bo treba na koncu celotnega zvezka priložiti pregledno karto predstavljenega stavbnega fonda, da bo ta lahko informativno služil tudi širše zainteresiranim za stavbni razvoj mesta v zadnjih 120 letih in ne le koristnikom podatkov, omejenih na posamezne hiše.

V seriji Katalogi, ki obsega vedno enako oblikovane in z zaporednimi številkami označene kataloge, je treba razlikovati med prikazi arhivskega gradiva, ki ga hrani PAM, in so označeni z rimskimi številkami ter razstavnimi katalogi, ki so oštevilčeni z arabskimi številkami. V letih 1990 in 91 sta izšla kataloga obeh tipov s tekočima številkama IV (86 strani) in 5 (64 strani). Prvi predstavlja gradivo, ki je nastalo v zvezi s koroškim plebiscitom 1920. Gre za 273 dokumentov (nalepk, razglednic, plakatov, lepakov in letakov), propagandnih spremljevalcev takratnega dogajanja, ki se je za nas zaradi vrste napak slabo končalo, saj smo zgubili domala celotno Koroško. Drugi katalog je nastal ob priložnostni razstavi, prirejeni ob izidu monografije o kartuzijah Žiže (ok. 1160—1782) in Jurklošter (ok. 1170—1595) v razstavišču arhiva. Vsebuje povzetek teksta omenjene monografije izpod peresa njenega avtorja Jožeta Mlinariča ter katalog razstavljenega originalnega listinskega in rokopisnega gradiva oziroma njegovih kopij ter muzejskih eksponatov s kratkimi predstavitvami. Dodanih je nekaj ilustracij, med

njimi fotokopija žičke ustanovne listine iz 1165 in najstarejše upodobitve Jurkloštra iz začetka 16. stoletja.

Najpomembnejša je seveda serija Gradivo (za zgodovino Maribora), kjer je doslej izšlo že 14 zvezkov (12 s povzetimi prepisi listinskega gradiva iz let 1160—1599 in 2 s transkripcijo mestne knjige iz let 1342—1676). Vsi naštetih zvezki so izpod peresa J. Mlinariča, kar velja tudi za zadnje tri iz let 1989, 90 in 91, katerih prva dva obsegata dokumentarno gradivo iz let 1526—1748 (100 + 128 dokumentov), zadnji pa mestne davčne zapiske in obračunske knjige iz let 1452—1593. Iz prvih dveh je razviden mestni vsakdan, saj obsegata pretežno raznovrstne kupoprodajne, dedne in podobne pogodbe, vendar ponujata tudi nekaj podatkov, ki so zanimivi za širšo urbano zgodovino mesta. Tako se omenjajo:

20. 10. 1569 velik požar, ki je uničil preko 80 hiš, 1572 brod pri Malečniku, 1581 Gornja cerkvena ulica z beneficiatno hišo sv. Magdalene, 1594 Trenkhgasse s kopalščem, 1595 hiša admontskega opata pri Koroških vratih (kupljena pred 1521), 1595 se uporablja še stara oznaka Judengasse za Ulico vseh svetnikov, 1596 Velika cerkvena ulica, 1596 Rožna uličica, 1597 Trenckgasse s hišo na ogalu z Ulico vseh svetnikov, 1598 Mala Slovenska ulica z beneficiatno hišo sv. Katarine in v bližini Mala uličica, 1598 Graška ali Koroška ulica kot alternativni oznaki za Koroško cesto, 1597 in 1601 Hebergasse v bližini mestnega špitala ter 1611 križišče cest proti Hočam in Pobrežju blizu cerkve sv. Magdalene.

17. zvezek (268 strani), ki obsega davčne registre in obračunske knjige iz let 1452—1593, je za mestno zgodovino zlasti zanimiv. Davčni registri so iz let 1452, 62, 64, 65, 68, 73, 74, 76, 77, 78, 80, 88, 92, 94, 99, 1500, 04, 05 in okoli 90, seznam nemeščanov (gostov in gostačev) iz 1531, obračun ovsnega davka (Marchfutter) za mestno kaščo pa iz 1564. Iz davčnih registrov je razvidno, da se število hiš v mestu v 150 letih ni dosti spremenilo. Leta 1452 jih je bilo 187, leta 1524 207 (od tega 7 viničarskih) in ok. 1590 223, vendar niso bile vse vedno naseljene. Njihovo število se tudi v naslednjih 250 letih ni hitreje povečevalo, saj jih je bilo leta 1754 229 in leta 1845 242. Predmestja, ki so leta 1452 štela 53 hiš (večinoma koč), so začela močnejše naraščati šele v 18. stoletju, tako da so 1845 štela 233 hiš, torej skoraj toliko kot samo mesto.

Še važnejši so podatki, ki jih Gradivo ponuja za topografsko rekonstrukcijo mesta v 15. in 16. stoletju. Razkrivajo nam namreč skoraj celotno ulično mrežo in s tem omogočajo preciznejšo lokacijo posameznih stavb v njej. Srednjeveško poimenovanje ulic se je ohranilo do sredine 18. stoletja, ko se je začelo z uvedbo zemljiške knjige in hišnih konoskopij spreminjati, posodabljati. Tako zvedo, da se je Barvarska ulica imenovala Kukizgasse, Dravska ulica Traagasse, ulička med njo in Mesarskim prehodom Rennngasse, Glavni trg Platz, Gledališka ulica Gasse hinter der Schule, Gosposka ulica Herrengasse in Ober Herrengasse, Gospejna ulica v zgornjem delu Kleine Windischgasse, v srednjem Alte Purckhgasse in v spodnjem domnevno Schmalgasse, Grajski trg je označen kot gmajna, Jurčičeva ulica Kleine Herrengasse, Ključavničarska ulica Kleingässl, Koroška cesta Kärntnergasse, 1598 pa še tudi s staro oznako Grätzergasse, Lekarniška ulica Kleine Kirchgasse, Mesarski prehod Fleischergasse, ulička med njim in Splavarskim prehodom Klein Fleischergässl, Minoritski prehod Gemeingässl, Miklošičeva ulica — Ulica 10. oktobra Obere Kirchgasse, Orožnova ulica Spittallgasse deloma Hebergasse, Poštna ulica (Grosse) Kirchgasse, Pristan Lend, Rotovski trg Rathaushof, Slomškov trg je zasedalo pokopališče Freydhof s Taborum, Slovenska ulica vzhodni del Purckhgasse, srednji del Windischgasse, zahodni del Obere Windischgasse, Splavarski prehod Trenckgasse, Usnjarska ulica Lederergasse, Vetrinjska ulica brez imena označena le kot Gemeine gasse, ki povezuje Grajsko ulico z ono Vseh svetnikov, Vojašniška ulica am Trenckh, Vojašniški trg Minoriten ali Bruderplatz (plätzl), Žički prehod Brudergasse, Židovska

ulica Judengasse še 1565, Allerheiligengasse že 1515, Volkmerjev prehod Klein Burggässle. Neznana je lokacija Rožne in Male uličke v severozahodnem delu mesta, ne ve se za prvotne oznake treh uličk med Gosposko in Vetrinjsko ulico ter za ulico Ob jarku, brez oznak pa so verjetno bile poti, ki so povezovala Slovensko in Vetrinjsko ulico s severno in vzhodno stranico mestnega obzidja. Vse pa kaže, da je bilo ulic z oznako Trenckhgasse (Napajalna ulica) več. Gre za Splavarsko ulico s pripadajočimi mestnimi vrati (Trenckhtor, Lendtor) v mestu, za uličko, ki je povezovala Koroško cesto z dravskim obrežjem v Koroškem predmestju in za uličko ali pot, ki je povezovala Ulico vseh svetnikov z Dravsko ali morda celo Usnjarsko ulico (?).

Tudi ulična mreža (dejansko mreža poti) v predmestjih je nekoliko jasnejša. Oznaka Koroške ceste kot Graške leta 1598 dokazuje, da je bila povezava s Plaçem preko Rošpoha še vedno aktualna, pa čeprav le ob času poplav v Pesniški dolini onkraj Lajteršperka. Obstajala pa je tudi že trasa sedanje Koroške ceste, ki je najprej vodila le do mestnega morišča (Galgenfeld) in šele pozneje preko globeli Vinarskega potoka v Dravsko dolino. Od nje sta se kot prvi odcepili pot v smeri proti Kalvariji (Weissenweg) in ona v smeri Drave (Trenckgasse). Sledile so jima Wasserluckhengässl, Schauernackhgässl, Kniegässl in še več drugih brezimnih. V Graškem predmestju se je od Partizanske ceste (Leibniczerstrasse) cepilo več ulic: Newgassen, Mullgassen, Lausgassen proti Dravi, Klaingässlein pa je tekla vzporedno z njo. V Taborskem predmestju onkraj Drave se pojavlja Khrotengasse, cepišče cest proti Pobrezju in Teznu v smeri Ptuja pozneje tudi Hoč pod cerkvijo sv. Magdalene ter vrsta drugih lokalitet, segajočih do podružne cerkve sv. Kunigunde pod Pekrsko gorco in Golšnikovega vodnjaka na Studencih. Takih in podobnih odkritij, drobnih, vendar za mestno zgodovino pomembnih, ponuja Gradivo še mnogo, le poiskati jih je treba in ovrednotiti po njihovi dejanski historični vrednosti.

Jože Curk

Ivan Stopar: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji.

I. knjiga: Območje Maribora in Ptuja. Ljubljana 1990, strani 168

II. knjiga: Med Prekmurjem in porečjem Dravinje. Lj. 1991, strani 188

Založba Park (do 1991 Partizanska knjiga) se je odločila, da bo skupaj z Znanstvenim inštitutom Fil. fakultete v Ljubljani (ZIFF) izdala in založila topografijo grajskih stavb v vzhodni Sloveniji, ki jo je pred leti pripravil naš znani kastelolog Ivan Stopar in leta 1982 izdal ZIFF v šapirografirani obliki z naslovom Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem. Sedanja izdaja bo zaradi obilice gradiva (pritegnjena sta Prekmurje in slovenski del Koroške) izšla v 5 zvezkih (knjigah), katerih prva in druga sta že pred nami. Gre za solidna knjižna izdelka, obogatena z ne vedno povsem smotrno izbranimi ilustracijami, skoraj brez tiskarskih napak in opremljena z vsem potrebnim spremnim aparatom (nemškim povzetkom, potrebno literaturo in dvojezičnim abecednim seznamom obravnavanih objektov). V predgovoru avtor predstavi usodo teksta in opredeli obravnavano snov, ki jo, čeprav ne dosledno, zameji nasproti množici fevdalne arhitekture, ki je to bila zgolj po statusu ne pa po arhitektonski veljavi. Gre za anonimna gradišča, stare ministerialske dvore, strelske dvorce, sedeže raznih manjših imenj in uradov, pristave in razne druge fevdalne objekte, ki pogosto niso presegali nivoja boljših meščanskih in celo kmečkih domovanj. K uvodnim razlagam bi imel dve pripombi. Prvič, avtor napačno interpretira deželno desko, ki

ni nastala zaradi evidence imenjskih posesti, ampak je bila nastavljena leta 1730 kot zemljiška knjiga za dominikalno posest plemstva in cerkve v svrhu njene preciznejše civilnopravne in posestnopravne ureditve. In drugič, pojem graščina se je za določen tip fevdalne arhitekture, pri kateri je obrambni vidik ob stanovanjskem še prisoten, že toliko učvrstil, da ga ne gre odpravljati na račun kategorije dvorca, pri katerem je ta že odpadel na račun neposrednejše povezave z njegovo okolico. Med splošne pripombe velja uvrstiti tudi avtorjevo nepreciznost pri uporabi oznak nadstropje in etaža, kar daje često napačno predstavo o obravnavanih objektih (n.pr. Golič ni dvonadstropna ampak dvoetažna torej dejansko enonadstropna stavba itd.). Tudi pri opisu posameznih objektov je umestnih nekaj pripomb, ki deloma dopolnjujejo že objavljene v ČZN NV 20/1984 p. 146–155.

I. knjiga: Borl: po novejših raziskavah je prvoten madžarski gradiški tip gradu nadomestil sedanji šele po 1255, ko je prišel v roke Ptujskih gospodov, ki so si tako gradnjo lahko privoščili.

V Dornavi naj bi 1178 stala cerkev sv. Ruperta ad Turnowa, kar pa ne drži, saj se cerkev v Durnau-Turnow omenja v vrsti listin iz let 890, 977, 984, 1051, 1057, 1178 in 1199 vedno v zvezi z Ruginesfeldom, ki je ležal severno od Mure (vas Trnova—Dornau severovzhodno od Radgone?) in ne pri Ptujju. Razen tega se v Dornavi že 1492 omenja cerkev sv. Doroteje.

V Framu je prezrt dvorec grofov Brandisov (sedaj gostišče Riba). Gre za nadstropno, 9 × 2-osno postbaročno stavbo z gospodarskima kriloma iz 1796.

Gorica pri Račah je dejansko dvor Radvanje pri Cirkovcah, ki je bil v 18. stol. tudi sedež deželskega sodišča.

Pri Mariboru so omembe Mariborskih gospodov pred 1183 dvomljive, saj so še 1164 vodili gospostvo deželnoknežji upravniki. V mestu sta v srednjem veku obstajala dva deželnoknežja dvora, eden ob Gospejni ulici, drugi na ogašu Gosposke in Slovenske ulice, oba sta propadla ob požarih 1450 in 68. Tudi sicer so podatki za nekdanji zgornji in sedanji mestni grad že preseženi (glej moje sestavke v ČZN NV 23, 24 in 25 iz let 1987, 88 in 89). Nenavadna je avtorjeva vztrajna trditve, da je J. N. Fuchs domnevni avtor grajskega stopnišča iz 1747–49. Ve se namreč, da je Fuchs živel med 1727 in 1804 ter da je šele najzgodneje 1756 prišel v Maribor ter se kot polir zaposlil pri J. Hofferju, katerega delavnico in s tem gradbeni jus je 1762 prevzel.

V Miklavžu sta po 1727 dejansko obstajali dve imenji, eno so za Khiesli/Rosenbergi nasledili Brandisi, drugo pa Herbersteini. Obe pa je po 1812 zopet združil grof Klemens Brandis.

Pogrenja: Še vedno sem mnenja, da si historično tako pomemben grad zasluži poimenovanje po reki, torej Dranek v nasprotju z mlajšim Dravinjekom v bližini Tržca.

Ptuj: Romanski palas z njegovimi originalnimi okni ni bil odkrit šele 1987 ampak enako kot predromanski Stari ali Zahodni stolp že 15 let prej. Glej moj sestavek v ČZN NV 10/1974 in oceno v ČZN NV 20/1984.

II. Knjiga: Golič: Adam Lindeški seveda ni bil vladar ampak upravitelj (regent) dolnjeavstrijskih dežel.

Gornja Radgona: Grad se posredno omenja že 1129 in ne šele 1182, saj je nastal na začetku 12. stoletja, ko so Spanheimi preko Apaškega polja prodrli do Radenskega.

Kozjerep je najverjetneje identičen z gradiščem Stari grad nad Framom.

Lendava: Avtor navaja dva gradova, starejšega na izlivu Ledave v Krko in mlajšega na griču nad mestom. To pa ne drži. Grad, ki je nastal že v 12. stol., je bil vedno na isti lokaciji, kar dokazujejo tudi novejšje najdbe v njegovem zahodnem delu s kapelo, v kateri so bile odkrite značilne gotske stenske niše in pred leti tudi ostanki predbaročne poslikave. Blizu sotočja Ledave in Krke leži Lend-

vaujfalu, nepomembna naselbina z manjšo (protiturško) utrdbo, ki pa je že davno propadla.

Ljutomer: Njegovo zemljišče se ne omenja že 1147 ampak šele 1211 kot Luotenwerde, saj je šele ok. 1200 prešlo v sestav Štajerske. V opombi omenjen strelski dvorec, pozneje manjša stolpasta utrdba na Vahtarici nad trgom se posredno omenja že 1317 in ne šele 1371.

Murska Sobota: grad je kot dvor obstojal že okoli 1250. Leta 1398 se omenja kot curia prope Mura Zombatham, kar kaže, da je že takrat stal na sedanjem mestu, saj se ve, da je naselbina vedno ležala med njim in župno cerkvijo.

Negova: Negoinezelo se ne omenja prvič 1106 ampak med 1106 in 24, vendar verjetno bliže drugi kot prvi letnici.

Ormož: Karolinška Businiza ni ležala pri Ormožu ampak blizu Murske Sobote.

Slovenska Bistrica: Avtorjeva razlaga gradbene zgodovine gradu in tkim. Graslovega stolpa je presežena, kot kažejo novejšje raziskave, objavljene v Zborniku občine Slov. Bistrica II, 1990, p. 499—504.

Velika Nedelja: V jugozahodnem delu sedanje, pretežno renesančne grajske stavbe (med 2. in 6. okensko osjo južne fasade) še stoji prvotna dvonadstropna »hiša« (njen kamnit ogal je bil pred zadnjo obnovo dobro viden), ki hrani v pritličju tri ozke pravokotne line in izvira verjetno še iz 13. stoletja.

Vitanje: Sv. Hema (ok. 985—1045) ni bila žena Viljema I († po 983) ampak II., ki je bil ubit 1036. Stari grad se posredno omenja že 1107, Novi grad, ki je bil 1301 prodan (vrnjen proti plačilu) krškim škofom, pa je moral nastati že v 2. polovici ali vsaj zadnji četrtini 13. stoletja.

Zgornja Polskava: Na strani 165 se pojavi vrivek s podatki za gospostvo Spodnja Polskava.

Ker se avtor pri izboru objektov ne drži v uvodu napovedane omejitve glede na njihovo veljavo ali ohranjenost (omenja na primer Babince pri Ljutomeru, Goličan pri Križevcih, Gorišnico, Hiršenturn pri Sv. Marjeti na Dr. p., Ivanjševce, Krčevino pri Mariboru, Malahorno, Malo vas pri Gorišnici, Močno, Närringerjev dvor pri Apačah, Noršince pri Ljutomeru, Novi Kinek iz 19. st., Podgrac pri Plaču, Podložje pri Ptujski gori, Razvanje, Sodince pri V. Nedelji, Staro Novo vas pri Križevcih, Trutzenau pri Cmureku, Vartenau, Vildenhag pri Kapeli, Vildenu pri Hrastovcu), bi bilo prav, če bi naštel še nekatere nič manj omembe vredne: Apače, Bukovec pri Zg. Polskavi, Dobravo (Novo Štifo) pri Ptujski gori, Gresovščak (Abtov zid, Železne dveri), Grabšince pri Ljutomeru, Hajdino, Kaštel na sotočju Mure in Ščavnice pri Šafarskem, Kovačevo (razen omenjenega dvora v Morskem jarku — Marchgrabnu pod Kozjakom še dvorec v Podgracu pod Plačem), Prosenjakovce (dvorec Matzenau), Radano vas pri Konjicah, Rožni dvor v Počehovi pri Mariboru, Sladki vrh, Spodnja Polskavo, Svetince pri Desterniku, Tribnik med Stranicami in Vitanjem, minoritske dvore v Dobrini, Gojkovi in Jesenicah v Halozah ter uskoške dvore v Pavlovcih, Skokah in Sobotincih. Seveda je takih in podobnih fevdalnih objektov na opisanem ozemlju še več, vendar bi se moral avtor nasproti njim omejiti že od vsega začetka dosledneje, kot je to storil.

Jože Curk

Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1992 (Rogaška Slatina, 1.–4. 7. 1992)

V zdraviliškoturističnem centru Rogaška Slatina je bil v začetku junija 23. kulturnozgodovinski simpozij Modinci. Univerza v Mariboru je bila organizator-ka letošnjega tradicionalnega srečanja zgodovinarjev panonskih držav Avstrije, Madžarske, Hrvaške in Slovenije. Slednji je letos kot samostojni državi pripadla organizacija simpozija, ki bi moral biti že lani, vendar je zaradi vojnih dogodkov v Sloveniji odpadel.

Letošnjega simpozija zgodovinarjev iz Štajerske, Gradiščanske, Železne županije, Hrvaške in Slovenije (te dežele so uradne udeleženske simpozija) se je udeležilo več kot 100 gostov, med njimi tudi osebnosti političnega življenja dežel udeleženk. Simpozij je odprl minister za kulturo Borut Šuklje.

Vsebine referatov so bile namenjene skupni temi Meščanski svet na panonskem območju med 1867 in 1914. Uvodni referat je imela Jasna Fischer, ki je podala družbeni razvoj statutarnih mest na Slovenskem Štajerskem 1869–1910. V referatu je bila prikazana analiza celotnega prebivalstva statutar-
nih mest Maribora, Celja in Ptuja, saj za ostalih pet statutar-
nih mest na Slovenskem Štajerskem taka analiza ni možna, saj so podatki petih ljudskih štetij objavljeni skupaj za okrajna glavarstva. Analiza je zajela celotno prebivalstvo statutar-
nih mest, poklicno razvrščenih v štiri razrede in s tem opozorila na relativno zaostajanje v procesu urbanizacije in industrializacije Slovenske Štajerske v primerjavi z drugimi historičnimi deželami na slovenskem narodnostnem ozemlju.

V naslednjih dveh dneh se je zvrstilo deset referatov. Za Štajersko sta bila prijavljena referenta Roman Sandgruber in Otto Kolleritsch. Vendar je bil drugi referat odpovedan in je namesto njega Othmar Pickl podal pregled 120-letnega dela zgodovinskega društva za Štajersko. Tudi prvega štajerskega referenta ni bilo, njegov referat Meščansko pojmovanje življenja v glasbi pa je prebral Gerhard Pferschy.

Gradiščansko sta zastopala Hans Chmelar z referatom Vloga zdravilnega vrelca in pomen železnice v razvoju meščanske skupnosti v Sauerbrunn in Michael Martischnig z referatom Društva kot nosilec meščanskega kulturnega in družbenega življenja v nekdanji zahodni Ogrski na prelomu stoletja. Prvi je predstavil razvoj meščanske družbe od srede 19. stoletja pa do začetka 1. svetovne vojne, ki ga je pogojevalo zdravilišče z železniško povezavo, drugi pa vlogo društev v izoblikovanju meščanske kulture in družabnega življenja na prelomu stoletja.

Madžarska referenta Gabor Gyani in Gyula Benda sta podala razvoj mest v Transdanubiji in v Prekdonavju v obravnavanem obdobju.

Hrvaška predstavnik Božena Vranješ-Šoljan z referatom Delež meščanstva v upravnih telesih severne Hrvatske pred prvo svetovno vojno in Igor Karaman s temo Razvojne etape meščanstva na Hrvaškem v času dualizma sta prispevala k celovitejši podobi meščanskega sveta v panonskem prostoru v letih pred prvo svetovno vojno.

Slovence sta zastopala Vasilij Melik in Janez Cvirn. Prvi je v svojem referatu spregovoril o kulturni orientaciji slovenskega meščanstva okrog leta 1910. Omejil se je krajevno le na Ljubljano, časovno pa je zajel čas velikih protinemških demonstracij, ki so dale Ljubljanji bolj slovenski zunanji videz. V referatu je predstavil poimenovanje ljubljanskih cest in trgov po neslovincih, predstavil vlogo tujcev v slovenskih leposlovnokulturnih revijah ter gledališču. Zlasti zanimiv je zadnji del referata, kjer je na primeru svojih staršev in po njih podedovane knjižnice svetovne literature, ki sta jo prebiralta starša v letih 1907–1913, sklepal

na začilnost slovenskega mešanstva v odnosu do svetovne literature, in sicer da gre za povezavo slovenske zavesti in srednjeevropske kulture.

Precejšnja pozornost in diskusijo pa je pritegnil referat drugega slovenskega predstavnika Janeza Cvirna. V svojem referatu Urbanizacija ter njeni vplivi na socialno in nacionalno strukturo Celja (1867–1914) je označil posebnost Celja, kjer je urbanizacija zajela tudi obrobje mesta. S tem je mesto Celje ob industrializaciji primestnih območij ohranilo svojo tipično trgovsko, obrtniško podobo. Nadalje je spregovoril o posledicah procesa industrializacije in urbanizacije na socialni in nacionalni strukturi mesta in okolice. Zlasti o pospešenem procesu emancipacije slovenstva, kar za druga mesta na Spodnjem Štajerskem, napr. Maribor ne moremo govoriti.

Večina referentov je tudi predhodno poslala povzetke, kar je olajšalo spremljanje simpozija.

Predavanja so potekala v prelepi kristalni dvorani Zdraviliškega doma, žal s slabim ozvočenjem.

Kljub letošnjemu skrajšanemu simpoziju na tri dni, je bilo poskrbljeno tudi za kulturni del in za ekskurzijo. Ogledali smo si gradova Podsreda in Olimje pod vodstvom našega vodilnega proučevalca zgodovine gradov dr. Ivana Stoparja.

V celoti lahko o simpoziju zapišemo, da je bil dobro pripravljen in da je svoj zastavljen program dosegel. Upam pa, da bodo referati oddani in da bo prišlo do njihove objave in se šibka točka modinških srečanj ne bo več nadaljevala. Namreč izdajanje zbornikov kasni že nekaj let, čeprav smo letos doživeli izdajo zbornika že daljnjega modinškega srečanja v Köszeu.

Strokovno srečanje v lepem zdraviliškem in turističnem kraju je bilo tudi druženje, pogovori, diskusije, izmenjava mnenj med zgodovinarji območja, ki so bili večkrat pred podobnimi zgodovinskimi izkušnjami. Tudi zaradi tega pomembnega dela simpozija so letošnji Modinci upravičili svoj namen.

Naslednje leto bo srečanje v Gradcu.

Vlasta Stavbar

Jože Curk: Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1991, strani 227

Založba Obzorja iz Maribora je leta 1991 izdala po vsebini obsežno in bogato knjigo, ilustrirano s kartami o urbanogradbenem orisu trgov in mest na slovenskem Štajerskem do začetka 20. stoletja. S to knjigo je zgodovina slovenske Štajerske in urbana geografija dobila tisto delo, ki jima bo v bogato oporo pri nadaljnjih raziskavah. Samo delo ni le grob prikaz urbane zgodovine mest in trgov na slovenskem Štajerskem temveč je poglobljena študija nastanka slovenještajerskega zgodovinskega prostora. Tukaj je treba opozoriti, da slovenska Štajerska ni nikakršna zgodovinsko zaključena celota in, da smo jo kot tako pričeli obravnavati šele po letu 1918, zato je tudi izredno pomembno opredeliti zgodovinski prostor slovenske Štajerske, pri čemer je treba potegniti jasno mejo med zgodovinsko celoto Štajerske in novega prostora proučevanja slovenske Štajerske.

V delu kjer je govor o vzrokih za nastanek trgov in mest je avtor upošteval vse tedanje dejavnike od nastanka deželskosodne organizacije in njene mreže, cerkvene uprave organizacij in fevdalne posesti. Kot posebej dejavnike nastanka mest in trgov na slovenskem Štajerskem pa se je lotil tudi obravnave njihove prvotne funkcije, to je strateško obrambnega vidika teh naselbin in njihov cestno-prometni vidik. V tem strnjjenem in preglednem uvodnem delu je avtor postavil temelje za razumevanje nastanka mest in trgov na tem prostoru.

Osrednji del knjige je seveda topografski in urbani razvoj 52 trgov in mest na slovenskem Štajerskem. V tem delu avtor prikaže zgodovino nastanka trga ali mesta ter nato opiše posamezne gradbene faze in vzroke za takšen ali drugačen razvoj mest in trgov. V zadnjem delu pa je priloga katastrskih načrtov trgov in mest iz okoli leta 1825. Ker je ta kataster (franciscejski) nastal pred modernizacijo naših krajev, daje tem kartam posebno vrednost kajti s pomočjo njih lahko vidimo kraje kot jih je zapustilo 18. stoletje. Poleg tega pa so te karte opremljene še z legendami k posameznim kartam s katerimi je avtor prikazal najpomembnejše razvojne faze nekega kraja. S tem, ko je svoje tekste tudi ilustriral, je vsebino še toliko bolj približal večini bralcev.

S tem ogromnim in večletnim delom je avtor naredil tisto, kar je zgodovino-pisje slovenske Štajerske potrebovalo, kot nekakšno izhodišče pri nadaljnjem proučevanju zgodovine urbanih naselji. Mogoče se bo komu zdela ta trditev smela, vendar ne smemo pozabiti, da takšnega dela v slovenskem jeziku, ki bi združevalo vse osnovne vzroke nastanka mest in trgov, doslej nismo imeli. Hkrati pa je to delo posrečena povezava zgodovinskih dejstev z urbanim razvojem krajev in umetnostno zgodovinskim prikazom nekaterih razvojnih faz in stavb v teh krajih.

Delo je vsekakor zanimivo ne le za strokovnjaka temveč tudi za laike, kajti kratki in jedrnaty opisi posameznih krajev so lahko marsikomu zanimivo branje pri spoznavanju krajevne zgodovine.

Sašo Radovanovič

Franc Pernišek: ZGODOVINA SLOVENSKEGA ORLA, Buenos Aires, 1989, 251 str., plus fotografije, izdala in založila Slovenska kulturna akcija.

Ob šestdesetletnici »nasilnega razpusta slovenskega Orla« je v Buenos Airesu izšla srednje zajetna knjiga Franceta Perniška Zgodovina slovenskega Orla. Ob pomanjkanju zgodovinskih sintez o delovanju Orla, prav tako pa tudi Sokola med Slovenci in ker sta bili obe organizaciji nekako v zgodovinski senci, je Perniškova knjiga resnično pravo medijsko in informacijsko odkritje. Zato mu izrekam vso pohvalo in zahvalo! Vendar pa ne bi bilo pravično, če ne bi že na začetku poudarila, da ne gre nikakor za znanstveno, zgodovinsko knjigo. Avtor po vsej verjetnosti tega namena tudi ni imel, če ga je imel, pa ga v nobenem pogledu s pričujočo knjigo ni dosegel. V nobenem pogledu ne gre za znanstveno analizo virov in literature in na podlagi nje napisane sinteze, ko bi avtor tudi znanstveno vrednotil orlovsko in tudi sokolsko organizacijo. Avtor ostaja na ravni informacijske deskripcije in pri starem ideološkem vrednotenju, ki so ga uporabljali pred šestdesetimi leti sami akterji orlovskega in sokolskega gibanja na Slovenskem. Jasno je, da je bilo to vrednotenje dnevno politično.

Avtor si je pomagal pri pisanju z obstoječo literaturo, ki mu je bila na voljo v Argentini, pri čemer je bil tako vnet, da so določeni pasusi v knjigi dobesedni prepjisi. Pri starejših publikacijah ni uporabljal niti narekovajev pri citiranih vsebinskih pasusih. Drugače je ravnal pri še živečih avtorjih kot je npr. dr. Jančko Prunk, kjer dobesedne misli navaja korektno z narekovaji. Res pa je, da tako pri starejših kot novejših publikacijah uporablja opombe, kar mu je šteti v prid. Skelet pri pisanju mu je Zabretova knjiga Orlovstvo, ki je izšla v Ljubljani leta 1924. V pomoč so mu tudi Ilustrirani Slovenci ter orlovsko glasilo Mladost, seveda pa tudi literatura, ki jo navaja ob koncu knjige. Kljub vsem tem značilnostim je Perniškova knjiga prihajajočim slovenskim rodovom v domovini primer-

na prva informacija o orlovstvu med Slovenci in seveda nič več. Hkrati je spodbuda zgodovinarjem, raziskovalcem, da se te problematike lotijo načrtno in predvsem znanstveno.

V prvem delu knjige je pisec zapisal kratko zgodovino slovenskega Sokola kot predhodnice oziroma konkurenčnega vzgleda za nastanek Orla. Drugi del knjige se ukvarja z zgodovino novodobnega katoliškega gibanja na Slovenskem in precej na drobno predstavlja bralcu delovanje katoliške stranke na gospodarskem, socialnem, kulturnem in znanstvenem področju. Ta zgodovinski opis obnove katoliškega gibanja zelo jasno kaže, da je ustanovitev Orla sestavni del prenovitvenega katoliškega gibanja med Slovenci. Pernišek zelo korektno priznava, da so se Orli v prvi fazi, kar se tiče telovadne tehnike, lahko precej vzgledovali pri ideološko konkurenčnem Sokolu, priznava pa tudi, da jim je bilo lažje, kot Sokolom leta 1863, saj so lahko prevzeli precejšen del sokolske telovadne terminologije. V tretjem delu knjige pa je zapisana tako zgodovina Orla kot tudi ideologija Orla, telovadni sistem Orla, zgodovina mednarodnih tekmovanj ter življenjepisi najpomembnejših orlovskih vodilnih osebnosti.

Morda je ta sistem, ko se zgodovina, ideologija ter vsi drugi segmenti med sabo mešajo, po značilnostih v določenih letih, prikladnejši za bralca. Za celovit prikaz pa bi bilo veliko boljše, če bi avtor strnjeno, v enem poglavju, obdelal zgodovino, v drugem ideologijo, v tretjem načela, v naslednjih pa vprašanje organizacijske sheme in podobno.

Kot sem že prej omenila, je avtor močno upošteval v svoji knjigi sodbe, ki so jih zapisali sodobniki Orla in to predvsem uradni predstavniki vodstva v Ljubljani. Nenazadnje so te sodbe lahko znanstveno povsem točne, toda to bodo lahko dokazale šele raziskovalne analize, ki nas čakajo. France Pernišek tega po vsej verjetnosti iz objektivnih razlogov ni naredil. Tako je avtor ocenil kot najuspešnejše obdobje Orla od ustanovitve do 1914. Ta razvoj je prekinila vojna. Od leta 1918 do 1920, do velikega mariborskega zleta Orlov, je po avtorju obdobje obnove in izredne številčne širitve Orla, pri čemer pa so bila načela in ideologija orlovstva zanemarjena. Od leta 1920 in do razpusta je obdobje notranje konsolidacije in silnega idejnega utrjevanja kot tudi organizacijske učinkovitosti Orla. Še posebej nam prikazuje dejavnost nekaterih velikih orlovskih osebnosti kot je prof. Ernest Tomec, dr. Gregorij Rožman, Ivo Kermavner itd. itd. Zanimiv je opis zgodovine razhajanj v orlovski organizaciji med tako imenovanimi križarji in osrednjim vodstvom Orla v Ljubljani. Predvsem je zanimiv opis usode predstavnikov dijaškega oz. Akademskega Orla kot sta Pino Mlakar in Drago Ulaga. Kot epicenter pretresa je prikazana Štajerska in sicer Celje, predvsem pa mariborska klasična gimnazija in mariborsko bogoslovje. Iz tega spopada med vodstvom in križarji Pernišek ponavlja sodbo, da so oporečniki v Orlu, vsaj večina, nato pristali med komunisti in v revoluciji. Predvsem pri opisovanju tega spora je avtor opisal neko zgodovinsko dogajanje zunaj osrednjega vodstva v Ljubljani. Nekaj takšnih opisov, ki upošteva tudi zgodovino Orla v drugih predelih Slovenije, gospod Pernišek sicer ima, toda nasplošno lahko rečemo, da je storil isto napako kot že pred njim, tudi nekateri zgodovinarji, da zgodovino vodstva Orla ali pa morda še zgodovino Orla v Ljubljani ter na Gorenjskem, njihove zgodovinske tokove in tendence, kar lepo posploši na celotno Slovenijo. In to se je avtorju zgodovine Orlov tudi zgodilo. Čeprav bi lahko s pomočjo orlovske revije Mladost vsaj v obrisih rekonstruiral orlovsko dogajanje tako na Dolenjskem, Primorskem, kasneje samo na Notranjskem, predvsem pa na Štajerskem in v Prekmurju, kjer so obstajale določene specifičnosti. V Mladosti so bila namreč objavljena poročila posameznih odsekov oziroma okrožij. Tako se je na Štajerskem sprva govorilo o ustanovitvi krščanskega Sokola, o tem je govoril pri Sv. Trojici v Slovenskih Goricah znani slovenski katoliški politik iz Maribora dr. Franjo Žebot. Danes se ve,

da antagonizem med Sokoli in Orli na Štajerskem ni bil tako močan kot na Kranjskem, saj je tukaj obe organizaciji družila nacionalna ogroženost. In govoriti med kmečkim ljudstvom na Štajerskem zoper priljubljene Sokole res ni bilo možno, zato tudi ta sintagma krščanski Sokol. Toda to samo kot primer in kot spodbuda, da se bodoči raziskovalci »obrnejo« od proučevanja samo osrednjih organizacij in uradnih spisov osrednjega vodstva, kar je človeško najlažje, in da pobrskaajo tudi po časopisju, pri Orlih pa še posebej po župnijskih kronikah . . .

Kljub pomislekom pa ocenjujem knjigo Franceta Perniška kot zelo dragocen prispevek k celovitosti osvetlitve slovenske zgodovine. Dejstvo je, da predstavlja njegova knjiga do sedaj edino tako sistematično zbrano vedenje o slovenskem Orlu in tudi nekaj o kasnejših fantovskih odsekih in dekliskih krožkih. Njegova knjiga se namreč z obnovitvijo Orla po letu 1935 peča le simbolično, najverjetneje, spričo pomanjkanja ustreznega gradiva, iz katerega bi lahko črpal informacije. Knjiga je obogatena s fotografijami predvsem iz Ilustriranega Slovenca.

Mira Grašič

Maja Godina: IZ MARIBORSKIH PREDMESTIJ, Založba Obzorja Maribor, 1992, 209 str.

Knjiga magistre Maje Godina Iz mariborskih predmestij, s podnaslovom O življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih 1919—1941, je organsko nadaljevanje sredi osemdesetih let izdane publikacije kot posebne številke revije Dialogi, iste avtorice o družabnem življenju v Mariboru med obema vojnama. Z obema študijama se Maribor uvršča med tista, še dokaj redka evropska mesta, ki imajo ta zgodovinski segment, ki je še kako pomemben, tudi za politično razumevanje dogodkov 20. stoletja, tako temeljito interdisciplinarno, znanstveno raziskano.

Študijsko raziskovalni pristop Maje Godina k omenjeni problematiki krasi uporaba interdisciplinarnih prijemov različnih »mejnih« znanosti etnologije. Etnološki prijem je sicer temeljni, zraven pa so še vidni sociološki, psihološki, socialno psihološki, antropološki in zgodovinsko raziskovalni prijemi. Tak raziskovalni pristop daje delu izredno objektivno vrednost in temeljitost. Delo krasi tudi pestra uporaba najrazličnejših virov od arhivskih, statističnih, časopisnih do spominsko ustnih izjav »informativcev«. Hvale vredno je, da je avtorica med različnimi viri našla zelo umirjeno ravnotežje in ne potencira izrabo na primer samo ustnih virov pri ustvarjanju znanstvenih sodb, kot je bil to v preteklosti običaj pri nekaterih etnologih in tudi zgodovinarjih. V njeni knjigi je namreč vsaka »ustna trditev« preden je razglašena kot znanstveno objektivna resnica, podkrepjena še z »neodvisnimi« informacijami, arhivskih, statističnih ali časopisnih virov tistega časa.

Jezik pisanja magistre Maje Godina je izredno tekoče berljiv, snov pa je oblikovana z jasnimi mislimi in trditvami, ki se tudi logično med seboj ujemajo in ne izključujejo. Knjiga je dejansko napisana tako, da se lahko prebere v enem samem dahu.

S citiranjem virov pa je tako; avtorica uporablja metodo sprotnega navajanja virov pod črto, na katere se sklicuje pri trditvah v tekstu, kot tudi, da na koncu knjige privoščiti bralcu še poseben pregled vseh uporabljenih virov in literature, kar je hvale vredno. Zelo korektno pa navaja tudi izvor fotografij uporabljenih v knjigi, navede pa tudi njihove sedanje lastnike. Vse to so izredna pomagala

za raziskovalce v prihodnje, saj jim Godinova kot na dlani razkazuje strukturo in način uporabe virov.

Ima pa knjiga *Iz mariborskih predmestij* nerazumljivo pomanjkljivost, ki je po vsej verjetnosti ni zagrešila avtorica marveč založnik. Delo, ki ga je izdala Založba Obzorja Maribor, kot še nekatera druga kardinalna znanstvena dela iste založbe, je ostalo brez temeljnega pripomočka, že kako uveljavljenega v kulturnem svetu in upoštevanega med svetovnimi knjižnimi založbami, namreč brez krajevnega, imenskega, stvarnega in pojmovnega registra, oziroma kazala na koncu knjige. Brez registra je temeljita znanstvena eksploatacija knjige zelo otežkočena. In ob vsej dostopni računalniški tehnologiji! Res nerazumljivo!

V knjigi magistre Majde Godina je kot temeljno poglavje, ki omogoča razumevanje vse ostale problematike Oris razvoja mariborske industrije od leta 1919—1941, nakar se avtorica sukcesivno loteva problematik kot so izvor, socialne in nacionalne sestave mariborskega delavstva; nastanek in razvoj delavskih naselij, stavbarstvo in stanovanjska kultura; prehrana in oblačilna kultura; družinski proračun in družinska skupnost, družinske navade in prazniki, zdravstvo in zdravje ter prosti čas. V zadnjem poglavju pa avtorica spregovori o življenjski, socialni in politični vpetosti mariborskega delavstva v družbeno življenje mesta. Ob običajnih »suboparnih« znanstvenih naslovih je Majda Godina pripisala še bistvene kronske misli, oziroma v tistem času prevladujoče stereotipe, ki jih je pobrala iz izjav virov oz. informatorjev ter tako domiselno označila že z naslovom bistvo poglavja (npr. »Jaz sem bil vzgojen v Pragi, v centru Slovanov . . .«, »Lastna hišica, srečna družinica . . .«, »Fajn sem se rihtala . . .«, »Ljubav je vedno enaka . . .«).

Trdno sem prepričana, da je lahko knjiga Maje Godina tudi svojevrsten priročnik nekdanjim, sedanjim in bodočim politikom. Prvim, da bodo spoznali, zakaj so se ljudje nekoč tudi ogrevali za njihove ideje in zakaj so se kasneje odvrnili od njih, sedanjim in bodočim politikom pa, kakšnih »napak« si ne smejo privoščiti, da ne bodo ob oblast.

Knjiga *Iz mariborskih predmestij* se uvršča med temeljna dela etnološke znanosti, kot tudi med primarna znanstvena dela, ki osvetljujejo zgodovino Maribora.

Mira Grašič

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

NOVA VRSTA

8. (LXIII) LETNIK 1992

IZDAJATA

UNIVERZA V MARIBORU IN ZGODOVINSKO DRUŠTVO MARIBOR

UREJA S SODELOVANJEM UREDNIŠKEGA ODBORA MARJAN ŽNIDARIČ

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Studies

Curk Jože: O PRAŽUPNIJAH IN PRAŽUPNIJSKIH CERKVAH NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM The Ancient Parishes and the Ancient Parish — churches in the Slovene Styria	153
Curk Jože: GRAD GORNJI MARIBOR IN NJEGOVO GRADBENOGODOVINSKO SPOROČILO The Upper Castle of Maribor and its Historical Building Message	182
Curk Jože: UMETNOSTNOZGODOVINSKI PREGLED FRAMA IN NJEGOVE OKOLICE Historical and art survey of Fram and its surroundings	269
Glaser Edvard: SLOVENSKI ZDRAVNIKI V EVROPSKI IN SVETOVNI MEDICINI Slovene Physicians in European and World Medicine	335
Grmič Vekoslav: JANEZ EVANGELIST KREK IN NJEGOVO DELO Janez Evangelist Krek and his Work	247
Hartman Bruno: KNJIGE IN KNJIŽNICE V MARIBORU DO MARČNE REVOLUCIJE 1848. LETA Books and Libraries in Maribor until the Revolution in March 1848	188
Hozjan Andrej: STAREJŠI PRIIMKI V VITANJSKI OKOLICI The Ancient Familiar Names in the Vitanje Neighbourhood	255
Jesenšek Marko: RABA DELEŽIJSKIH IN DELEŽNIŠKIH OBLIH NA OČ/ EČ V VZHODNOŠTAJERSKEM KNJIŽNEM JEZIKU The use Participles and Participial adjectives in -oč/-eč in eastern Styria literary Language	60
Koropec Jože: ZEMLJIŠKO GOSPOSTVO POLSKAVSKI BUKOVEC The Manor Bukovec of Polskava	73
Kramberger Franc: ANTON MARTIN SLOMŠEK — ŽIVLJENJE IN DELO Anton Martin Slomšek — Life and Work	3
Kuzmič Franc: ZGODOVINSKI ORIS RAZVOJA SREDNJE EKONOMSKE IN DRUŽBOSLOVNE ŠOLE V MURSKI SOBOTI The Historical Description of the Development of the Economical and Sociological Secondary School in Murska Sobota	25
Lednik Štefan: DEVET DESETLETIJ ELEKTRIKE V MEŽIŠKI DOLINI Nine decades of electricity in the Meža Valley	343
Radovanovič Sašo: PROFESORJI IZ SLOVENSКИH DEŽEL NA GRAŠKI UNIVERZITATI 1586—1710 Professors from Slovenia Countries at the University of Graz, 1586—1710	144
Radovanovič Sašo: KAMNICA IN NJENI PREBIVALCI V 17. STOLETJU V LUČI MATIČNIH KNJIG The Village Kamnica and hers inhabitants in 17. century in the Light of registers books	280
Rihtarič Ivan: MARBURGER ZEITUNG IN DRŽAVNOZBORSKE VOLITVE NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM OD 1886—1901 Marburger Zeitung and parliamentary elections in Slovene Styria from 1886 till 1901	317
Strmčnik-Gulič Mira: GORNJI MARIBOR V LUČI ARHEOLOŠKIH RAZISKOVANJ The Upper Castle of Maribor with Reyard to the Archeological Investigations	200
Šuligoj Ljubica: GOSPODARSKE IN DRUŽBENE RAZMERE V PTUJSKEM OKRAJU MED SVETOVNIMA VOJNAMA Economic and Social Circumstances in the Region of Ptuj between the World Wars	46

Ocene in poročila — Reviews and Reports

Curk Jože: LOVRENC NA POHORJU SKOZI STOLETJA 1091—1991. ZBORNIK	235
Curk Jože: ANTON OŽINGER: VIZITACIJSKI ZAPISNIKI SAVINJSKEGA ARHIDIJAKONATA GORIŠKE NADŠKOFIJE 1751—1773	236
Curk Jože: ZBIRKA VODNIKOV KULTURNI IN NARAVNI SPOMENIKI SLOVENIJE	238
Curk Jože: POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR, KATALOGI IV., 5; VIRI 2/1 IN GRAĐIVO ZA ZGOVODINO MARIBORA 15., 16. IN 17.	358

Curk Jože: IVAN STOPAR: GRAJSKE STAVBE V VZHODNI SLOVENIJI	360
Grašič Mira: FRANC PERNIŠEK: ZGODOVINA SLOVENSKEGA ORLA	365
Grašič Mira: MAJA GODINA: IZ MARIBORSKIH PREDMESTIJ	367
Miki-Curk Iva: IRENA ŠAVEL: TOPOGRAFSKO PODROČJE XX (PREKMURJE), ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE	356
Miki-Curk Iva: SLAVKO CIGLENEČKI: POLIS NORIKON	357
Penič Lojze: VEČ AVTORJEV: MARIBOR SKOZI STOLETJA	232
Radovanovič Sašo: JOŽE CURK: TRGI IN MESTA NA SLOVENSKEM ŠTAJER- SKEM	364
Stavbar Vlasta: MEDNARODNI KULTURNO-ZGODOVINSKI SIMPOZIJ MODINCI 1992	363
Žnidarič Marjan: ZBORNIK • 130 LET VISOKEGA ŠOLSTVA V MARIBORU •	240

Ocene in poročila — Reviews and Reports

Iva Miki-Curk: IRENA ŠAVEL, TOPOGRAFSKO PODROČJE XX (PREKMURJE), ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA SLOVENIJE	356
Iva Miki-Curk: SLAVKO CIGLENEČKI, POLIS NORIKON	357
Jože Curk: POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR, KATALOGI IV., 5., VIRI 2/I IN GRADIVO ZA ZGODOVINO MARIBORA 15., 16. in 17.	358
Jože Curk: IVAN STOPAR, GRAJSKE STAVBE V VZHODNI SLOVENIJI	360
Vlasta Stavbar: MEDNARODNI KULTURNOZGODOVINSKI SIMPOZIJ MODINCI 1992	363
Sašo Radovanovič: JOŽE CURK, TRGI IN MESTA NA SLOVENSKEM STAJERSKEM	364
Mira Grašič: FRANC PERNIŠEK, ZGODOVINA SLOVENSKEGA ORLA	365
Mira Grašič: MAJA GODINA, IZ MARIBORSKIH PREDMESTIJ	367

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA 28
(63) letnik, 1992, zvezek 2

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Marjan Žnidarič — Izdajata Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Pavla Peče — Natisnilo GZP Mariborski tisk, Maribor, 1992, v nakladi 450 izvodov

ISBN 88-377-0845-2

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-90 z dne 3. 3. 1992 se za knjigo plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5%.

ISBN 86-377-0645-2

9 788637 706458